

ΜΕΤΑΞΙΑ ΚΡΑΛΛΗ

ΚΑΠΟΤΕ
ΣΤΗ
ΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ:
10.000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Κάποτε στη Σαλονίκη**
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Μεταξία Κράλλη
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Ευδοξία Μπινοπούλου
ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Θοδωρής Πιτσιρίκος
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ραλλού Ρουχωτά

© Μεταξία Κράλλη, 2016
© Φωτογραφιών εξωφύλλου: Nicola Smith/Trevillion Images,
NatthapongB, Svilen G/Shutterstock
© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2016

Πρώτη έκδοση: Οκτώβριος 2016, 10.000 αντίτυπα

Έντυπη έκδοση ISBN 978-618-01-1671-7
Ηλεκτρονική έκδοση ISBN 978-618-01-1672-4

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδειάς του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευσή του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.
Έδρα: Τατοΐου 121, 144 52 Μεταμόρφωση
Βιβλιοπωλείο: Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα
Τηλ.: 2102804800 • fax: 2102819550 • e-mail: info@psychogios.gr
www.psychogios.gr • http://blog.psychogios.gr

PSYCHOGIOS PUBLICATIONS S.A.
Head Office: 121, Tatoiou Str., 144 52 Metamorfoffi, Greece
Bookstore: 13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece
Tel.: 2102804800 • fax: 2102819550 • e-mail: info@psychogios.gr
www.psychogios.gr • http://blog.psychogios.gr

ΜΕΤΑΞΙΑ ΚΡΑΛΛΗ

ΚΑΠΟΤΕ ΣΤΗ ΣΑΛΟΝΙΚΗ

*Στον Χ.Κ., για όλα όσα στερήθηκε
τις ώρες που γραφόταν αυτό το βιβλίο*

Εισαγωγή

Το μακρινό 1990, μαθήτρια της Γ' Γυμνασίου, ήμουν καλεσμένη στο σπίτι του συμμαθητή μου Αντώνη Θ. που γιόρταζε. Ήμασταν λίγοι και η μαμά του, Ελβετίδα στην καταγωγή, είχε βάλει τα δυνατά της για να μας περιποιηθεί. Εκείνο το βράδυ συνέβησαν δύο πράγματα: δοκίμασα για πρώτη φορά στη ζωή μου ελβετικό φοντί και μπήκε ο σπόρος για το *Κάποτε στη Σαλονίκη*.

Ίσως επηρεασμένοι από το φαγητό, μιλούσαμε για καταγωγές και παιδικές αναμνήσεις, και παππούδες με γιαγιάδες που μας περίμεναν τα καλοκαίρια στα χωριά μας. Είχα καρφιτσώσει στο πιρούνι μου ένα τεράστιο κομμάτι ψωμί κι ετοιμαζόμουν να το βουτήξω στη γαβάθα με το λιωμένο τυρί, στη μέση του τραπέζιού, όταν άκουσα τον συμμαθητή μας Λέοντα Μ. να λέει: «Εμένα ο παππούς μου πήγε στο Άουσβιτς. Ήταν ο μόνος που γύρισε από την οικογένειά του».

Θυμάμαι ν' αφήνω κάτω το πιρούνι εντυπωσιασμένη. Όχι πως δεν ήξερα το εβραϊκό του θρήσκευμα ή τι έγινε στο Ολοκαύτωμα. Εδώ όμως δεν ήταν σελίδες ενός βιβλίου Ιστορίας. Δεν ήταν μια ταινία στον κινηματογράφο, ένα ντοκιμαντέρ στην τηλεόραση. Ήταν η οικογενειακή ιστορία ενός συμμαθητή μου που έτρωγε ελβετικό φοντί μια χειμωνιάτικη νύχτα του 1990.

Δε ρώτησα τίποτε άλλο, ούτε εκείνο το βράδυ ούτε τα χρόνια που ακολούθησαν ώσπου να τελειώσουμε το σχολείο και να χαθούμε, ο καθένας στην πορεία του. Έμεινε όμως μέσα μου ο σπόρος. Κατά καιρούς έπεφταν στα χέρια μου βιβλία που μιλούσαν για τους Εβραίους της Ελλάδας. Γραμμένα από τους ίδιους ή από γείτονες, από φίλους που έζησαν μαζί τους, γέλασαν και δούλεψαν μαζί τους προτού έρθει ο οδοστρωτήρας του Β' Παγκόσμιου Πολέμου. Απ' όλα τα διαβάσματά μου, πιο πολύ θυμάμαι την πε-

ριγραφική του Δημήτρη Χατζή, στο Τέλος της μικρής μας πόλης: Στη μικρή μας πόλη είχαμε κάπου τέσσερις χιλιάδες Εβραίους – περισσότερους, όχι λιγότερους. Ήταν όλοι τους μαζεμένοι γύρω από τη Συναγωγή τους, το Συναγώι που το λέγανε και κείνοι και μεις... Ταπεινοί, τόσο ταπεινοί σαν να 'τανε φοβισμένοι και φουκαράδες οι πλιότεροι – οι πιο φουκαράδες μέσα στην πόλη μας ήταν αυτοί... Κάπως έτσι γεννήθηκε η φιγούρα ενός φτωχού παιδιού, μικροπωλητή στους δρόμους. Ο πρώτος ήρωας λοιπόν που ήρθε να μ' επισκεφθεί ήταν ο Μπενίκο.

Η ιδέα να γράψω αργούσε ακόμη. Υπήρχαν άλλες ιστορίες, πιο ώριμες, πιο επίμονες και βιαστικές. Μέσα στα χρόνια όμως μια δεύτερη μορφή εμφανίστηκε: ενός μελαχρινού κοριτσιού επάνω σ' ένα καράβι. Μια πόλη απλωνόταν μπροστά της κι ένας ρασοφόρος την περιέμενε στο λιμάνι. Είχα πλέον στα χέρια μου τη Χριστίνα κι είχα και την πρώτη σκηνή. Έπρεπε να στρωθώ στη δουλειά.

Και το έκανα... Πήρε χρόνο, περισσότερο απ' όσο είχα υπολογίσει. Αυτή η ιστορία μου κράτησε συντροφιά πολλά βράδια. Άλλοτε την καλοδεχόμουν κι άλλοτε, κουρασμένη, την απόδιωχνα. Το μόνο σταθερό σημείο, ίσως για να κλείσει ο κύκλος από εκείνη τη βραδιά του 1990 που πρωτοάκουσα για τον παππού του Λέοντα Μ., ήταν οι πολλές σοκολάτες που κατανάλωσα τις ώρες που δούλευα στον υπολογιστή μου! Και γι' αυτό βέβαια φταίει η μαμά του οικοδεσπότη μας και οι ελβετικές σοκολάτες που μας περίμεναν άφθονες στο τέλος του τραπέζιού!

Οφείλω ένα μεγάλο «ευχαριστώ» σε όλους όσοι βοήθησαν για να γίνει αυτό το βιβλίο και να φτάσει στα χέρια σας. Κατ' αρχάς, τους τρεις Θεσσαλονικιούς συναδέλφους μου που για μήνες προσπαθούσαν να απαντήσουν σε ένα σωρό ερωτήσεις μιας άσχετης Αθηναίας με πελοποννησιακή καταγωγή. «Μπορεί κάποιος να πάει περπατώντας από τον Βαρδάρη στην Τούμπα;» «Πού παραθέριζαν παλιά οι αστοί της Θεσσαλονίκης;» «Έχει πυκνή βλάστηση ο Χορτιάτης;» «Όντως λέτε την Κοζάνη Σουρδιστάν;» Ευχαριστώ λοιπόν τη Φωτεινή Π., τον Νίκο Β. και τον Γιάννη Μπ. Ο τελευταίος πρέπει να έσπασε το ρεκόρ υπομονής σε δανεισμό βιβλίου. Το Χρονικό της Θεσσαλονίκης όμως του Κώστα Τομανά που μου παραχώρησε για τόσο καιρό υπήρξε

πολύτιμη πηγή πληροφοριών. Ευχαριστώ την Αλεξάνδρα, πιστή αναγνώστριά όλων όσων γράφω, κι ας το 'χει μαράζι να διαβάσει μια φορά ιστορία μου ολοκληρωμένη κι όχι κομμάτι κομμάτι.

Ευχαριστώ την κυρία Ρίτα Γκαμπάι-Ταζάρτες που τόσο πρόθυμα δέχτηκε να διορθώσει τα πάμπολλα λάθη μου στα σεφαραδίτικα του κειμένου. Ευχαριστώ την Αγγέλα που έσκυψε ξανά με αγάπη πάνω από την ιστορία μου, σε μια περίοδο τόσο φορτωμένη γι' αυτήν. Ευχαριστώ την Ευδοξία που ξεπέρασε τον εαυτό της κι έγινε ιστορικός και γλωσσολόγος, εκτός από επιμελήτρια. Τα τεράστια κατεβατά των σχολίων και παρατηρήσεων που μου έστειλε, για άλλη μια φορά, με άφησαν άφωνη.

Αυτός βέβαια που το «ευχαριστώ» για όσα έδωσε ισοδυναμεί με όλα τα υπόλοιπα «ευχαριστώ» μαζεμένα έχει βρει τη θέση του στην αφιέρωση του βιβλίου...

1

Η Χριστίνα αντίκρισε τη Θεσσαλονίκη για πρώτη φορά από το κατάστρωμα του επιβατηγού «Ελένη», της γραμμής Ευβοϊκού, που προσέγγιζε το λιμάνι με όλη την ταχύτητα των δεκατριών ναυτικών κόμβων του.

Ήταν προχωρημένο απόγευμα και ο ήλιος που έδυε δημιουργούσε ένα πορτοκαλί παραπέτασμα φωτός που την εμπόδιζε να δει με καθαρότητα. Ανάπνευσε βαθιά και αμέσως τη χτύπησε η μυρωδιά από πιπέρι. Το είχε συνήθεια αυτό, να κρίνει τις πόλεις που προσέγγιζε διά θαλάσσης από το πρώτο άρωμα που έφτανε στα ρουθούνια της. Η Σμύρνη μύριζε κανέλα, ο Πειραιάς καμένο λάδι, η Θεσσαλονίκη, τώρα, πιπέρι.

Δίπλα της, η μητέρα της έκανε έναν αργόσυρτο σταυρό που έπιασε απ' άκρη σ' άκρη το στομάχι της, ψηλά το κούτελό της και τους δυο ώμους της. «Παναγιά μου, να ριζώσουμε επιτέλους σ' αυτό τον τόπο». Μετά άρχισε να μουρμουρίζει κάποια από τις ατέλειωτες προσευχές της. Σταμάτησε όταν την έπνιξε ο βήχας που την επισκεπτόταν πλέον τακτικά.

Έγειρε πάνω της όλο έγνοια η κοπέλα. «Πρέπει να ξεκουραστείτε», είπε και της ακούμπησε το μέτωπο, σαν να προσπαθούσε να το δροσίσει.

Η ασπρομάλλα γυναίκα χαμογέλασε. «Θα ξεκουραστώ», την καθησύχασε. «Ο θείος σου θα μας περιμένει στο λιμάνι και θα πάμε κατευθείαν σπίτι του». Της χάιδεψε αφηρημένα το μπράτσο και άρχισε πάλι τα σιγομουρμουρητά της με κλειστά μάτια.

Η Χριστίνα κοίταξε με περιέργεια μπροστά της την καινούργια πόλη που απλωνόταν μέσα στις ανταύγειες του ηλιοβασιλέματος. Ακούστηκε ο θόρυβος της άγκυρας που έπεφτε καθώς οι ανθρώπινες φιγούρες στο λιμάνι γίνονταν ολοένα και πιο συ-

γκεκριμένες. Προσπάθησε να διακρίνει ανάμεσά τους τον θείο Άνθιμο αλλά δεν τα κατάφερε. Έριξε μια ματιά στη μητέρα της που συνέχιζε να προσεύχεται. Την άφησε βιαστικά για να πάει να φροντίσει να κατέβουν οι αποσκευές τους.

Ήταν καιρός τώρα που εκείνη αναλάμβανε να φέρει εις πέρας τις περισσότερες πρακτικές πλευρές της ζωής τους. Η μητέρα της κουραζόταν πια εύκολα και αποσυρόταν ολοένα και περισσότερο στον εσωτερικό της κόσμο. Καταλάβαινε όμως πόσο άδικο ήταν αυτό για το κορίτσι της, να φορτωθεί χίλιες ευθύνες ενώ δεν είχε κλείσει ακόμη τα δεκαπέντε. Γι' αυτό και γύριψε δεύτερο ξεσπίτωμα. Με την υγεία της να παίρνει την κάτω βόλτα, αποφάσισε να εγκαταλείψει την Αθήνα και να αναζητήσει προστασία κοντά στον μοναδικό συγγενή που τους απέμενε.

Ο θείος Άνθιμος, κατά κόσμον Αλκίνοος Χατζηπέτρου, ήταν αδελφός του πατέρα της. Χρόνια ντυμένος στο ράσο, είχε γυρίσει ένα σωρό πόλεις και από πέρσι βρισκόταν στη Θεσσαλονίκη, σεβαστός μητροπολίτης της.

Του έγραψε η Ελπινίκη ζητώντας του βοήθεια, στήριξη γι' αυτήν και την κόρη της. Του εξήγησε ότι δε θα σκεφτόταν ποτέ να του γίνουν βάρος, ήξερε καλά τις τόσες υποχρεώσεις του και την επιλογή ζωής να μείνει μακριά από οποιοδήποτε κοσμικό δεσμό. Το προσπάθησε να ζήσει με τις δικές της δυνάμεις στην Αθήνα, όπου βρέθηκαν μετά την καταστροφή, και να μεγαλώσει το παιδί της. Οι αντοχές της όμως στέρευαν. Όχι οι οικονομικές, δόξα σοι ο Θεός· γι' αυτό είχε μεριμνήσει ο μακαρίτης ο άντρας της. Πάντα του προνοητικός, είχε ρευστοποιήσει μεγάλο κομμάτι της περιουσίας τους προτού η Σμύρνη παραδοθεί στις φλόγες, διοχετεύοντας άφθονα μετρητά σε τράπεζες της Ελλάδας και του εξωτερικού.

Την τόση φροντίδα του να περισώσει το βιος τους του την καταμαρτυρούσε κατά βάθος η γυναίκα του. Αν δεν επέμενε τόσο να παραμείνει στη Σμύρνη για να μην αφήσει τον ατμόμυλο στο έλεος του Θεού... Αν είχε δεχτεί να φύγει μαζί τους για τον Πειραιά με τα πολυπόθητα εισιτήρια που είχε εξασφαλίσει μια βδομάδα προτού μπουν οι τσέτες στην πόλη... Τον είχε χλιοπαρακαλέσει η Ελπινίκη, είχε κλάψει, είχε χτυπηθεί, αλλά ο Ηλίας Παπάζογλου ήταν αμετάπειστος. Ας έφευγαν αυτή και η μικρή «διά παν ενδεχόμενον» κι εκείνος θ' ακολουθούσε, αφού τακτο-

ποιούσε μερικές εκκρεμότητες. Μέσα στο γραφείο του στο εργοστάσιο τον βρήκανε οι Τούρκοι στρατιώτες, τον μάζεψαν και τον έστειλαν, μαζί με τους άλλους άντρες, στα διαβόητα αμελέ ταμπουρού. Οι περισσότεροι όμηροι επέστρεψαν στην Ελλάδα μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης, το 1923. Ο Ηλίας δε γύρισε. Περίμενε και περίμενε η γυναίκα του, τρέχοντας στον Ερυθρό Σταυρό και κινητοποιώντας παλιούς φίλους από τη Σμύρνη και καινούργιες, ελλαδίτικες γνωριμίες.

Μόλις έναν χρόνο πριν, το 1926, αναγκάστηκε να παραδεχτεί ότι ο άντρας της ήταν οριστικά χαμένος. Ήρθε και τη βρήκε στο σπίτι που είχε πιάσει στη Νεάπολη, κοντά στα ριζά του Λυκαβηττού, ο Μανώλης Δέλλας, αρχιεργάτης τους στον ατμόμυλο και σύντροφος του αφεντικού του στην πορεία θανάτου. Από τους τελευταίους που γύρισαν, ξεγραμμένος πια από οικείους και φίλους, οι οποίοι τον δέχτηκαν σαν φάντασμα στις παράγκες που είχαν στήσει στη Δραπετσώνα. Αυτός ήταν που, κλαίγοντας με λυγμούς σαν μικρό παιδί, έφερε στην κυρία Ελπινίκη το μαντάτο του θανάτου του άντρα της, αποκαμωμένου από τις κακουχίες, σε μια αποθήκη όπου τους είχαν ρίξει για να περάσουν τη νύχτα, λίγα χιλιόμετρα έξω από το Ερζερούμ.

«Πώς άντεξε τόσο δρόμο χωρίς τα μποτάκια του;» ήταν το μόνο που είπε η Ελπινίκη. «Του τα είχα φυλαγμένα στον κομό της κάμαράς μας. Πού να το φανταστεί όμως εκείνο το πρωί να τα πάρει μαζί του».

Η Χριστίνα που, καθιστή και άσπρη σαν το πανί δίπλα στη μάνα της, άκουγε αμίλητη γύρισε και της έριξε ένα απορημένο βλέμμα. Και μετά, χωρίς να πει κουβέντα, σηκώθηκε, πήγε στο δωμάτιο της μητέρας της, άνοιξε το συρτάρι του σεκρετέρ της και τράβηξε από ένα πουγκί δέκα χρυσές λίρες. Γύρισε στο σαλόνι, έπιασε το χέρι του Μανώλη και τις άφησε, χαλαρώνοντας τη γροθιά της, στη χούφτα του. «Με τις ευχαριστίες μας για όσα κάνατε. Καλή ζωή να έχετε από δω και πέρα». Δίστασε λίγο, κοκκινίζοντας στον πληθυντικό. Η μάνα της θα έδινε φιλοδώρημα στον παλιό τους εργάτη μιλώντας του με το συ. Κι ο Μανώλης δίστασε. Από παιδί την ήξερε. Όταν την έφερνε ο πατέρας της στο εργοστάσιο, του την εμπιστευόταν για να τη γυρίσει στις μηχανές. Την έπιανε από το χέρι για να μην αγγίζει όπου ήταν επικίνδυνα και τη φώναζε Χριστινούλα. Απέναντί

του όμως δε στεκόταν ένα παιδί, αλλά μια μαυροφορεμένη κοπέλα που φαινόταν να είχε ζήσει έναν αιώνα. Δεν του πήγαινε να την πει Χριστινούλα. Τελικά έσκυψε και της φίλησε το χέρι. Ακριβώς όπως θα έκανε στην κυρία Ελπινίκη. Εκείνη, ασάλευτη στην πολυθρόνα της, δεν έδειξε να παραξενεύεται με την πρωτοβουλία της κόρης της. Οι ρόλοι μεταξύ τους είχαν πλέον αντιστραφεί αμετάκλητα.

Από την επόμενη μέρα η υγεία της γυναίκας, που ποτέ εξάλλου δεν ήταν ιδιαίτερα λαμπρή, πήρε για τα καλά την κάτω βόλτα και η σκέψη να ζητήσει καταφύγιο κοντά στον θείο της σφηνώθηκε γερά στο μυαλό της.

Ένθερμη ήρθε η απόκριση του Σεβασμιότατου. Ολοπρόθυμος ήταν να δεχθεί κοντά του την προσφιλήν Ελπινίκην προσφέροντας όποια βοήθεια είχε τη δυνατότητα να δώσει σ' αυτήν και στην κόρη της. Τόσες φορές εξάλλου της είχε γράψει τα τελευταία χρόνια για να εκφράσει την ανησυχία του πώς ζούσαν δύο γυναίκες μόνες, σε ξένη πόλη, χωρίς αντρική στήριξη. Όσο για την τραγική απώλειαν του αιμνήστου Ηλία, ο θείος Άνθιμος ευχόταν άνωθεν το βάλαμον του πόνου και την παρηγορίαν.

«Μαμά! Ελάτε, κατεβαίνουμε». Η Χριστίνα την άγγιξε καθησυχαστικά κοιτώντας τη με τα σοβαρά, μαύρα μάτια της.

Προστάτεψε, Παρθένα μου, το κορίτσι μου. Από μικρό στα βάσανα. Σε τόσα βάσανα. Μάζεψε την τσάντα της και την ακολούθησε στη σκάλα του βαποριού.

Μάνα και κόρη, με το που πάτησαν το πόδι τους στην αποβάθρα, κοίταξαν διερευνητικά γύρω τους. Πλήθος κόσμου πηγαινοερχόταν, σπρώχνοντας και εμποδίζοντάς τες να δουν κάτι πέρα από τα δύο μέτρα απόσταση. Στ' αυτιά τους έφταναν σκόρπιες κουβέντες, στα ελληνικά αλλά και σε ένα σωρό άλλες γλώσσες – αρμένικα, σλάβικα και μια άλλη, τραγουδιστή, που οι δυο γυναίκες δεν είχαν ξανακούσει. Ήταν το βουητό από τον μικρόκοσμο του λιμανιού, χαμάληδες, εργάτες, μικροπωλητές, ταξιδιώτες.

«Ελπινίκη!»

Μια μαύρη γενειοφόρα φιγούρα ξεχώρισε και ήρθε κοντά τους. Ο θείος Άνθιμος τις κοιτούσε με συγκίνηση πίσω από τα γυαλιά του. Προχωρούσε αργά, μεγαλόπρεπα, και το πλήθος άνοιγε για να του κάνει δρόμο. Η φιγούρα του μητροπολίτη ήταν γνωστή στους περισσότερους. Δυο τρεις γυναικούλες τον πλησία-

σαν και του φίλησαν το χέρι. Η ανιψιά του δάκρυσε. Έσχυψε κι εκείνη για τον καθιερωμένο ασπασμό. Την άφησε ένα δευτερόλεπτο και μετά τη σήκωσε και την έσφιξε στην αγκαλιά του, φιλώντας τη στο μέτωπο.

«Κόρη μου», είπε απαλά.

Η Χριστίνα παρακολουθούσε τη σκηνή κάπως αμήχανη. Την εντυπωσίαζε αυτός ο άγνωστος, επιβλητικός θείος.

Η μητέρα της έκανε δυο βήματα πίσω και την έδειξε. «Η Χριστίνα μου», είπε, γνέφοντάς της με τα μάτια να σκύφει κι εκείνη.

Πειθήνια έγειρε το κεφάλι της η κοπέλα. «Την ευλογία σας», είπε σιγανά.

Ένωσε τα δάχτυλα του θείου, μακριά, ζεστά, να σχηματίζουν στο μέτωπό της το σημείο του σταυρού. «Ευλογία Κυρίου και έλεος».

Στράφηκε και οδήγησε τη μητέρα της σε μια παλαιική μαύρη Πακάρ που περιέμενε λίγο πιο πέρα με τον αδύνατο μεσήλικο οδηγό της στο τιμόνι. Η Χριστίνα ακολουθούσε. Το ράσο του θείου ανέμιζε μπροστά, προκαλώντας μαύρα κύματα από χοντρή ποπλίνα. *Πλαφ, πλαφ, πλαφ.*

Χρόνια αργότερα, στο μυαλό της κοπέλας ερχόταν αυθόρμητα η σκέψη ότι έτσι πρωτογνώρισε τη Θεσσαλονίκη. Πίσω από ένα μαύρο σύννεφο.

Ο Αλμπέρτο μόλις που πρόλαβε να κρύψει το σημείωμα κάτω από το λεπτό βιβλίο προτού η αδελφή του, η Αλίν, ορμήσει στο δωμάτιο.

«Ανφέν*», του είπε, «σε βρίσκω! Μα πού εξαφανίστηκες εσύ; Έλα, η Αντέλ με τον άντρα της ετοιμάζονται να φύγουν».

Μιλούσε γρήγορα στα γαλλικά, γλώσσα που χρησιμοποιούσε η οικογένεια Ματαλών. Η μητέρα τους, η Μπλανς ή Μπιάνκα, όπως τη φώναζαν οι περισσότεροι φίλοι τους, είχε γεννηθεί και μεγαλώσει στη Μασσαλία. Εκεί γνώρισε και τον άντρα της, τον Ισαάκ Ματαλών, που όλοι τον ξέρανε ως Ίζο, και τον ακολούθησε νύφη στη Θεσσαλονίκη. Γαλλικά μιλούσε το ζευγάρι, γαλλικά και με τα παιδιά τους. Με αρκετούς από τον κύκλο τους,

* Enfin: Επιτέλους.

την ανώτερη τάξη της πολυπληθούς ισραηλιτικής κοινότητας της πόλης, συνεννοούνταν στα ιταλικά. Τα ισπανοεβραϊκά, κατεξοχήν γλώσσα της φυλής τους, τα χρησιμοποιούσαν για να συνεννοηθούν με τους υπηρέτες ή άλλους από την εβραϊκή φτωχολογία. Κατά τ' άλλα τα απέφευγαν με μια όχι και τόσο κρυφή περιφρόνηση. Ο Ίζο ήξερε και αρκετά τούρκικα και ελληνικά – όσα χρειάζονταν για τις εμπορικές επαφές του.

Η Αλίν σωριάστηκε σε μια πολυθρόνα κι άρχισε να κάνει αέρα με το χέρι της. «Ουφ, ζέστη! Δεν ησυχάσαμε ολόκληρο το καλοκαίρι. Να δεις όμως που μέχρι το βράδυ θα το γυρίσει σε βροχή. Μαζεύει σύννεφα εδώ και ώρα».

Για να επιβεβαιώσει τα λεγόμενά της, τινάχτηκε και δρασκέλισε προς το παράθυρο. Από τη φόρα της κλότσησε ελαφριά τον αδελφό της, που δεν πρόλαβε να τραβήξει εγκαίρως τα απλωμένα πόδια του. Ο Αλμπέρτο μόρφασε δυσανεστήμενος. Αυτή η Αλίν! Ώρες ώρες δεν αντεχόταν με τη φλυαρία της. Αλλά και πάλι, ήταν η αδελφή με την οποία ταίριαζε περισσότερο. Η Αντέλ με το αυστηρό της ύφος και η Αλλέγκρα με τη στρυφνή έκφρασή της ήταν πολύ πιο απόμακρες.

«Α! Φτάνει ένα αυτοκίνητο στο σπίτι του παπά. Να δεις που θα ήρθαν οι ανιψιές του».

Το νέο για την άφιξη των συγγενών του μητροπολίτη είχε διαπεράσει τα σύνορα της ελληνορθόδοξης κοινότητας και αποτελούσε ενδιαφέρον κουτσομπολιό σε όλα τα σαλόνια της πόλης. Οι Ματαλών είχαν κι έναν λόγο παραπάνω. Το σπίτι τους στις Εξοχές γειτόνευε με αυτό που η Μητρόπολη παραχωρούσε ως οικία του εκάστοτε δεσπότη. Ο Άνθιμος δεν το είχε χρησιμοποιήσει παρά ελάχιστες φορές. Προτιμούσε για τη διαμονή του το μητροπολιτικό μέγαρο που ήταν στο κέντρο της πόλης. Μέχρι τώρα...

Η Αλίν είχε σχεδόν κρεμαστεί έξω από το παράθυρο για να βλέπει καλύτερα. «Δύο είναι», πληροφόρησε τον αδελφό της. «Στα μαύρα και οι δύο. Η κόρη είναι μικρή, σχεδόν παιδί. Η μητέρα πάλι δείχνει μεγάλη. Πάνω από πενήντα. Περίεργο... Μήπως δεν είναι τόσο; Αλλά, πάλι, έχει άσπρα μαλλιά».

«Ελα! Ντροπή», έκανε ο Αλμπέρτο και την τράβηξε από την άκρη της φούστας της για να την κάνει ν' αφήσει το παράθυρο. Χωρίς επιτυχία.

«Μελαχρινές είναι. Όλες από εκεί σκούρα χρώματα έχουν».

Το από εκεί ειπώθηκε περιφρονητικά. Τις γυναίκες πρόσφυγες εννοούσε, αυτές που είχαν πλημμυρίσει κατά χιλιάδες τη Θεσσαλονίκη και τα περίχωρά της τα πέντε τελευταία χρόνια. Θα μπορούσε όμως να μιλάει και για σκουρομάλλες Εβραίες με την ίδια απαξίωση. Οι αδελφές Ματαλών είχαν περί πολλού τα ξανθά τους χρώματα, κληρονομιά της Γαλλίδας μητέρας τους, που ένιωθαν ότι τις καθιστούσαν απείρως ομορφότερες από τις άλλες γυναίκες του κύκλου τους και πιστοποιούσαν την αριστοκρατική καταγωγή τους.

Όντως, στον καιρό τους, είχαν θαυμαστεί πολύ. Γεννημένες με συμμετρική διαφορά δύο χρόνων η μια από την άλλη, το 1896, το 1898 και το 1900, η Αντέλ, η Αλίν και η Αλλέγκρα, «τα τρία άλφα του Ματαλών», όπως τις ονόμαζαν, έκαναν πολλά κεφάλια να γυρίζουν όποτε έβγαιναν βόλτα με τους γονείς τους. Ένας έφεδρος ανθυπολοχαγός του πεζικού μάλιστα, που είχε ακολουθήσει τον Βενιζέλο στη Θεσσαλονίκη το 1916, είχε σκαρώσει κι ένα ποιηματάκι και το είχε δημοσιεύσει στη σατιρική εφημερίδα *Κρόταλος*.

Τα τρία άλφα του Ματαλών

Ω ευωδία ευωδιών!

Ω επουράνια οπτασία

Των οφθαλμών μου παραμυθία.

Ο Ίζο ελάχιστα συγκινήθηκε από την επιτυχία που είχαν οι κόρες του στους ένστολους νεαρούς. Φοβήθηκε μήπως επαναληφθεί, σε βάρος του αυτή τη φορά, η ιστορία που είχε συγκλονίσει την εβραϊκή κοινότητα μόλις δυο χρόνια πριν, το 1914. Η κόρη του φίλου του Ντίνο Φερνάντεζ, η Αλίν –για δες, το ίδιο όνομα με τη δική του τη μεσαία, ο Κύριος να μας φυλάει– τα είχε από καιρό μπλεγμένα μ' έναν αξιωματικό του ελληνικού στρατού. Το έσκασε μαζί του, τον ακολούθησε στην Αθήνα, βαπτίστηκε χριστιανή και παντρεύτηκαν.

Σύγχροτο τον έπιανε τον Ίζο μόνο που το σκεφτόταν. Το ποτήρι ξεχείλισε ένα Σάββατο που έβγαινε με την οικογένειά του από τη συναγωγή του, την Ιτάλια Γιασάν. Κάτι χαμίνια εβραϊόπουλα τους πήραν στο κατόπι επαναλαμβάνοντας με γέλια «τα τρία άλφα του Ματαλών, τα τρία του Ματαλών, τα τρία του

Ματαλών...» και κατεβάζοντας τα χέρια τους ανάμεσα στα σκέλια τους. Τρέμοντας από τη σύγχυση ο Ίζο έτρεξε να βρει τον διοικητή του αξιωματικού-ποιητή και διαμαρτυρήθηκε έντονα. Είναι πράγματα αυτά; Πώς επιτρέπει έτσι στους άντρες του να διασύρουν την τιμή μικρών κοριτσιών που δεν έχουν δώσει κανένα δικαίωμα; Πώς ν' ανεχθεί ο ίδιος να βλέπει το όνομά του γραμμένο στις εφημερίδες; Ο διοικητής μάλλον διασκέδαζε αλλά υποσχέθηκε να μεριμνήσει. Και όντως, ο αξιωματικός μετατέθηκε στην Καβάλα όπου κρίθηκε ότι θα προσφέρει καλύτερες υπηρεσίες.

Οι τρεις αδελφές πάντως, κατά βάθος, πολύ εξετίμησαν και το ποίημα και τον ντόρο που δημιουργήθηκε. Έβαλαν την Πίπινα Γαβριηλίδη, συμμαθήτριά της Αλλέγκρας στις καλόγριες, να τους το μεταφράσει από τα ελληνικά και καθεμία κρατούσε την ελπίδα ότι αυτή ήταν η εκλεκτή που ο ανθυπολοχαγός ονόμαζε *επουράνια οπτασία*.

Πολύ θα ήθελε ο Ίζο να μπορέσει ν' απομακρύνει τα κορίτσια του απ' αυτή την πόλη όπου για τέσσερα ολόκληρα χρόνια είχαν μαζευτεί οι στρατοί έξι επτά χωρών. Άντρες, άντρες παντού, και όλοι τους χριστιανοί. Ο πόλεμος όμως που λυσομανούσε γύρω τους, ο Μεγάλος Πόλεμος, όπως τον ονόμαζαν, δεν άφηνε περιθώρια για ταξίδια.

Όσπου να τελειώσει είχε ξενοιάσει με τη μεγάλη και τη μεσαία. Το 1916 πάντρεψε την Αντέλ με τον Ζακ Μισραχή, παιδί μορφωμένο και από καλή οικογένεια, και έναν χρόνο μετά την Αλίν με τον Κάρολο Μαλάχ, γιο δεύτερου ξαδέλφου του και συνηθισμένου του στο καπνεργοστάσιο που είχε.

Αρκετά καθησυχασμένος έστειλε τον επόμενο χρόνο, με το που υπογράφηκε η συνθηκολόγηση, τη μικρότερη, την Αλλέγκρα, στους συγγενείς της μητέρας της στη Μασσαλία. Και εκεί κόντευε να την πάθει. Η Αλλέγκρα, φύσει κλειστή και ρομαντική, ερωτεύτηκε με πάθος τον χριστιανό δάσκαλο που μάθαινε πιάνο στα μικρά ξαδελφάκια της. Με το που το πήραν χαμπάρι οι θείοι της την μπαρκάρανε τσουβαλιαστή πίσω στην οικογένειά της. Ο θυμός των γονιών της έδωσε τη θέση του στην ανησυχία, όταν παρέλαβαν από το καράβι ένα κορίτσι αδύνατο σαν κλαρί, με βαθουλωμένα μάτια. Άλλαξαν τακτική και προσπάθησαν να της μιλήσουν γλυκά, να τη δελεάσουν με φαγητά, ρούχα, στολί-

δια, διασκεδάσεις. Η Αλλέγκρα ανταποκρίθηκε χλιαρά. Τις περισσότερες νύχτες κοιμόταν με σταγόνες και περνούσε τις μέρες της παίζοντας περιπαθή κομμάτια στο πιάνο. Δε χρειάστηκαν περισσότερα για να βγάλει τη φήμη της αρρωστιάρας και της ιδιόρρυθμης, με αποτέλεσμα το τρίτο άλφα του Ματαλών, παρά τη ζηλευτή του προίκα, να μένει ακόμη απάντρευτο στο σπίτι των γονιών του, στην απελπιστική ηλικία των είκοσι επτά χρόνων.

Ο μοναχογιός Αλμπέρτο ήρθε στην οικογένεια με καθυστέρηση, μόλις το 1910. Ξεπετάχτηκε όταν ο ελληνικός στρατός μπήκε στην πόλη, δύο χρόνια αργότερα. Ο πατέρας του άκουγε με μισό αυτί τις κουβέντες φίλων και συγγενών που αναρωτιόνταν τι μέλλον μπορεί να έχουν οι Εβραίοι σε μια Θεσσαλονίκη που δεν ανήκε πλέον σε μια πολυεθνική αυτοκρατορία αλλά σ' ένα μικρό χριστιανικό βασίλειο. Κουνούσαν το κεφάλι τους όλο απαισιοδοξία για το εμπορικό μέλλον της πόλης που δε θα βρισκόταν πια στο κέντρο ενός κράτους αλλά στα σύνορά του και μιλούσαν για μετοικεσία στην Ιταλία ή τη Γαλλία. «Εσείς να πάτε όπου θέλετε. Εγώ δεν το κουνάω από δω», έλεγε σταθερά σε όποιον του άνοιγε κουβέντα και βιαζόταν να γυρίσει σπίτι του, να πάρει από το χέρι τον γιο του και να τον περπατήσει στον κήπο τους. Τον γιο του! Τον διάδοχο στο όνομα και στη δουλειά του.

Αυτό τον πολυπόθητο μοναχογιό θαύμαζε τώρα η αδελφή του, έχοντας χάσει το ενδιαφέρον της για τις αφίξεις στο γειτονικό τους σπίτι. Πλησίασε και του χάιδεψε στοργικά τα μαλλιά. Ο Αλμπέρτο τεντώθηκε δυσαρεστημένος για ν' αποφύγει το χέρι της.

«Γίνεσαι σαχλή», είπε κακότροπα.

Η Αλίν γέλασε. Ευχαριστημένη από τη ζωή της, τον γάμο της, το παιδί της, τον κόσμο γύρω της, λίγα πράγματα μπορούσαν να της χαλάσουν τη διάθεση. «Τι διαβάζεις;» θέλησε να μάθει.

Τα δάχτυλα του αγοριού χώθηκαν ξανά κάτω από το βιβλίο, σπρώχνοντας πιο πέρα το σημείωμα. Η αδελφή του όμως περιορίστηκε να ρίξει μια αφηρημένη ματιά στον τίτλο.

«Μποντλέρ; Αναρωτιέμαι τι γούστο βρίσκεις στη μαυρίλα του». Γέλασε ξανά. «Μικρέ μας σοφέ», είπε περιπαιχτικά. «Φρόντισε να μην καταλήξεις ποιητής. Και ο Κάρολος και ο μπαμπάς λένε πως ποίηση και εμπόριο δεν κάνουν καλή συντροφιά». Είχε φτάσει στην πόρτα όταν έστρεψε το κεφάλι της. «Μην αργήσεις να κατέβεις», του είπε προειδοποιητικά και βγήκε έξω.

Ο Αλμπέρτο τράβηξε πάλι το χαρτί για να συνεχίσει την ανάγνωση. Ήταν το δεύτερο ραβασάκι που του έστειλε η Σολ, η αδελφή του συμμαθητή του Σαλβατώρ Ναντζαρί. Κύριος οίδε πώς, είχε καταφέρει τον αδελφό της να κάνει τον μεσάζοντα. Του το είχε δώσει χθες το απόγευμα, όταν τελείωσαν την προπόνησή τους στο τένις, κοκκινίζοντας ολόκληρος πίσω από τα χοντρά γυαλιά του. Ο καημένος ο Σαλβατώρ! Ήταν που ήταν ντροπαλός, αυτές οι αποστολές που του ανέθετε η αδελφή του τον αποτελείωναν.

Αμόρε μίο... Στα ιταλικά ήταν γραμμένο το σημείωμα, μια και αυτή τη γλώσσα μιλούσαν στο σπίτι των Ναντζαρί. Το πάθος ξεχειλίξε από τη σελίδα με τα καλλιγραφικά γράμματα. Ο Αλμπέρτο κατσούφιασε. Α! Το προχωρούσε πολύ η Σολ. Πόσο της έλειπε, τα βράδια δεν κοιμόταν με τη σκέψη του και δεν μπορούσε να πιει, δεν μπορούσε να φάει, δεν μπορούσε να συγκεντρωθεί στα μαθήματά της. Το αγόρι είχε τη σοβαρή υποψία ότι πολλά απ' όσα του έγραφε τα είχε αντιγράψει από περιοδικά αισθηματικού περιεχομένου. Όχι πως ήταν εύκολο να πιστέψει κανείς πως ο σοβαρός κύριος Ελί επέτρεπε να μπαίνουν στο σπίτι του τέτοια αναγνώσματα. Αλλά τέσσερα κορίτσια μεγάλωναν εκεί μέσα και η Σολ ήταν η μικρότερη. Όλο και κάποιος κόλπο θα σκαρφίζονταν οι αδελφές για να περνάει το δικό τους χωρίς να παίρνει μυρωδιά ο πατέρας τους.

Σηκώθηκε και πλησίασε στο παράθυρο, ζυγίζοντας την κατάσταση. Έχει γούστο να φαντάστηκε η Σολ ότι το πράγμα μεταξύ τους μπορεί να ήταν σοβαρό. Για όνομα του Θεού! Ένα φιλί είχαν ανταλλάξει μόνο στην αρχή του καλοκαιριού, όταν οι Ματαλών είχαν πάει οικογενειακή επίσκεψη στο κτήμα όπου παραθέρριζαν οι Ναντζαρί, στο Αρσακλί*. Ένα φιλί κι αμέσως αμόρε μίο;

Για λίγο προβληματίστηκε. Η ηλικία του όμως δε σήκωνε μεγάλες στενοχώριες. Θυμήθηκε ότι με την καινούργια σχολική χρονιά θ' άλλαζε σχολείο. Ο πατέρας του είχε αποφασίσει να τον γράψει στο νέο αμερικανικό κολέγιο που είχε φτάσει πριν από τρία χρόνια στη Θεσσαλονίκη μαζί με τους πρόσφυγες της Ανατολίας.

Άλλη μια σκέψη του Ίζο που είχε προκαλέσει ρίγη αγανάκτησης στους συγγενείς. Μέχρι και η αδελφή του η Αντέλ είχε τολ-

* Σημερινό Πανόραμα.

μήσει να εκφράσει τη διαφωνία της. Δεν είχαν καταφέρει ν' αποκτήσουν παιδιά με τον άντρα της και ο μικρός αδελφός της ήταν η αδυναμία της. «Παπά*», είχε πει, «πώς είναι δυνατόν να θέλετε να στείλετε σ' αυτό το σχολείο τον Αλμπέρτο; Το ξέρετε ότι το διευθύνουν ιεραπόστολοι; Ότι ίσως κάνουν προσηλυτισμό; Τι δουλειά έχουμε εμείς εκεί; Ο Ζακ χθες μου έλεγε για το πόσο σπουδαίους καθηγητές έχει η Αλιάνς**».

Ο Ίζο την έκοψε θυμωμένος. Δεν του άρεσε να αμφισβητούν τις αποφάσεις του. «Το κολέγιο είναι αμερικανικό, με γερό πρόγραμμα στα ελληνικά. Αμερικανική παιδεία και ελληνικό κράτος». Κούνησε το δάχτυλό του τρεις φορές μπροστά στη μύτη της για να την κάνει να το εμπεδώσει. «Αμερικανική παιδεία και ελληνικό κράτος», επανέλαβε. «Αυτό είναι το μέλλον μας, αυτή είναι η πόλη μας, εδώ θα ζήσουμε και μ' αυτά τα εφόδια θα χτίσει τη σταδιοδρομία του ο αδελφός σου».

Τον Αλμπέρτο λίγο τον απασχολούσαν αυτά. Εκείνο το απόγευμα του αρκούσε ότι με την έναρξη των μαθημάτων έχανε τον Σαλβατώρ Ναντζαρί από συμμαθητή και η Σολ δε θα έβρισκε πια ευκαιρίες να του στέλνει κρυφά σημειώματα. Σφύριξε χαρούμενος. Όσο για φιλιά... Ουουου! Σμήνος τα κορίτσια γύρω του. Πού να προλάβεις να τις φιλήσεις όλες!

«Αλμπερτίτο!» φώναξε η μητέρα του από κάτω. «Η Αντέλ με τον Ζακ φεύγουν. Κατέβα να τους χαιρετήσεις».

Έστρεψε το κορμί του προς την πόρτα και στιγμιαία το κεφάλι του γύρισε πάλι πίσω. Η κουρτίνα στο παράθυρο του απέναντι σπιτιού είχε τραβηχτεί. Μια απροσδιόριστη φιγούρα φάνηκε να κινείται στο δωμάτιο. Λιγνή και σκούρα. Η ανιψιά του παπά, είπε με τον νου του και δε χαλάλισε δεύτερη σκέψη.

* Papa: Μπαμπά.

** Alliance Israélite Universelle (Παγκόσμια Ισραηλιτική Ένωση). Οργάνωση που ιδρύθηκε στο Παρίσι το 1860 με βασικό σκοπό τη μόρφωση των Εβραίων της Ανατολής. Στη Θεσσαλονίκη ίδρυσε σχολείο αρρένων και θηλέων, καθώς και επαγγελματική και τεχνική σχολή.

2

«Άχου το και πόσο μεγάλωσε!»

Η κυρία Αγγλαΐα ζούπηξε για άλλη μια φορά το πόδι της πάνω από το γόνατο κι η Χριστίνα προσπάθησε να κρύψει έναν μορφασμό πόνου. Τι δύναμη που είχαν τα χέρια αυτής της γυναίκας! Σ' αγκάλιαζε και νόμιζες ότι σ' έπνιγε, σε χάιδευε κι ήταν σαν να σε δέρνει. Πληθωρική σε όλα της. Στο πόσο δυνατά μιλούσε, με πόση όρεξη έτρωγε, πόσο εύκολο το είχε το γέλιο της. Της άρεσε αυτό της κοπέλας. Ήταν η μόνη από τις παλιές γνωριμίες της πατρίδας τους που δε θεωρούσε υποχρέωσή της να προσεγγίζει την Ελπινίκη Παπάζογλου και την κόρη της με πένθος ύφος και πολλούς αναστεναγμούς συμπόνιας. «Αχ, η Σμύρνη μας! Αχ, ο καημένος ο Ηλίας σου!» Ήταν βέβαια και ο δεύτερος λόγος, εκτός από την παρουσία του θείου της, που η Ελπινίκη αποφάσισε τη μετοίκησή της από την Αθήνα στη Θεσσαλονίκη.

Συνομήλικες ήταν οι δύο γυναίκες, γειτόνισσες στην Πούντα και συμμαθήτριες στο Ομήρειο Παρθεναγωγείο. Αγαπημένες, παρά το πόσο σπάνια βρισκονταν. Ο γάμος της Αγγλαΐας με τον καπνοπαραγωγό Σεραφείμ Σεϊτάνογλου την είχε στείλει στα ενδότερα της Μικρασίας, στο Σαλιχλί, τόπο καταγωγής του συζύγου της. Απασχολημένη με το νοικοκυριό της και φύσει ράθυμη, λίγες ήταν οι φορές που αποφάσιζε να γυρίσει στη Σμύρνη. Όταν όμως το έκανε, δεν παρέλειπε να επισκεφθεί «την καλή της την Ελπινίκη» και να τη σφίξει μέσα στην τεράστια αγκαλιά της.

Στην παλιά της φιλενάδα εξάλλου εμπιστεύτηκε τον μοναχογιό της όταν, στα δώδεκά του, κρίθηκε ότι έπρεπε να φύγει από το Σαλιχλί και να φοιτήσει στην Ευαγγελική Σχολή, όπως είχε κάνει στον καιρό του κι ο πατέρας του. Σε μια κάμαρα στο σπίτι των Παπάζογλου έμεινε δυο χρόνια. Τον αγκάλιασαν σαν δικό τους παιδί, φρόντιζαν να τρώει, να ντύνεται καλά και να διαβάξει, με την ίδια στοργή και αυστηρότητα που έδειχναν στη μοναχοκόρη τους. Η μόνη προστριβή που είχε ο Μιχαλάκης με τον καλότατο αλλά τυπικότατο Ηλία ήταν όταν εκείνος αρνιόταν να του δώσει προκαταβολή από το χαρτζιλίκι που διαχειριζόταν για λογαριασμό του, με αυστηρές οδηγίες από τον πατέρα του να του χορηγεί συγκεκριμένο ποσό κάθε πρώτη του μήνα.

«Μα αφού μου τελείωσαν; Τι θέλετε να κάνω;» φώναζε απελ-

πισμένος ο νεαρός, σκορποχέρης από φυσικού του κι έχοντας ανακαλύψει, λίγο πρώιμα είναι η αλήθεια, το θέλγητρο των κινηματογράφων και των μπιραριών όπου σύχναζε στα κρυφά με τους συμμαθητές του. «Να πέσω από το Και* να πνιγώ;» «Να κάμεις ό,τι σε φωτίσει ο Θεός. Την πρώτη του μηνός. Τέτοιες εντολές έχω από τον πατέρα σου». Η Χριστίνα, μικρό κοριτσάκι τότε, κρεμιόταν από τα κάγκελα της σκάλας και φώναζε, καθώς ο Μιχαλάκης έφευγε με φόρα βροντώντας πίσω του την πόρτα: «Μιχαλάκη! Μιχαλάκη! Μην πέσεις από το Και! Θ' αλλάξει ο μήνας κι ο μπαμπάς θα σου δώσει χρήματα».

Είχε μπει πια το 1922 και ο Μιχαλάκης έκλεινε τα δεκατέσσερα χρόνια του. Δεν πρόλαβε να ξοδέψει πολλά στο Πατέ και στον Ποτήρη**. Το ίδιο καλοκαίρι, ο Σεραφείμ Σεϊτάνογλου, προνοητικός, συνόδευε την οικογένειά του σε ταξίδι στη Θεσσαλονίκη, με σοβαρές προοπτικές μετεγκατάστασης αν τα πράγματα στο μέτωπο δεν εξελίσσονταν καλά.

Τα πράγματα δεν μπορούσαν να πάνε χειρότερα και ο καπνοπαραγωγός Σεραφείμ μετατράπηκε σε καπνέμπορο, νοίκιασε σπίτι στην οδό Ανθέων, νοίκιασε αποθήκες στο λιμάνι κι εγκατέλειψε το αρκετά τουρκόηχο «Σεϊτάνογλου» για το πιο ουδέτερο «Σεϊτάνης».

«Σεϊτάνης λοιπόν, Αγγλαΐα μου;» ρωτούσε τώρα η Ελπινίκη, έχοντας γείρει αποκαμωμένη στην πολυθρόνα της.

«Αχ, δεν τα καλοβλέπουνε τα τούρκικα εδώ πέρα», αναστέναξε η συμμαθήτριά της. «Κι αυτό το -ογλού... Σε ξεχωρίζει αμέσως».

«Ναι, μπρε», συμφώνησε ο άντρας της. «Τι τα θέμε πια τα τούρκικα, τζάνουμ; Για να μας στραβοκοιτάνε οι μπαγατιάτηδες***; Δίκιο δεν έχω, για;» Ρούφηξε τον καφέ του με θόρυβο, σκύβοντας ολόκληρος πάνω από το φλιτζάνι.

«Ενώ αν σ' ακούσει κάποιος να μιλάς, σε περνάει για Παριζιάνο», σχολίασε χαμηλόφωνα ο Μιχαλάκης και η Χριστίνα, που

* Στα γαλλικά Quai, η περιφέρεια προκουμαΐα της Σμύρνης.

** Πατέ: διάσημος κινηματογράφος της Σμύρνης. Ποτήρης: διάσημη μπιραρία της Σμύρνης.

*** Βέροι Σαλονικιοί, αντίστοιχο του Αθηναίου γκάγκαρου.

καθόταν δίπλα του, κοκκίνισε μη ξέροντας αν έπρεπε να προσποιηθεί ότι δεν άκουσε.

«Τι είπες, μπρε ζεβζέκη; Ξαναπές το, για».

Τα μάτια της κυρίας Αγλαΐας πετάρισαν ανήσυχα. Το μόνο πράγμα που μπορούσε να χαλάσει την παροιμιώδη καλή της διάθεση ήταν ο ακήρυχτος αλλά εμφανής πόλεμος ανάμεσα στον άντρα της και τον γιο της. Ό,τι έλεγε ο Σεραφείμ γινόταν αντικείμενο χλευασμού από τον Μιχαλάκη, ό,τι έκανε ο Μιχαλάκης έσπευδε ο Σεραφείμ να το υποτιμήσει ή να το αμφισβητήσει. Άπειροι οι καθγάδες τους, κι η Αγλαΐα στη μέση να προσπαθεί να συμβιβάσει τα ασυμβίβαστα.

«Δεν πας, τζιέρι μου, μια βόλτα στον κήπο με το κορίτσι μας; Να της μιλήσεις λίγο για τη Θεσσαλονίκη που δεν την ξέρει. Τι θέλετε μ' εμάς; Οι νέοι με τους νέους».

Ο Σεραφείμ μουρμούρισε κάτι μέσα από τα μουστάκια του αλλά δεν έδωσε συνέχεια και η Χριστίνα βιάστηκε να σηκωθεί κάτω από το επιδοκιμαστικό χαμόγελο της μητέρας της.

Η άκρη του κήπου κατέληγε στην παραλία. Η θάλασσα ήταν κυριολεκτικά στα πόδια τους. Ο Μιχαλάκης, με επιδεικτική άνεση, σκαρφάλωσε στο κιγκλίδωμα και κάθισε σταυροπόδι στο παρπέτο.

«Λοιπόν, Μιχαλάκη;» προσπάθησε ν' ανοίξει κουβέντα η κοπέλα. «Πώς σου φαίνεται η σχολή;» Το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης είχε πρωτανοίξει τις πύλες του μόλις την προηγούμενη χρονιά κι ο Μιχαλάκης, για να γλιτώσει την γκρίνια του πατέρα του ότι κάθεται ρέμπελος στο σπίτι, γράφτηκε στη Φιλοσοφική Σχολή.

«Πώς να μου φανεί;» απάντησε βαριεστημένα ο νεαρός. «Δεν ξεκινήσαμε ακόμη. Και σταμάτα αυτό το Μιχαλάκης. Μίκη με φωνάζουν πια».

Τράβηξε από την τσέπη του ένα χάρτινο πακέτο και άναψε τσιγάρο. Η Χριστίνα δε σχολίασε. Τα τελευταία χρόνια είχε μάθει να προσαρμόζεται σε κάθε περίπτωση, σε κάθε συνομιλητή. Δε διαφωνούσε ποτέ και ξεγλιστρούσε από τις δύσκολες συζητήσεις σαν το χέλι. Σταύρωσε τα χέρια της κοντά στην κοιλιά της και στράφηκε να κοιτάξει τον ήλιο που κατέβαινε αργά στον Θερμαϊκό, βιάφοντάς τον με κόκκινους ιριδισμούς.

«Στο αμερικάνικο θα σε στείλουν;» έσπασε τη σιωπή ο παιδικός της φίλος.

«Έτσι μου είπαν. Μ' έγραψε εδώ και καιρό ο θείος».

Δεν ήξερε τίποτα για το καινούργιο της σχολείο. Με τη συνήθειά της να δέχεται χωρίς αντιρρήσεις τα πάντα, είχε ακούσει την ανακοίνωση χωρίς να ζητήσει διευκρινίσεις.

«Αυτό που λειτουργούσε στη Μερζιφούντα δεν είναι;» ρώτησε τον Μίχη, περισσότερο για να συντηρήσει την κουβέντα.

«Ναι».

«Αρμένηδες δεν πήγαιναν εκεί;»

«Ναι».

«Κι εδώ Αρμένηδες πηγαίνουν;»

«Έχει κι από δαύτους».

Οι μονολεκτικές του απαντήσεις την αποθάρρυναν. Είπε όμως ν' αποτολμήσει μια τελευταία ερώτηση. «Δηλαδή οι περισσότεροι μαθητές Αρμένηδες είναι;»

Η προοπτική την τρώαζε λίγο. Στη Σμύρνη οι δυο χριστιανικές κοινότητες, Έλληνες κι Αρμένιοι, ζούσαν δίπλα δίπλα αλλά χωριστά. Άλλες εκκλησίες, άλλα σχολεία. Δεν ανακατεύονταν.

«Όχι. Πού να βρεθούν τόσοι; Κυρίως Έλληνες, αρκετοί δικοί μας Μιχρασιάτες, κάποιοι ντόπιοι. Πάνε και μερικοί Εβραίοι. Παντού τους βρίσκεις αυτούς στη Θεσσαλονίκη». Η φωνή του είχε πάρει έναν καθαρά υποτιμητικό τόνο. Άναψε το δεύτερο τσιγάρο του. «Θέλεις;» της έκανε απότομα.

«Όχι, σ' ευχαριστώ», είπε ήσυχα, χωρίς ν' ακουστεί θιγμένη ή σοκαρισμένη.

«Καλύτερα. Εσύ είσαι και μικρή». Γύρισε και της έριξε μια εξεταστική ματιά. «Δηλαδή... Μεγάλωσες. Μεγαλώνεις. Πόσο έφτασες; Τα δεκάξι;»

«Δεκαπέντε. Σε δυο μήνες». Αναδέυτηκε αμήχανα. Κάτι στο βλέμμα του, δεν μπορούσε να το προσδιορίσει ακριβώς, δεν της άρεσε. Θέλησε να γυρίσει την κουβέντα. «Η μητέρα επιμένει να συνεχίσω το πιάνο. Μου βρήκε κιόλας δασκάλα. Δε λέει να το πάρει απόφαση πως από μουσική δε σκαμπάζω σπουδαία πράγματα».

«Όχι δα», αντέδρασε ο Μίχης. «Τραγουδούσες πολύ όμορφα. Το θυμάμαι από τη Σμύρνη».

Γέλασε η κοπέλα. «Εγώ τραγουδούσα όμορφα; Θα με μπερδεύεις φαίνεται με τη Στάσα. Τη θυμάσαι τη Στάσα; Που δούλευε στο σπίτι μας; Θυμάσαι που τις Κυριακές τ' απογεύματα κατεβαίναμε στην κουζίνα και μας φίλευε κουλουράκια; Σ' άρεσαν

τόσο πολύ, που τα έβαζες στο στόμα σου δύο δύο. Κι η Στάσα καθόταν στο παράθυρο και αρχίναγε το ίδιο πάντα τραγούδι». Τα μάτια του κοριτσιού είχαν γλυκάνει. Χωρίς να το καταλάβει καλά καλά, έπιασε τον αργό ρυθμό. «Κάτω στη Ρόδο, στο Ροδονήσι, Τούρκος εβγήκε να κυνηγήσει...»

Κανείς δεν παρατήρησε το μικρό κοριτσάκι που προχώρησε τραμπαλιστά στον απέναντι κήπο και στάθηκε στα κάγκελα που χώριζαν τα δύο σπίτια. Ο Μίκης κοιτούσε τη Χριστίνα κι η Χριστίνα τη θάλασσα μπροστά της.

«...Δεν εκυνήγα λαγούς κι ελάφια. Μόν' εκυνήγα δυο μαύρα μάτια...»

Η φωνή της έβγαине σ' έναν γλυκό λαρυγγισμό. Το ακατάδεχτο ύφος είχε φύγει από το πρόσωπο του φίλου της, η στάση του σώματός του έγινε λιγότερο προκλητική. Άπλωσε τα πόδια του πάνω στο παραπέτο και τα μάζεψε πάλι, αγκαλιάζοντάς τα με τα χέρια του. Στις άκρες των χειλιών του έσκασε ένα παιδικό χαμόγελο. Όταν τελείωσε, της έκλεισε το μάτι πειραχτικά.

«Και το τραγούδι της θυμάμαι και τα κουλουράκια. Τα καλύτερα που δοκίμασα ποτέ μου. Τι γίνεται η Στάσα αλήθεια; Πού βρέθηκε; Πειραιά; Στα νησιά; Πού;»

Η Χριστίνα έσκυψε το κεφάλι της. «Έμεινε πίσω», είπε σιγανά. Το πρόσωπο του Μίκη σφίχτηκε πάλι.

«Της προτείναμε να έρθει μαζί μας στην Αθήνα εκείνο το καλοκαίρι», συνέχισε η κοπέλα και ήταν σαν να προσπαθούσε ν' απολογηθεί. «Δε δέχτηκε. Είπε πως θα έμενε στο σπίτι να μας περιμένει να γυρίσουμε. Της είχανε πει πως η Αθήνα ήταν βρόμικη και οι Αθηναίοι ψωροακατάδεχτοι. Θεώρησε πως δεν άξιζε τον κόπο να τους γνωρίσει. Μας είπαν ότι την είδαν στο νεκροταφείο. Είχαν μαζευτεί κι άλλοι εκεί. Νόμισαν πως οι τσέτες δε θα τολμούσαν... μέσα στα μνήματα... Κι όμως... Φτάσανε κι εκεί... άρπαζαν κορίτσια... Άρπαξαν και τη Στάσα».

Δεν μπόρεσε να συνεχίσει. Έβαλε τα κλάματα. Ένα κλάμα ήσυχο, βουβό. Μόνο που έσκυψε περισσότερο το κεφάλι της, σαν να ντρεπόταν να δείξει το πρόσωπό της.

Ο Μίκης την κοίταξε προσεκτικά. «Μην κλαις», είπε μόνο. «Γίναν πολλά τέτοια. Τον θυμάσαι τον συμμαθητή μου τον Τρύφωνα; Τον γιο του Σουγιουλτζόγλου που είχε το φωτογραφείο κοντά στην Αγία Φωτεινή; Ο πατέρας του τους κλειδαμπάρωσε στο σπίτι

τι τους. Είχαν γερό σπίτι, οι πόρτες βαριές, διπλασφαλισμένες. Κι ήταν όλο πέτρα. Δεν μπορούσες να του βάλεις φωτιά. Νόμιζε πως έτσι... Ορμήσανε με τους μπαλτάδες. Και στις πόρτες και στους ανθρώπους. Τους τραβήξαν έξω στον δρόμο. Τον Τρύφωνα τον κρατήσανε δεμένο μπροστά στους γονείς του. Και τον κόψανε κομμάτια κομμάτια. Τα χέρια του, τα πόδια του, τα πλευρά του...»

«Σταμάτα!» είπε άγρια το κορίτσι. Τίναξε το κεφάλι της. «Δε θέλω ν' ακούσω άλλα. Πέντε χρόνια τώρα, όλο αυτά ακούω».

Ο Μίκης έσυρε λίγο το σώμα του κοντά της. Ακούμπησε βαριά το χέρι του πάνω της. Όταν ξαναμίλησε, η φωνή του ήταν σκληρή. «Πάνε πια αυτά, Χριστίνα. Εδώ είμαστε στην πατρίδα μας. Χωρίς Τούρκο πάνω από το κεφάλι μας. Είναι ο δικός μας τόπος. Να τον διαφεντεύουμε. Μόνο δικός μας. Κι όποιος τολμήσει ξανά να...» Άγγιξε το μάγουλό της και μάζεψε ένα δάκρυ. «Μην κλαις», επανέλαβε. «Είναι κρίμα να χαλάς τα μάτια σου. Τα όμορφα σου μάτια...» Χαμογέλασε ξανά. Τραβήχτηκε πάλι πίσω και τέντωσε το κορμί του. «Αυτά τα ωραία σου μάτια χτίζουν, γκρεμίζουν παλάτια. Τ' αστέρια μπροστά τους δειλιάζουν και από φόβο χλωμιάζουν...»

Τραγουδούσε σε δυνατό τέμπο τενόρου, χωρίς ούτε ένα φάλτσο. Μέταλλο φωνής με φυσική ποιότητα που είχε περάσει κάμποσες ώρες μουσικής εκπαίδευσης. Η Χριστίνα κρατούσε τον ρυθμό κουνώντας το κεφάλι της.

Το κοριτσάκι στο σύνορο των δύο κήπων είχε γουρλώσει εντυπωσιασμένο τα μάτια του και κρατούσε σφιχτά με τις παλάμες το σιδερένιο κάγκελο. Ένας γαλάζιος φιόγκος είχε λυθεί από τα κατάξανθα μαλλιά της και κόντευε να πέσει στο χώμα.

Ο Μίκης τινάχτηκε όρθιος πάνω στο πεζούλι, θέλοντας να δώσει έμφαση στο ρεφρέν. «Μάτια σμαράγδια, σπάνια πετράδια, μάτια με τέτοια γλύκα. Μάτια στ' αλήθεια σαν παραμύθια, άλλα στη Γη δε βρήκα...»

«Μπράβο, τζιέρι μου! Μπράβο, γιαβρί μου!»

Η κυρία Αγλαΐα στεκόταν στο κάτω μέρος της σκάλας που οδηγούσε στη βεράντα του σπιτιού και χειροκροτούσε με ζέση, κοιτώντας με λατρεία τον μοναχογιό της. Ο Μίκης σταμάτησε μαχαίρι το τραγούδι του.

«Γιατί;» έκανε με παράπονο η μητέρα του. «Σαν αηδόνι τραγουδούσες. Γιατί;»

Η Χριστίνα την πλησίασε με βιαστικά βήματα, θέλοντας να προλάβει μια πιθανή καυστική απάντηση του νεαρού που το μόνο που θα κατάφερε θα ήταν να πληγώσει την καλόκαρδη κυρία Αγλαΐα. «Είναι η ώρα να πάρει τις σταγόνες της η μαμά. Ανεβαίνω στο δωμάτιό της να τις φέρω».

«Μπράβο, κορίτσι μου», ξέχασε αμέσως την απογοήτευσή της η γυναίκα. «Πρέπει να προσέχει πολύ η Ελπινίκη εδώ πέρα. Ξέρεις υγρασία που έχει αυτός ο τόπος; Παγώνουν τα κόκαλα του χειμώνα. Και βάρδα μην αρχίσουν οι αέρηδες».

Προπορεύτηκε απαριθμώντας τα δέοντα μέτρα προφύλαξης. Ζεστά ρούχα, οι σόμπες πάντα αναμμένες, θερμοφόρες στα κρεβάτια και με τις βροχές ας μην ξεθαρρεύεται έξω από το σπίτι. Μέχρι να της περάσει αυτός ο βήχας που δεν την αφήνει να ησυχάσει, τη γλυκιά της την Ελπινίκη.

Με την άκρη του ματιού της η κοπέλα συνέλαβε την εικόνα του μικρού κοριτσιού που παρέμενε κολλημένο στα κάγκελα. Ίσως γιατί ταυτόχρονα άκουσε μια γυναικεία φωνή από το διπλανό σπίτι.

«Νινόν! Νινόν! Ου τ' ε τι κασέ, μα σερί;»*

Μια ξανθιά κυρία ξεπρόβαλε και πλησίασε τη μικρούλα. Εκείνη έσπευσε να χωθεί στην αγκαλιά της. Η Χριστίνα κοντοστάθηκε κι ανταπέδωσε το χαμόγελό της.

«Καλησπέρα σας», της είπε η κυρία με μια κελαηδιστή προφορά που θύμιζε έντονα στο κορίτσι τις Γαλλίδες της ευρωπαϊκής παροικίας στη Σμύρνη.

«Μπονσουάρ, μαντάμ».**

«Καλώς ορίσατε», συνέχισε στα τραγουδιστά ελληνικά της. «Είμαι η Αλίν Μαλάχ και αυτή είναι η κόρη μου, η Νινόν». Σήκωσε ψηλά το χέρι της μικρούλας, σαν να ήθελε να τη συστήσει.

«Χριστίνα Παπάζογλου. Είσαστε οι γείτονές μας;»

«Όχι ακριβώς. Οι γονείς μου μένουν εδώ. Αλλά τους επισκέπτομαι συχνά. Οι παππούδες της θέλουν να βλέπουν συνέχεια τη Νινόν. Κι εκείνη το ίδιο. Ν' ες πα, μα σερί;»***

* Οὐ t'es-tu cachée, ma chérie?: Πού κρύφτηκες, γλυκιά μου;

** Bonsoir, madame: Καλησπέρα, κυρία.

*** N'est-ce pas, ma chérie?: Έτσι δεν είναι, αγάπη μου;

Το κοριτσάκι, που δεν ήξερε ελληνικά και δεν καταλάβαινε σε τι ζητούσε να συμφωνήσει η μητέρα του, κατέβασε εντούτοις καταφατικά το πιγούνι.

«Χάρηκα, κυρία Μαλάχ. Εις το επανιδείν».

Τράβηξαν η καθεμιά τον δρόμο της, μπαίνοντας στα σπίτια. Ο Μίκης είχε παραμείνει στη θέση του. Το πορτοκαλί φως του ήλιου που έδυε φώτιζε το πρόσωπό του και το 'κανε να δείχνει σαν να 'χε πάρει φωτιά. Τα σκούρα χρώματά του πύρωνα, σκιές σχηματίζονταν στα μάγουλά του. Θύμιζε τους βυζαντινούς αγίους-στρατιώτες που στέκονται αυστηροί στις εικόνες τους κρατώντας το ξίφος τους, κριτές και τιμωροί.

Η Χριστίνα περπατούσε κάθε πρωί για να πάει στο σχολείο της, στου Χαριλάου. Ευπνούσε αρκετά νωρίτερα, έπαιρνε τα πράγματα της κι έβγαινε από το σπίτι. Η μητέρα της βρισκόταν ακόμη στο κρεβάτι. Ο θεός Άνθιμος είχε ήδη φύγει. Μέσα στον ύπνο της άκουγε τον ήχο της Πακάρ που ξεκινούσε. Απορούσε πώς ο ηλικιωμένος άντρας άντεχε με τόσο λίγες ώρες ύπνο. Τα βράδια, προτού πάει να πλαγιάσει εκείνη, η λάμπα στο γραφείο του έκαιγε ακόμη. Χτυπούσε συνθηματικά την πόρτα του· δυο διακριτικοί χτύποι. Όταν η φωνή του θείου τής επέτρεπε την είσοδο, πλησίαζε στην πολυθρόνα του και του φιλούσε το χέρι. «Καληνύχτα, θείε Άνθιμε. Την ευλογία σας». «Ευλογία Κυρίου και έλεος, κόρη μου». Η μυρωδιά της παλάμης του, μυρωδιά ανθόνερου, την ακολουθούσε ακόμα κι όταν έπερτε στο κρεβάτι της. Δρούσε παρηγορητικά. Συγκεντρωνόταν σ' αυτό το άρωμα και αποκοιμιόταν, προσπαθώντας να μην ακούει τον επίμονο βήχα της μητέρας της από τη διπλανή κάμαρα.

Με τις συμμαθήτριάς της δεν είχε προλάβει να γνωριστεί καλά. Όχι πως δεν το ήθελε. Ο χαρακτήρας της όμως ήταν τέτοιος. Κλειστή, σοβαρή, δεν ανακατευόταν εύκολα σε κουβέντες. Καταλάβαινε ότι η στενή συγγένειά της με τον μητροπολίτη της πόλης τής προσέδιδε ένα κύρος, ότι οι περισσότερες κοπέλες, δασκαλεμένες ίσως από την οικογένειά τους, ήταν πρόθυμες να την εντάξουν στις παρέες τους. Οι ομάδες βέβαια δεν ήταν ακόμη καλοσχηματισμένες. Πρώτη χρονιά λειτουργούσε το σχολείο θηλέων. Όλες τους ήταν φερόμενες από άλλα ιδρύματα, άλλα εκπαιδευτήρια, οι συμμαχίες και οι αντιπαλότητες δεν είχαν προλάβει να

στεριώσουν. Ωστόσο, λίγο πολύ οι μαθήτριες γνωρίζονταν μεταξύ τους. Η Χριστίνα ήταν η μόνη «ξένη» στην τάξη της.

Μια όμορφη στιγμή ήταν αυτή του σχολάσματος. Όχι μόνο για το αυτονόητο, τη λήξη του βραχνά των παραδόσεων. Την ίδια ώρα σχολούσε και το τμήμα αρρένων του κολεγίου, που στεγαζόταν σ' ένα μεγαλύτερο κτίριο λίγο πιο πέρα. Τα κορίτσια τσιμπούσαν στα κρυφά τα μάγουλά τους να κοκκινίσουν και τ' αγόρια προβάριζαν το αγέρωχο βάδισμά τους προτού διαβούν τις πύλες των γυμνασίων τους. Ήταν πια μεσημέρι, ώρα που θα διασταυρώνονταν με τις συμμαθήτριές τους για να βαδίσουν προς τα σπίτια τους σε περιέργους συνδυασμούς, αγόρια και κορίτσια αυστηρώς διαχωρισμένα, μια τριάδα μπροστά, μια τετράδα πίσω, αποστάσεις σοφά μελετημένες ώστε ούτε στόχο για σχόλια να δίνουν ούτε το πέταγμα μιας κουβέντας να εμποδίζουν.

Εκείνη τη μέρα η Χριστίνα βγήκε από τις τελευταίες στον δρόμο. Είχε μπει ο Οκτώβρης αλλά είχε έναν ήλιο, χαρά Θεού! Στάθηκε λίγο να τον νιώσει στο πρόσωπό της. Παραπέρα, πέντε κορίτσια της τάξης της είχαν πιάσει κουβέντα. Η μία, αυτή που είχε χριστεί αρχηγός με τον απροσδιόριστο τρόπο που οι παρέες αναζητούν αρχηγούς και τους αναδεικνύουν, της έκανε νεύμα.

«Χριστίνα! Εδώ!»

Λεγόταν Ευαγγελία Δέλλιου αλλά τη φώναζαν Λιλή κι ο πατέρας της ήταν δικηγόρος. Ανήκε σ' αυτές που επεδίωκαν με κάθε τρόπο τη φιλία της ανιψιάς του δεσπότη.

Ο καλός καιρός είχε δώσει στη Χριστίνα χαρούμενη διάθεση. Αχ ναι! Να μιλήσει με άλλες κοπέλες της ηλικίας της, ν' αστειευτούν, να γελάσουν. Η ζωή ήταν τόσο ωραία και το σπίτι της τόσο σκοτεινό... Δε φταίει η καημένη η μαμά, σκέφτηκε. Και πάλι καλά, με τόσα που της έτυχαν. Ούτε ο θεός φταίει βέβαια. Αυτό έλειπε! Να έχω την απαίτηση από έναν κληρικό να φέρεται όπως ένας κοσμικός. Ο θεός έχει το λειτούργημά του κι η μαμά το πένθος της. Εγώ όμως; Δεν μπορώ εγώ να ξεσκάω πού και πού;

Πλησίασε με χαμόγελο. «Γεια σας».

«Καλώς την», την υποδέχτηκε με τη γενναιοδωρία βασιλίσσας η Λιλή. «Βρε παιδί μου! Πώς τα καταφέρνεις έτσι στα μαθήματα; Μας έχεις εντυπωσιάσει όλες, καλά δε λέω, κορίτσια;»
 Όλες έσπευσαν να συμφωνήσουν.

«Ιδίως στη γεωμετρία και τη χημεία, τι να πω; Σου βγάζω το καπέλο», συνέχισε μια άλλη. «Εγώ πονοκεφαλιάζω μόνο που βλέπω τις ασκήσεις. Στο κάτω κάτω, τι τα χρειαζόμαστε όλα αυτά; Η μητέρα μου λέει πως μια γυναίκα αρκεί να ξέρει λίγη αριθμητική για να μην την κλέβουν στους λογαριασμούς του νοικοκυριού της. Τα παραπάνω... Σοφές θα γίνουμε;»

Η Λιλή φοβήθηκε μήπως η Χριστίνα προσβληθεί μ' αυτές τις κουβέντες. Έσπευσε ν' απομακρυνθεί από το θέμα. «Από τώρα το νοικοκυριό σου συλλογίζεσαι, Βιργινία; Η δική μου η μητέρα λέει πως μια κοπέλα δε χρειάζεται να βιάζεται ν' αποκατασταθεί. Μόνο οι φτωχές παντρεύονται σήμερα νωρίς νωρίς. Πρέπει να τελειώνει ένα κορίτσι το σχολείο, να ζήσει και τέσσερα πέντε χρονάκια μέσα στον κόσμο, να κυκλοφορήσει, να ξέρει να επιλέξει, βρε αδελφέ».

«Τέσσερα πέντε χρονάκια;» έφριξε μια τέταρτη. «Δηλαδή να φτάσουμε τα είκοσι τρία; Μα στα είκοσι τρία, καημένη Λιλή, έχεις ήδη μπει στο ράφι. Κι όσο για να διαλέξεις, τι; Κι από τώρα δεν μπορείς να έχεις τα μάτια σου ανοιχτά;»

Σαν να ήθελαν να επιβεβαιώσουν τα λεγόμενά της, τρία αγόρια από το αρρένων, καθυστερημένοι κι αυτοί, κατηφόριζαν τον δρόμο και τους έριχναν λοξές ματιές.

Οι συζητήσεις για παντρείες ποτέ δεν άρεσαν στη Χριστίνα. Τι κρίμα οι κοριτσιίστικες συντροφίες όλο εκεί να γυρνάνε! Γιατί να περιορίζεται η κουβέντα τους; Γιατί δεν μπορούσαν και οι κοπέλες να μιλάνε, όπως τ' αγόρια, για βιβλία και αθλήματα και ταξίδια και το τι συνέβαινε στον κόσμο γύρω τους;

«Πλησιάζει του Αγίου Δημητρίου», άλλαξε τη συζήτηση. «Δε θα έχουμε μάθημα τότε. Έτσι δεν είναι;»

«Εννοείται», της απάντησαν. «Τον αγιό μας δε θα γιορτάσουμε; Όλα τα σχολεία είναι κλειστά εκείνη τη μέρα».

«Ουφ! Μια μέρα λιγότερη». Κι όλη η παρέα άρχισε να υπολογίζει τις αργίες της χρονιάς. Πότε έπεφταν τα Χριστούγεννα, πότε έπεφταν τα Φώτα... Τα αγόρια είχαν φτάσει σχεδόν δίπλα τους.

«Και το Πάσχα μάς έρχεται ωραία φέτος», παρατήρησε μια κοπέλα, η Ρούλα Μπλιάτση, κόρη γιατρού με ιδιωτική κλινική στην 25ης Μαρτίου. «Μέσα στον Μάη. Αλήθεια, οι Εβραίοι πότε γιορτάζουν το δικό τους;» Είχε στρίψει το κεφάλι της και κοιτούσε το ψηλότερο από τ' αγόρια, έναν ξανθό έφηβο με γαλάζια μάτια.

Η Χριστίνα θέλησε να πει κάτι το αστείο, το ευφυές, κάτι που θα έκανε τις υπόλοιπες να ξεκαρδιστούν και να παραδεχτούν το πνεύμα της. Αναφώνησε λοιπόν γελαστά: «Αυτοί γιορτάζουν τη Μεγάλη Πέμπτη που Τον σταυρώσανε!»

Η παρέα πάγωσε, όπως και το μειδίαμα στα χείλη του Ξανθού εφήβου. Όλοι αναδεύτηκαν αμήχανα και η παρέα των αγοριών άρχισε να προχωράει πιο γρήγορα ώσπου απομακρύνθηκε.

Η Χριστίνα έμεινε να κοιτάει μερδεμένη. Αντιλαμβανόταν ότι κάτι κακό είχε γίνει, ότι κάτι κακό είχε πει, αλλά ακόμη δεν καταλάβαινε τι. Το πρόσωπό της αναφοκοκκίνισε. «Τι;» φέλλισε. «Θέλω να πω...»

«Ο μεσαίος είναι ο Αλμπέρτο», την πληροφορήσε η Ρούλα, με κάτι σαν επιτίμηση στη φωνή της. «Αλμπέρτο Ματαλών. Ο πατέρας του έχει το εργοστάσιο με τα καπνά στο Ντεπώ».

Ένωσε να της έρχεται νταμπλάς. Χριστέ μου! Τι ξεστόμισα; «Δεν ήξερα...» είπε βιαστικά. «Θέλω να πω... Δεν... εννοούσα...»

Η Λιλή γέλασε, κάπως φεύτικα, και την έπιασε με οικειότητα από το μπράτσο. «Έλα τώρα! Μην κάνεις έτσι. Σάμπως φέματα είπες; Δεν Τον σταύρωσαν;»

Τα γέλια της δυνάμωσαν και στ' αυτιά της Χριστίνας ακούστηκαν ακόμα πιο παράταιρα. Βιάστηκε ν' αφήσει τις συμμαθήτριές της και ξεκίνησε πολύ στενοχωρημένη για το σπίτι της.

Λες και ο Θεός εννοούσε να την κρατήσει αντιμέτωπη με τις τύψεις της, το Ξανθό αγόρι προπορευόταν, ακολουθώντας την ίδια διαδρομή. Πρώτα τον άφησε ο ένας του φίλος, μετά ο άλλος, κι εκείνος, με βήμα σταθερό και χωρίς να κοιτάξει ούτε μια φορά πίσω του, προχωρούσε.

Η Χριστίνα ακολουθούσε ζαρωμένη, σαν να της είχαν ρίξει έναν κουβά νερό στο κεφάλι. *Μα κι αυτός! Επίτηδες το κάνεις; Τόσες μέρες που πηγαινόερχομαι, ούτε μια φορά δεν τον πέτυχα. Σήμερα έτυχε; Τι ήταν όμως αυτό που είπα; Χριστέ μου! Δε θα 'χω μούτρα να τον ξαναδώ.*

Δεν ήξερε πως όντως ο Αλμπέρτο είχε αλλάξει επίτηδες το δρομολόγιό του. Δεν ήταν σίγουρος πως η ανιψιά του παπά είχε καταλάβει ότι ήταν γείτονες. Δεν είχε τύχει να συναντηθούν ποτέ, ούτε καν στο πηγαινέλα από τα γειτονικά σχολεία τους. Τον Αλμπέρτο τον άφηγε στο δικό του ο πατέρας του προτού συνεχίσει για το εργοστάσιο με την κομφή τους Σιτροέν. Τα με-

σημέρια, πάλι, πήγαινε ο γιος και τον έβρισκε στο γραφείο του. Έμεινε κάποια ώρα μαζί του, κοιτούσε τη ροή της δουλειάς που κάποια στιγμή θα ερχόταν στα χέρια του και μετά οι δυο τους έμπαιναν ξανά στο αυτοκίνητο για να γυρίσουν σπίτι για φαγητό.

Σήμερα όμως ο Αλμπέρτο αποφάσισε να πάει κατευθείαν στο πατρικό του. Έτσι, για να την κάνει να ντραπεί τη μικρή θρασύτητα. Να καταλάβει ποιον προσέβαλε, να τον δει να σπρώχνει την αυλόπορτα δίπλα στη δική της. Ψυχρός θυμός τον κυριέυε όταν έφερε ξανά στον νου του την κουβέντα της. Η ανιψιά του παπά! Τι να περιμένει κανείς; Τέντωνε πιο ψηλά το κεφάλι του και περπατούσε, ξέροντας –την έβλεπε λίγο με την άκρη του ματιού του– πως το κορίτσι ακολουθούσε με σκυφτούς τους ώμους.

Τη Χριστίνα την έζωναν τα φίδια όσο πλησίαζαν στο σπίτι της και το ξανθό αγόρι δεν άλλαζε την πορεία του. Μια φοβερή υποψία άρχισε να γεννιέται στο μυαλό της και να επιβεβαιώνεται σε κάθε βήμα. Ήξερε ότι η γειτονική τους οικογένεια ήταν Εβραίοι. Το είχε πει ο θείος Άνθιμος. «Ισραηλίται. Έντιμος και φιλοπρόδοος οικογένεια. Από τας πλέον προβεβλημένας της κοινότητάς των». Η μία κόρη της είχε συστηθεί στον κήπο τις προάλλες που κάθονταν εκεί με τον Μίκη. Άκουγε το πιάνο της αλληνής να παίζει ασταμάτητα τα απογεύματα. Μα βέβαια! Κάπου είχε πάρει το αυτί της ότι υπήρχε κι ένας γιος. Ωστε... Τι μπερδεμα, Παναγιά μου!

Σταμάτησε σαν η συνειδητοποίηση να την είχε εξαντλήσει. Είχαν πια φτάσει στη γωνία του τετραγώνου τους. Το αγόρι, δίνοντάς της και την επίσημη επιβεβαίωση, έσπρωξε τη γειτονική καγκελόπορτα και μπήκε μέσα. Προτού την κλείσει πάλι πίσω του, της έριξε ένα βλέμμα που έτσουζε, απόλυτα περιφρονητικό. Η Χριστίνα, σαν βρεγμένη γάτα, συνέχισε κι εκείνη τα λίγα βήματα μέχρι τα σκαλιά του σπιτιού της.

«Χριστίνα μου! Εσύ είσαι; Γύρισες;»

Η μητέρα της την καλούσε από το σαλόνι. Το κορίτσι αναθάρρησε. Καλό σημάδι. Σπάνια πια η κυρία Ελπινίκη άφηνε το δωμάτιό της έξω από τις ώρες των γευμάτων. Μόνο τότε κατέβαλλε μια παραπάνω προσπάθεια για να συνοδεύει τους δικούς της στο τραπέζι.

Τη βρήκε συντροφιά με μια κυρία, λεπτή και ψηλή, που φορούσε μωπικά γυαλιά και που το απροσδιόριστο χρώμα των

μαλλιών της, ξανθό και άσπρο μαζί, σ' έκανε να μην μπορείς να μαντέψεις με ακρίβεια την ηλικία της.

Η κυρία τής χαμογέλασε με συμπάθεια και η μητέρα της συνέχισε στα γαλλικά. «Έλα να γνωρίσεις τη γειτόνισσά μας που είχε την ευγένεια να έρθει να με επισκεφθεί. Η κυρία Ματαλών μένει ακριβώς δίπλα μας. Μας έφερε ένα υπέροχο λικέρ βύσσινο».

Ευτυχώς που τη Χριστίνα την είχε ήδη τραβήξει πάνω της η μητέρα της για να τη φιλήσει. Μπόρεσε έτσι να κρύψει το αναφοκοκκινισμένο πρόσωπό της στον ώμο της. Εκείνη απέθεσε ένα φιλί στα μαλλιά της.

«Αχ το καλό μου το κορίτσι που γύρισε από το σχολείο του!» είπε με αγάπη στα ελληνικά. «Μυρίζει γράμματα. Κυρία Ματαλών», επέστρεψε κατόπιν στα γαλλικά. «Αυτή είναι η μοναχοκόρη μου, η Χριστίνα μου».

«Θα με ευχαριστούσε να με φωνάζετε Μπιάνκα, κυρία Παπάζογλου», είπε ζεστά η κυρία, κομπιάζοντας λίγο στη σωστή προφορά του επιθέτου. «Πώς είσαι, παιδί μου;»

Το κορίτσι γύρισε και άπλωσε μουδιασμένα το χέρι. «Πώς είστε, κυρία;»

«Σ' αρέσει η πόλη μας; Συνήθισες;»

«Τη μαθαίνω σιγά σιγά».

«Η μαμά σου μου είπε ότι παρακολουθείς το αμερικανικό κολέγιο. Είναι το σχολείο και του γιου μου. Αν έχεις κάποια δυσκολία και μπορεί να σε βοηθήσει...»

«Πολύ ευγενικό εκ μέρους σας», έσπευσε να ευχαριστήσει η μητέρα της.

«Δε νομίζω, κυρία... Ευχαριστώ πάντως πολύ, κυρία... Θα με συγχωρήσετε. Έχω αρκετά μαθήματα γι' αύριο και πρέπει να ξεκινήσω το διάβασμα».

Έκανε μια μικρή υπόκλιση και βγήκε από το σαλόνι. Την ξεπροβόδισε η ενθουσιασμένη παρατήρηση της Μπιάνκας Ματαλών.

«Μα είναι τόσο χαριτωμένη η μικρή σας! Λιγάκι ντροπαλή, αλλά τόσο χαριτωμένη».

Το βράδυ η Χριστίνα δεν κοιμήθηκε καλά και ήταν στο πόδι από το ξημέρωμα. Τόσο πρωί, που πρόλαβε, προς μεγάλη του έκπληξη, τον θείο Άνθιμο την ώρα που ξεκινούσε για τη Μητρόπολη.

Πήρε αργά τον δρόμο για το κολέγιο. Έκανε κρύο και της άρεσε. Το μυαλό της καθάριζε. Ο αέρας έφερνε μυρωδιά από αλάτι

και της θύμιζε τη Σμύρνη. Έφτασε πρώτη πρώτη, κάθισε στην είσοδο του κτιρίου και περίμενε. Όταν είδε το ξανθό αγόρι να βγαίνει από ένα μαύρο αυτοκίνητο και να πλησιάζει με γέλια τους δυο φίλους του που το περίμεναν, δειλίασε. Μετά πήρε μια βαθιά ανάσα και προχώρησε προς το μέρος του.

Ένωσε τα παιδιά γύρω τους, αγόρια και κορίτσια, να την κοιτούν με απορία. Είδε και το δικό του έκπληκτο βλέμμα όταν στάθηκε μπροστά του.

«Καλημέρα!» είπε δυνατά. «Με λένε Χριστίνα Παπαζογλου και συνήθως δεν είμαι τόσο ανόητη».

Τέντωσε το χέρι της. Το αγόρι φάνηκε να τη ζυγίζει. Για μια στιγμή σκέφτηκε να την προσπεράσει, να της πληρώσει τη χθεσινή προσβολή. Τα μάτια της όμως ήταν καθαρά. Η πρόσκλησή της γνήσια.

Της ανταπέδωσε τη χειραψία. «Αλμπέρτο Ματαλών», είπε μόνο.

Και μετά έστριψε ο καθένας προς τη μεριά του και μπήκαν στα σχολεία τους για να ξεκινήσουν τη μέρα τους.

3

Καθώς προχωρούσε ο χειμώνας, η πρώτη σκέψη του Αλμπέρτο κάθε πρωί ήταν η Χριστίνα. Σκέψη ούτε καν συνειδητή. Μέσα στον ύπνο του άκουγε το τρίξιμο από τη διπλανή καγκελόπορτα. *Να την. Ξεκινάει για το σχολείο. Άρα ξημέρωσε, έλεγε, μισοκοιμισμένος ακόμη, έβγαζε έναν στεναγμό δυσαρέσκειας και άπλωνε το χέρι του για να κλείσει το ξυπνητήρι πάνω στο κομοδίνο του. Από συνήθεια και μόνο συνέχιζε να το προγραμματίζει τα βράδια. Η γειτόνισσά του ήταν εξίσου αξιόπιστη. Ακριβώς δέκα λεπτά πριν από τη δική του ώρα έγερσης, ακουγόταν το τρίξιμο από τον γειτονικό κήπο. Μέσα του την ευγνωμονούσε γι' αυτό. Του επέτρεπε να σηκωθεί λιγότερο βιαστικά και τον είχε απαλλάξει από το ενοχλητικό κουδούνισμα του ρολογιού που του τέντωνε τα νεύρα στην αρχή ακόμα της μέρας του.*

Στεκόταν με τις πιτζάμες του κοντά στο παράθυρο κι έριχνε μια ματιά στην κοπέλα που απομακρυνόταν λίγο σκυφτή μέσα στο πανωφόρι της σαν να ήθελε να προστατευτεί από την

πρωινή υγρασία. Πώς αντέχει να πηγαίνει με τα πόδια; Σίγουρα στα μέρη της είχε περισσότερη ζέστη. Πώς αντέχει; Ποτέ δεν έδινε απάντηση στην ερώτησή του. Τεντωνόταν κι άρχιζε να ετοιμάζεται.

Πετύχαινε τη Χριστίνα κι αργότερα, αυτή πάντα πεζή, αυτός στο αμάξι με τον πατέρα του. Μερικές φορές, όταν έβρεχε ή όταν ο βαρδάρης σάρωνε ορμητικός την πόλη, ο Ίζο σχολίαζε: «Το καημένο το κορίτσι! Να πηγαίνει με τα πόδια με τέτοιο καιρό. Αλμπέρτο, τι θα έλεγες να της προτείναμε να την πάρουμε μαζί μας;» «Καλύτερα όχι, πατέρα. Μπορεί να τη φέρουμε σε δύσκολη θέση». Κι ο Ίζο, μονίμως ευαίσθητος σε ζητήματα κοινωνικής ευπρέπειας, συμφωνούσε, προσπερνώντας την.

Ήξερε ακόμα ότι της άρεσε το διάβασμα κι ότι έπαιζε πιάνο. Το πρώτο το είχε παρατηρήσει από το δωμάτιό του που είχε καλή θέα στη δική της κάμαρα. Μερικές φορές, όταν ήθελε να ξεμουδιάσει από τη μελέτη του ή απλώς να σκοτώσει τον χρόνο του, στεκόταν στο παράθυρό του τραβώντας λίγο την κουρτίνα. Έβλεπε έτσι μια γωνία του δωματίου της, εκεί ακριβώς που ήταν το γραφείο της. Σχεδόν πάντοτε θα πετύχαινε τη Χριστίνα σχυμμένη πάνω από ένα βιβλίο, με τους αγκώνες στο έπιπλο και το μέτωπο στηριγμένο στα χέρια της. Θα κάνει καμπούρα έτσι όπως στέκεται. Αν έπιανε η μαμά κάποια από τις αδελφές μου σ' αυτή τη στάση... Συγκοπή θα της ερχόταν. Μετά άφηνε την κουρτίνα να πέσει κι απομακρυνόταν από ντροπή μήπως το κορίτσι σηκώσει το κεφάλι και τον πιάσει να την παρακολουθεί.

Όσο για το πιάνο, αυτό ακουγόταν καθαρά από το διπλανό σπίτι. Δεν έπαιζε καλά η γειτόνισσά τους. Προσπαθούσε ευσυνείδητα τις ίδιες και τις ίδιες ασκήσεις και απέδιδε μετριότατα κομμάτια. Ήταν εύκολο για τον Αλμπέρτο να καταλάβει την κακή εκτέλεση, καθώς όλοι στην οικογένεια Ματαλών ήταν και φιλόμουσοι και ταλαντούχοι. Η αδελφή του η Αλλέγκρα μάλιστα ήταν τόσο καλή, που κατά καιρούς οι δάσκαλοί της της είχαν προτείνει να ακολουθήσει καριέρα σολίστ. Το είχε αρνηθεί και αυτό, όπως αρνιόταν τα πάντα. Η Αλλέγκρα συγκεκριμένα αντιδρούσε πολύ άσχημα στο παίξιμο της κοπέλας του διπλανού σπιτιού. «Επιτέλους!» φώναζε, αδιαφορώντας αν ακουγόταν. «Επιτέλους! Δεν τ' ακούει τα φάλτσα της; Δεν μπορώ. Υποφέρουν τ' αυτιά μου».

Την πρώτη φορά που ήταν μπροστά όταν η αδελφή του σχολίαζε με την τσιριχτή φωνή της, ο Αλμπέρτο ντράπηκε. Και στενοχωρήθηκε κιόλας όταν άκουσε τη Χριστίνα να χάνει δυο νότες, να σταματάει για λίγο και να συνεχίζει πιο διστακτικά, πατώντας προφανώς τη σουρντίνα για να πνίγει τον ήχο.

Ένα μεσημέρι κατά τις αρχές του Δεκεμβρη το αγόρι είχε σχολάσει, λίγο αργοπορημένο από τη συζήτηση με έναν καθηγητή, κι ετοιμαζόταν να στρίψει προς την κατεύθυνση που ήταν το εργοστάσιο του πατέρα του. Ο δρόμος ήταν έρημος, οι φίλοι του που συνήθως φεύγανε μαζί είχαν προπορευτεί, το ίδιο και οι υπόλοιποι μαθητές του κολεγίου. Λίγα μέτρα μπροστά του είδε τη Χριστίνα που περπατούσε προς τα σπίτια τους. Χωρίς να το πολυσκεφτεί άλλαξε την πορεία του και ανοίγοντας τον διασκελισμό του την έφτασε.

«Γεια σου».

Το κορίτσι γύρισε ξαφνιασμένο. Δεν τον είχε καταλάβει, βυθισμένη στις σκέψεις της. «Γεια σου», είπε ολοπρόθυμα και του χαμογέλασε.

Εκείνος έριξε μια βιαστική ματιά γύρω τους, σιγουρεύτηκε ότι οι λιγοστοί διαβάτες δεν έκρυβαν κάποια γνωστή φυσιογνωμία και ταίριαξε το βάδισμά του στο δικό της. «Δε σε κουράζει το περπάτημα εσένα. Σε βλέπουμε και το πρωί με τον πατέρα μου να κάνεις τη διαδρομή».

«Όχι, μ' αρέσει να περπατάω. Κι εγώ σας βλέπω τα πρωινά που περνάτε με το αμάξι. Τα μεσημέρια όμως δε σε πετυχαίνω».

«Συνήθως πηγαίνω στη δουλειά μας, περιμένω να τελειώσει ο πατέρας και γυρνάμε μαζί».

«Είναι μακριά η δουλειά σας;»

«Στο Ντεπώ».

«Είναι δρόμος. Κι εσύ περπατάς λοιπόν».

Ένα παιδί, όχι πάνω από επτά οκτώ χρόνων, με περασμένο στους λιπόσαρκους ώμους του έναν ταβά γεμάτο κάστανα, ερχόταν προς το μέρος τους. Πλησίαζε τους περαστικούς με τη σειρά, φωνάζοντας: «Καστάνιας! Καστάνιας καλιέντες». Χωρίς να αποθαρρύνεται από τους υποψήφιους πελάτες που τον απέπεμπαν, ο ένας μετά τον άλλον, πήγαινε τρέχοντας στον επόμενο στόχο, συνεχίζοντας να διαλαλεί τηνπραμάτεια του.

Σε λίγο στάθηκε μπροστά τους, τους κοίταξε θαρρετά με το

πρόωρα μεγαλωμένο μουτράκι του κι επανέλαβε: «Καστάνιας! Καστάνιας καλιέντες».

«Κάστανα πουλάει», θεώρησε απαραίτητο να μεταφράσει στη Χριστίνα ο Αλμπέρτο.

Το κορίτσι γέλασε. «Αυτό πια το κατάλαβα! Τα βλέπω».

Ο Αλμπέρτο αισθάνθηκε κάπως γελοίος αλλά ο μικρός, ανιχνεύοντας πρόθεση αγοράς, έσπευσε να επαναλάβει σε σπαστά, μελωδικά ελληνικά: «Κάστανα, ζεστά κάστανα, δεσποινίς».

«Δώσε μου ένα χωνί».

Η συναλλαγή τελείωσε στο άψε σβήσε.

«Πώς σε λένε;» ρώτησε καλοσυνάτα η κοπέλα.

«Νίκο», πέταξε ο μικρός πωλητής που ήδη έφευγε τρέχοντας για να προσεγγίσει έναν ηλικιωμένο κύριο που φάνηκε από την άλλη μεριά.

«Νίκο;» έκανε μπερδεμένη. «Μα φαντάστηκα...»

«Σωστά φαντάστηκες», της έλυσε την απορία ο Αλμπέρτο. «Νίκο από το Μπενίκο, όχι από το Νικόλαος».

Η Χριστίνα δε ρώτησε τίποτε άλλο. Τύλιξε καλά το χάρτινο χωνί και το παράχωσε στην τσάντα της.

«Δε θα τα φας;» απόρησε ο Αλμπέρτο.

«Μπα! Θα μου κόψουν την όρεξη».

«Τότε τι τα πήρες;»

Του χαμογέλασε λίγο δειλά, σαν να ήθελε ν' απολογηθεί. «Δεν του αγόραζε κανείς τέτοια ώρα. Τον λυπήθηκα».

Του έκανε εντύπωση η κουβέντα της. Εκείνος δεν είχε σκεφτεί ποτέ έτσι. Οι πλανόδιοι πωλητές, οι αχθοφόροι στο λιμάνι και οι λούστροι στους δρόμους ήταν πάντοτε ένα κομμάτι του σκηνηκίου της ζωής του. Δεν είχε αναρωτηθεί αν έπρεπε να τους λυπάται επειδή μοχθούσαν όλη μέρα για δυο πεντάρες, αν ήταν δίκαιο να ξεροσταλιάζουν στη βροχή ή στο λιοπύρι για να εξασφαλίσουν ένα πιάτο φαί. Έτσι είχαν τα πράγματα. Αιώνες έτσι είχαν. Κανείς στην οικογένειά του δεν τ' αμφισβητούσε. Ίσως η Αλίν να λυπόταν κι αυτή τον μικρό καστανά. Αλλά μόνο η Αλίν. Που όλοι την κορόιδευαν για την καλή της καρδιά και τα τρύπια της χέρια.

Έριξε μια πλάγια ματιά στο κορίτσι που περπατούσε δίπλα του. «Παίζεις πιάνο», είπε και δεν ήταν ερώτηση αλλά διαπίστωση.

Η Χριστίνα γέλασε και κοκκίνισε ταυτόχρονα. «Ναι. Πολύ άσχημα, όπως ίσως κατάλαβες, αν με πήρε το αυτί σου».

«Άκουσες την Αλλέγκρα;» έσπευσε ν' απαντήσει με φούρια. «Μη δίνεις σημασία. Έχει νεύρα η αδελφή μου κι όλα της φταίνε».

«Μα όχι», κούνησε με ζέση το κεφάλι της η κοπέλα. «Έχει δίκιο. Και παίζει τόσο όμορφα. Αυτή δεν είναι που κάθεται στο πιάνο μερικά απογεύματα;»

«Και πρωινά. Και βράδια. Με τις ώρες της. Όποτε το αποφασίσει όμως, ξεχνάει να σηκωθεί».

«Κρίμα που δεν το αποφασίζει συχνότερα. Είναι πολύ ταλαντούχα».

«Καλή είναι», είπε συγκαταβατικά ο Αλμπέρτο. «Όλοι οι Ματαλών κάτι καταφέρνουμε από όργανα. Τα κορίτσια κυρίως πιάνο αν και η Αντέλ, η μεγάλη μου αδελφή, ξέρει κι άρπα. Εγώ με τη μητέρα μου γρατζουνάμε το βιολί. Ακόμα κι ο πατέρας μου, όταν έχει κέφια, αρπάζει μια φουσαρμόνικα».

«Κι ο δικός μου ο πατέρας έπαιζε φουσαρμόνικα. Στις γιορτές. Στα τραπέζια που κάναμε...»

Το πρόσωπό της σκοτείνιασε κι ο Αλμπέρτο θυμήθηκε τους γονείς του να λένε πως ο πατέρας Παπάζογλου είχε πεθάνει στην Τουρκία, μαζί με τους άλλους χριστιανούς που μεταφέρθηκαν από τους Τούρκους βαθιά στην Ανατολία.

«Λυπάμαι!»

Το κορίτσι κούνησε το κεφάλι του. Με την κουβέντα είχαν φτάσει έξω από τα σπίτια τους. Η μαύρη Πακάρ βρισκόταν σταθμευμένη στο πεζοδρόμιο.

«Ο θεός τέτοια ώρα;» έκανε θορυβημένη η Χριστίνα.

Έτρεξε τα λίγα μέτρα που τη χώριζαν από την πόρτα του κήπου. Εκείνη άνοιξε κι εμφανίστηκε ο μητροπολίτης. Ήταν ήρεμος αλλά σοβαρός. Έβριξε μια ματιά στον Αλμπέρτο που τα έχασε. Το ράσο τού προξενούσε δέος αλλά και κάποιο φόβο. Είχε δει τους χριστιανούς να του φιλάνε το χέρι. Όπως τώρα η ανιψιά του. Εκείνος βέβαια δεν μπορούσε να κάνει κάτι τέτοιο. Ένωσε τις μύτες των τακουινιών του κι έσχυψε το κεφάλι του σε μια υπόκλιση σχεδόν στρατιωτική.

«Καλησπέρα, παιδί μου», τον χαιρέτησε ο Άνθιμος με τη βαθιά φωνή του και μετά σήκωσε το πιγούνι της Χριστίνας. «Η μητέρα σου αισθάνθηκε μιαν αδιαθεσίαν, κόρη μου. Ανέβα να τη δεις. Εί- ναι κι ο γιατρός μαζί της».

Το κορίτσι δρασκέλισε δυο δυο τα σκαλιά και χάθηκε στο

εσωτερικό του σπιτιού. Ο μητροπολίτης ένευσε προς την πλευρά του Αλμπέρτο και την ακολούθησε.

Έμεινε εκείνος λίγα δευτερόλεπτα ασάλευτος και προχώρησε προς τη δική του αυλόπορτα. Κλοτσούσε με τα παπούτσια του όλα τα χαλικάκια που έβρισκε μπροστά του. Είχε περίεργη διάθεση. Κάτι του έφταιγε, κάτι του άρεσε, κάτι τον στενοχωρούσε και το σύνολο όλων αυτών του ξέφευγε, δεν μπορούσε ούτε να το ξεδιαλύνει ούτε να το ερμηνεύσει.

«Με την ανιψιά του παπά γύρισες;» του πέταξε ειρωνικά η Αλλέγκρα που στεκόταν στην είσοδο, λες και παραμόνευε τον ερχομό του από το παράθυρο.

Ένωσε το αίμα να του ανεβαίνει στο κεφάλι. Πόσο αντιπαθούσε εκείνη τη στιγμή την αδελφή του! Αντιπαθούσε τα πάντα πάνω της. Το ειρωνικό της χαμόγελο, τον κάπως ένρινο τόνο της φωνής της, το κίτρινο πουκάμισο που φορούσε και που την έκανε να μοιάζει ξεθωριασμένη.

«Αλλέγκρα!» είπε δυνατά. «Ωρες ώρες γίνεσαι πραγματικά ανυπόφορη».

Είδε το εκνευρισμένο βλέμμα της αλλά δε στάθηκε περισσότερο. Ανέβηκε στην κάμαρά του κι έβγαλε τα βιβλία για τα μαθήματα της επόμενης μέρας. Μέχρι το βράδυ όμως δεν κατάφερε να συγκεντρωθεί. Το αυτί του ήταν τεντωμένο για κάθε θόρυβο που ερχόταν από το διπλανό σπίτι, για κάθε φως που άνοιγε κι έσβηνε στα παράθυρα. Το δωμάτιο της Χριστίνας όμως έμεινε σκοτεινό. Φαίνεται ότι ξενυχτούσε στο προσκεφάλι της μητέρας της.

Ο μικρός καστανάς είχε τα χέρια στις τσέπες και σφύριζε, τάχα μου αδιάφορα. Προσπαθούσε να πάρει το ύφος ενός μεγάλου, σίγουρου για τον εαυτό του άντρα. Στην πραγματικότητα ήταν ένα οκτάχρονο αγόρι που κρύωνε. Τα γόνατά του, κοκαλιάρικα και γδαρμένα, είχαν γίνει κατακόκκινα έτσι όπως τα άφηνε έκθετα το κοντό του παντελόνι. Ο εύθυμος σκοπός έβγαине κουρασμένα από τα χείλη του. Ήθελε να γυρίσει το γρηγορότερο στο σπίτι του, να φάει και να κοιμηθεί.

Στη γειτονιά του, στον συνοικισμό Κάμπελ, πέτυχε δύο αδέρφια του να παίζουν μ' ένα πάνινο τόπι. Ούτε που γύρισαν να τον κοιτάξουν. Κι εκείνος όμως δεν τους έδωσε σημασία. Χωρίς να χτυπήσει, άνοιξε την πόρτα της παράγκας.

«Μπενίκο; Εσύ είσαι, φίλο*»;

Η μητέρα του, καθισμένη στην καρέκλα, είχε στο στήθος της την τελευταία προσθήκη της οικογένειας, ένα κορίτσι λίγων μηνών. Ένα δεύτερο κορίτσι έπαιζε δίπλα της.

Η Ρείνα Σιμχά ήταν μόλις είκοσι εννιά χρόνων αλλά έδειχνε σαράντα. Το όνομά της** ακουγόταν καθαρή ειρωνεία όταν κάποιος την κοιτούσε. Λιγνή, με σκυφτούς ώμους, μαλλιά που είχαν αρχίσει ήδη να γκριζάρουν και τριμμένα ρούχα, ζούσε τα χρόνια της χωρίς ακριβώς να καταλαβαίνει το νόημά τους. Γεννήθηκε σε μια οικογένεια με επτά παιδιά, οι γονείς της ασχολήθηκαν μαζί της μόνο όταν ήρθε η ώρα να την παντρεύουν, ντύθηκε νύφη στα δεκαπέντε της και έκτοτε, κάθε ένα δυο χρόνια γεννούσε κι από ένα παιδί. Όταν το ένα άφηγε το βυζί, στην κοιλιά της υπήρχε ήδη το επόμενο. Τέσσερα της είχαν πεθάνει μωρά και είχε δεχτεί τον θάνατό τους με θλίψη, καρτερικότητα και μια ανομολόγητη ανακούφιση για τα λιγότερα στόματα.

Ο άντρας της, ο Σαμί, έλειπε όλη τη μέρα από το σπίτι. Δούλευε σκληρά στο λιμάνι, αχθοφόρος. Είχε όμως το δικαίωμα στο τέλος της ημέρας να πηγαίνει στο καπηλειό για να πιει ένα ποτήρι κρασί με τους συντρόφους του. «Άντρες!» αναστέναζε η Ρείνα που δε γνώριζε ούτε στιγμή ξεκούρασης. Δε σκεφτόταν όμως να του το καταμαρτυρήσει. Έτσι ήταν ο κόσμος, έτσι φερόταν κι ο πατέρας της. Μόνο που γύριζε με δυσφορία το κεφάλι της από την άλλη μεριά του μαξιλαριού όταν ο Σαμί κάποιες νύχτες, με το που ξάπλωνε δίπλα της, έπεφτε πάνω της σηκώνοντας βιαστικά τη νυχτική της και πιέζοντας απότομα τα πόδια της ν' ανοίξουν. Την ανακάτευε η μυρωδιά του κρασιού στην ανάσα του, που γινόταν πιο βαριά όσο πηγαينوερχόταν μέσα της. Έλεγε όμως στον εαυτό της πως δεν ήταν μόνο αυτό, έπρεπε να έχει τον νου της στα παιδιά που κοιμόνταν στα στρωσίδια δίπλα. Να μην καταλάβουν τίποτα, να μην ξυπνήσουν. Οι δυο μεγάλοι, ο Ντάριο και ο Μπενίκο, ήταν ήδη ολόκληρα αγόρια. Και μια μυστική ευχή ερχόταν σαν φαλμωδία στο μυαλό της: *Να μην πιάσω άλλο παιδί. Θεέ μου, όχι άλλο παιδί.*

* Fijo: Για μου.

** «Ρείνα» στα ισπανικά σημαίνει «βασίλισσα».

«Γύρισες; Πεινάς;» ρώτησε τον γιο της και τακτοποίησε το μωρό στο άλλο στήθος.

«Ναι», ήρθε η μονολεκτική του απάντηση.

Κάθισε στο τραπέζι χωρίς να πλύνει τα σκονισμένα χέρια του. Τέτοιες πολυτελείς συνθήκες ήταν άγνωστες στο σπίτι των Σιμχά. Κρατώντας με το ένα της χέρι το μωρό κολλημένο στο στήθος της, η Ρείνα σηκώθηκε και του σερβίρισε μια πηχτή φασολάδα. Η μικρή του αδελφή ήρθε κοντά του και βρόγχε παιχνίδι να προσπαθεί να σκαρφαλώσει πάνω του πιασμένη από τη γάμπα του. Σκέφτηκε να τη διώξει αλλά τα χεράκια της τον ζέσταιναν. Την άφησε λοιπόν στην ασχολία της και έπεσε με τα μούτρα στο φαγητό.

Η πόρτα έτριξε κι ο Σαμί μπήκε μέσα. «Βράδιασε», ήταν ο χαιρετισμός του στη γυναίκα του. «Τα μικρά παίζουν ακόμη μέσα στα χώματα. Γιατί τα αφήνεις;»

Υπάκουα η Ρείνα βγήκε στο κατώφλι και φώναξε: «Πέπο! Σλόμο! Για ελάτε!»

Ο Ντάριο μόνο έλειπε από το οικογενειακό τραπέζι. Δούλευε στο εστιατόριο του ξενοδοχείου Μεντιτερανέ, στο κέντρο της πόλης. Τον είχαν πάρει για βοηθό στην κουζίνα. Έπλενε πιάτα, καθαίριζε πατάτες, κουβαλούσε τσουβάλια με προμήθειες. Χεροδύναμος και γεροδεμένος για τα δώδεκά του χρόνια, έβγαζε καλό μεροκάματο και η οικογένεια ήταν περήφανη γι' αυτόν.

Ο μικρός ο Μπενίκο είχε ξεκινήσει φέτος στο μαγαζί του Βιτάλ Βεντούρα, μια σούδα στην αγορά που πουλούσε κάστανα, φιστίκια, αμύγδαλα και διάφορα μπαχάρια. Τον πήρε για να γυρνάει με τον ταβά του στους δρόμους και να πουλάει φιστίκια το καλοκαίρι και κάστανα τον χειμώνα. Αχ, αυτά τα κάστανα! Πόσο γρήγορα κρύωναν. Έτρεχε ο Μπενίκο με τα λιγνά του ποδαράκια να προλάβει να ξεπουλήσει προτού παγώσουν και δεν τ' αγοράζει κανείς. Πίσω στον κυρ Βιτάλ για ανανέωση τηςπραμάτειας και φτου κι απ' την αρχή. Και τι έβγαζε; Πενταροδεκάρες.

Αυτές τις δεκάρες άδειαιζε τώρα από τις τσέπες του στο συρτάρι ενός σκοροφαγωμένου κομού. Κράτησε μόνο μια πεντάρα για ν' αγοράσει σαλέπι από τον σαλεπιτζή το άλλο πρωί που θα έπιανε τους δρόμους μέσα στο κρύο. Στο μεταξύ είχε φτάσει κι ο μεγάλος αδελφός. Περήφανα ακούμπησε στο συρτάρι και το δικό του μεροκάματο. Δώδεκα ολόκληρες δραχμές! Κράτησε τις

τέσσερις για λογαριασμό του, άφησε τις άλλες οκτώ στον οικογενειακό κορβανά κι έκλεισε πονηρά το μάτι στον Μπενίκο. Κάποτε θα φτάσεις κι εσύ εδώ, ήταν σαν να του έλεγε.

Ο Μπενίκο δεν είχε κέφι. Έβγαλε το παντελόνι και τη χοντρή μάλλινη μπλούζα που τον αγκύλωνε, έμεινε με τη φανέλα και χώθηκε κάτω από τα στρωσίδια.

Δύο δωμάτια είχε όλα κι όλα η παράγκα της οικογένειας Σιμχά. Στο ένα κοιμόνταν και στο άλλο έτρωγαν και μαγείρευε η Ρείνα. Ο Μπενίκο είχε ακούσει πως όταν οι γονείς του παντρεύτηκαν είχαν μεγαλύτερο σπίτι, δίπλα σ' εκείνο της γιαγιάς Σουλτάνας, της μητέρας του Σαμί, σ' ένα σοκάκι κοντά στην παραλία. Με αυλή και τρία δωμάτια παρακαλώ! Κάηκε, όπως κι όλα τριγύρω, στην πυρκαγιά του 1917. Τα αποκαΐδια γκρεμίστηκαν, ανοίχτηκαν μεγάλοι δρόμοι, σβήστηκαν οι εβραιογειτονιές του κέντρου. Έτσι, λέει, έπρεπε να γίνει. Να αεριστεί η πόλη, τέρμα οι τουρκομαχαλάδες με την κλεισούρα τους και τον μολυσμένο αέρα τους, τέρμα τα ξύλινα σπίτια που έπιαναν φωτιά κάθε τρεις και λίγο. Θα τους έδιναν άλλα οικόπεδα, άλλα σπίτια. Ακόμη τα περίμεναν.

Ένωσε τον Ντάριο να πέφτει δίπλα του. Σε λίγο άρχισε να ροχαλίζει. Άκουσε τη μητέρα του να τακτοποιεί τα μικρά στα στρωσίδια τους, να ησυχάζει το μωρό στην κούνια του. Μετά ξάπλωσε κι αυτή πλάι στον Σαμί.

«Πέρασε ο ραβίνος το πρωί», είπε χαμηλόφωνα η Ρείνα.

«Ο ραβίνος; Τι ήθελε;»

«Για τον Μπενίκο».

Τα αυτιά του γιου της ορθώθηκαν, προσπαθώντας να πιάσουν την κάθε λέξη.

«Είπε πως είναι κρίμα που δεν πηγαίνει πια στο σχολείο».

«Χα!» κάγχασε ο Σαμί. «Κρίμα! Μας ρωτάνε εμάς πώς τα φέρνουμε βόλτα; Τα σχολεία μάς μάραναν».

«Είπε...» η γυναίκα χαμήλωσε ακόμα πιο πολύ τη φωνή της κι ο Μπενίκο διπλασίασε την προσπάθειά του ν' ακούσει, «είπε πως ίσως μπορέσει να πληρώνει η κοινότητα τα έξοδά του. Θα τρώει κιόλας μέσα. Θα τ' αναλάβει η Αλιάνς».

«Και το μεροκάματό του; Ποιος θα μας το πληρώσει αυτό;»

«Σαμί! Μικρός είναι ακόμη. Δε φέρνει λεφτά της προκοπής. Μήπως...»

«Τι μήπως, Ρείνα;»

«Μήπως πρέπει να το σκεφτούμε; Αν είναι όντως καλός... Για να έρθει ο ίδιος ο ραβίνος».

«Τα γράμματα θέλουν παράδες», αποφάνθηκε τελεσίδικα ο άντρας της. «Ξέρεις κανέναν δικό σου που να σπούδασε; Κανέναν δικό μου; Δεν είναι για μας αυτά».

Η καρδιά του Μπενίκο βούλιαξε στο στήθος του. Προς στιγμήν είχε αρχίσει να ελπίζει. Δυο χρόνια μόνο παρακολούθησε το σχολείο αλλά του άρεσε. Πήγαινε με κέφι, κρεμόταν κυριολεκτικά από το στόμα του δασκάλου. Και το έβλεπε ότι ήταν καλός. Πρώτος απ' όλους τελείωνε το γράψιμο στην πλάκα ή τους υπολογισμούς. Σπάνια έκανε λάθη. Τι να γίνει όμως; Είχε δίκιο ο πατέρας. Δεν ήταν γι' αυτούς τα γράμματα. Ήταν για... Να, γι' αυτό το αγόρι, ας πούμε, που είδε το απόγευμα να φοράει τη στολή του αμερικάνικου σχολείου. Αυτό που συνόδευε το κορίτσι που του αγόρασε τα κάστανα. Το είχε ξαναδει το αγόρι. Είχε περάσει μέσα σ' ένα αμάξι από το μαγαζί του αφεντικού του, δίπλα σ' έναν καλοντυμένο κύριο. Ο κυρ Βιτάλ είχε βγει και τους έκανε χίλιες υποκλίσεις. Δικοί τους ήταν, τη γλώσσα τους μιλούσαν. Τι δικοί τους όμως; Τι σχέση είχε ο νεαρός με το όμορφο ζεστό μάλλινο παλτό με τον Μπενίκο και το φθαρμένο του παντελόνι; «Σαμί!» ξαναπροσπάθησε η Ρέινα.

«Είπα. Δεν είναι για μας αυτά». Το κρεβάτι έτριξε καθώς μετακινούσε το βάρος του.

«Σαμί! Όχι τώρα. Τα παιδιά».

«Κοιμούνται».

Το κρεβάτι συνέχισε να τρίζει. Ο Ντάριο δίπλα του δεν είχε σταματήσει το ροχαλητό. Ο Μπενίκο έκλεισε τα μάτια του και προσπάθησε να σκεφτεί κάτι άλλο, κάτι όμορφο. Να! Τα γυαλιστερά κουμπιά στο παλτό του ξανθού αγοριού.

Την τρόμαζε τη Χριστίνα η όψη της μητέρας της. Τόσοι γιαιτροί, τόσα φάρμακα, τόση φροντίδα και δεν έλεγε να πάρει τα πάνω της. Μπήκε ο Φλεβάρης, έφυγε, ήρθε ο Μάρτης κι η Ελπινίκη καθηλωμένη στο κρεβάτι. Φοβόταν η κόρη της αλλά δεν τολμούσε να μιλήσει. Και σε ποιον να μιλήσει δηλαδή; Εκτός από τις ώρες του σχολείου, όλη την υπόλοιπη μέρα την περνούσε στην κάμαρα της μητέρας της, αγνοώντας τις διαμαρτυρίες της. Και τα διαβάσματά της εκεί τα έκανε. Είχε φέρει ένα τραπεζάκι και

το είχε στήσει κοντά στο κρεβάτι της άρρωστης. Ακόμα και τα βράδια, πολλές φορές πεταγόταν από τον ύπνο της και πατώντας στα νύχια των ποδιών της διέσχιζε τον διάδρομο κι έσπρωχνε μαλακά την πόρτα του διπλανού υπνοδωματίου. Έβλεπε το στήθος της μητέρας της ν' ανεβοκατεβαίνει, αφουγκραζόταν την αναπνοή της και γυρνούσε να κοιμηθεί.

Τις Απόκριες την έπεισε η κυρία Αγλαΐα με τα χίλια ζόρια να βγει ένα βράδυ, να πάει σε χορό, στο σπίτι κάποιων φίλων του Μίκη. Με συνοδό τον ίδιο τον Μίκη φυσικά. «Καλοί άνθρωποι, Ελπινίκη μου. Καθωσπρέπει. Αν ήταν δικό μου κορίτσι, με κλειστά μάτια θα την άφηνα». «Αστειεύεσαι, Αγλαΐα μου! Αφού το λες εσύ». Δεν ήθελε η Χριστίνα. Ντραπήκε όμως ν' αρνηθεί, για να μην κακοκαρδίσει την οικογενειακή τους φίλη. Η κυρία Αγλαΐα τους στεκόταν πολύ όλες αυτές τις βδομάδες της αρρώστιας. Κάθε δεύτερη μέρα ερχόταν, πάντοτε με το γέλιο της και το ανοικονόμητο κορμί της, που το στρίμωχνε σε μια πολυθρόνα δίπλα στο κρεβάτι της παλιάς της συμμαθήτριας. «Πήγαινε, Χριστινιώ μου, να ξεκουραστείς μια στάλα. Ήρθα εγώ τώρα». Πώς ν' αρνηθεί το οτιδήποτε σ' αυτή τη γυναίκα;

Έφτιαξε και τουαλετίτσα για την περίπτωση. Την πήγε η κυρία Αγλαΐα σε δική της modίστρα που της σκάρωσε ένα ροδί φόρεμα μεταξωτό, με κεντημένα πάνω του πάνινα λουλούδια. «Μαγιάτικος κήπος» αποφασίσανε ότι θα λεγόταν η φορεσιά της κι η μάσκα της είχε κι αυτή λουλούδια. Την καμάρωσε η μητέρα της όταν ντύθηκε και πήγε στην κάμαρά της να την καληνυχτίσει, την καμάρωσε κι η κυρία Αγλαΐα: «Φτου σου, κορίτσι μου! Τι ομορφιά είναι αυτή! Φτου σου, μη βασκαθείς από το κακό μάτι!» Κατέβηκε η Χριστίνα στην είσοδο όπου την περίμενε ο Μίκης, ντυμένος βραδινά, με μια κόκκινη μπερτα και κατάμαυρα ρούχα, δείχνοντας εμφανώς βαριεστημένος.

«Τι έχεις ντυθεί;» τον ρώτησε το κορίτσι.

«Διάβολος», της απάντησε. «Έχω και μάσκα αλλά την άφησα στο αμάξι. Εδώ, με τόσο λιβάνι και αγιασμό, θα γινόταν στάχτη και κρίμα τα λεφτά που έδωσα. Ω! Σεβασμιότατε...» έκανε, βλέποντας τον θείο Άνθιμο να μπαίνει. «Την ευλογία σας και την κατανόησή σας. Πάμε να τιμήσουμε ένα κοσμικό γεγονός παγανιστικής προελεύσεως». Διπλώθηκε στα δυο, σκύβοντας πάνω από το χέρι του ιερωμένου.

Η Χριστίνα δαγκώθηκε για να μη γελάσει. Μιλούσε με θράσος ο Μίκης αλλά ήταν αστείος. Της έκαναν καλό οι σπάνιες επισκέψεις του αυτό το διάστημα. Την έβγαζαν από τη μουντάδα της καθημερινότητάς της. Μέχρι κι ο θείος χαμογέλασε με επιείκεια και τους ευχήθηκε καλή διασκέδαση.

Το σπίτι των Ματαλών, δίπλα, ήταν ολόφωτο. Δίνανε κι εκείνοι μεγάλο χορό για την Αποκριά. Τ' αμάξια σχηματίζαν ουρά κατεβάζοντας κόσμο. Ο Αλμπέρτο, ντυμένος κι αυτός στα μαύρα, μ' ένα στενό βελούδινο παντελόνι κι εφαρμοστό σακάκι με χρυσές τρέσες, είχε κατέβει στον κήπο και κρατώντας αγκαζέ μια ηλικιωμένη κυρία τη βοηθούσε να προχωρήσει προς τη μαρμάρινη σκάλα. Είδε τη Χριστίνα και φάνηκε να ξαφνιαάζεται. Την κοίταξε γρήγορα από την κορφή μέχρι τα νύχια, έκανε ένα νεύμα σ' έναν νεαρό που ερχόταν λίγο πιο πίσω αναθέτοντάς του να συνοδεύσει την καλεσμένη κι έτρεξε προς την καγκελόπορτα. Τους πέτυχε την ώρα ακριβώς που ο Μίκης άνοιγε την πόρτα του συνοδηγού στην κοπέλα.

«Καλησπέρα!» είπε δυνατά.

«Καλησπέρα», απάντησε εκείνη. Κρατούσε τον Μίκη αγκαζέ κι αισθάνθηκε ότι έπρεπε να κάνει τις συστάσεις. «Ο Μίκης Σεϊτάνης, οικογενειακός φίλος, ο Αλμπέρτο Ματαλών, γείτονάς μας».

Ένα αμοιβαίο κούνημα του κεφαλιού κι ο Αλμπέρτο συνέχισε: «Βγαίνεις... Θέλω να πω... Η μαμά ήθελε να σε καλέσουμε αλλά είπαμε πως δε θα μπορούσες κι ίσως δεν έπρεπε να σε φέρουμε σε δύσκολη θέση, αλλά βγαίνεις και...» Σταμάτησε μπερδεμένος.

«Καλά να περάσετε», είπε ζεστά το κορίτσι, θέλοντας να τον απαλλάξει από την αμηχανία του.

«Ευχαριστώ. Κι εσείς. Κι αν... Θέλω να πω...» Στράφηκε ολόκληρος προς τη Χριστίνα. «Έχω καλέσει αρκετό κόσμο από το σχολείο. Και συμμαθήτριάς σου. Θα είναι η Λιλή, η Ρούλα... Εμείς το τραβάμε μέχρι το ξημέρωμα. Θα ήταν χαρά μας αν, γυρνώντας...»

«Δε νομίζω, κύριε Ματαλών», έκοψε την κουβέντα ο Μίκης. «Δε συνηθίζω ν' ανταποκρίνομαι σε προσκλήσεις της τελευταίας στιγμής».

Με μια κίνηση τράβηξε τη μάσκα του από το κάθισμα του αυτοκινήτου και τη φόρεσε. Ένας διάβολος με κόκκινα ταφταδένια κέρατα, μαύρο πρόσωπο και κόκκινη μεταξωτή μπερτα έκα-

νε μια κοροϊδευτική υπόκλιση και σχεδόν έσπρωξε τη Χριστίνα στη θέση του συνοδηγού.

«Δε χρειάζοταν να γίνεις αγενής», σχολίασε μουτρωμένο το κορίτσι.

«Έγινα; Αλήθεια; Δεν το πρόσεξα».

Σ' όλη τη διαδρομή δεν της απηύθυνε τον λόγο. Και στον χορό σχεδόν την αγνόησε. Τη χόρεψε ένα ταγκό, τη σύστησε σε δυο τρία αγόρια, κατά σύμπτωση από τα πιο άσχημα της βραδιάς, και δεν την άφησε να συναναστραφεί κανέναν άλλον εκτός απ' αυτούς.

«Επιτρέπεις, Μίχη, να χορέψω με την ωραία δεσποινίδα;» ερχόταν τότε τότε κάποιος τολμηρός νεαρός.

«Την ωραία δεσποινίδα την πονάνε τα πόδια της».

«Είναι κάπως εκκεντρικός ο Μίχης», της δήλωσε κατά τη διάρκεια ενός βάλς ο καβαλιέρος της, ένας χοντρός φοιτητής της Γεωπονικής ονόματι Φωκίων.

Η Χριστίνα δεν απάντησε. Ήταν πολύ απασχολημένη να κοιτάει το πάτωμα, προσπαθώντας ν' αποφύγει τα πόδια του Φωκίωνα που χόρευε ιδιαίτερα άτσαλα.

«Νομίζω πως βარიέσαι», σχολίασε αργότερα στον συνοδό της. «Δεν έπρεπε ν' ακούσεις τις μανάδες μας και να χαλάσεις τη βραδιά σου με το να με πάρεις μαζί σου».

«Η βραδιά μου θα ξεκινήσει αργότερα, παιδική μου φίλη. Όταν θα σε έχω συνοδεύσει με ασφάλεια πίσω στο κρεβατάκι σου και θα μπορώ να ορκιστώ στη φιλόστοργο μητέρα μου πως σε πρόσεχα σαν τα μάτια μου και δε σε άφησα να σχετιστείς παρά μόνο με τις πλέον ευυπόληπτες και άχαρες αντρικές παρουσίες του χορού. Δυστυχώς, μικρή μου Χριστίνα, αυτά τα δύο πηγαίνουν συνήθως μαζί».

Η κοπέλα είχε αρχίσει να ζαλίζεται. Ζέστη, θόρυβος, το μονίμως ειρωνικό ύφος του Μίχη που φαινόταν να βρίσκεται σε διαρκή αντιπαράθεση με τους πάντες, ήθελε πραγματικά να γυρίσει σπίτι της. Ανακουφίστηκε αφάνταστα όταν, λίγο μετά τα μεσάνυχτα, της ανακοίνωσε πως ήρθε η ώρα να πηγαίνουν.

«Δε θα με ρωτήσεις πού θα συνεχίσω τη διασκέδασή μου;» της είπε καθώς σταματούσε το αμάξι μπροστά στο σπίτι του δεσπότη.

«Κι αν σε ρωτήσω, θα μου πεις;» του αντιγύρισε ελαφρώς εκνευρισμένη.

Για λίγο τα έχασε και μετά έβαλε τα γέλια. «Επιτέλους! Είχα αρχίσει να φοβάμαι πως τίποτα δεν μπορεί να ραγίσει αυτή τη χριστιανική πανοπλία υπερκόσμιας καλοσύνης και ιώβειας υπομονής».

«Μίκη, μα τον Θεό, δε σε καταλαβαίνω. Είναι ανάγκη να γίνεσαι τόσο καυστικός; Πάντως σ' ευχαριστώ για απόψε. Ήταν μια ωραία βραδιά».

«Τώρα λες φέματα και θα πέσει φωτιά να σε κάψει. Ήταν μια απόλυτα πληκτική βραδιά όπως καθετί που επιλέγει κι εγκρίνει η μητέρα μου».

Ένα κίτρινο ταφταδένιο λουλούδι είχε ξηλωθεί από το φόρεμά της και κρεμόταν από μια κλωστή. Ο Μίκης το τράβηξε απότομα, το έκοψε και το έβαλε στην τσέπη του σακακιού του. «Επιφυλάσσομαι κάποια στιγμή να σου προσφέρω μια πραγματικά συναρπαστική νύχτα».

Μα γιατί αυτό το αγόρι την έκανε να αισθάνεται άβολα; Τι ήταν αυτές οι κινήσεις, τα υπονοούμενα, το λουλούδι από το φόρεμά της που θέλησε να κρατήσει;

Έχω τη μητέρα μου βαριά άρρωστη, σκέφτηκε καθώς ξεντυνόταν. Όλα τ' άλλα είναι ανοησίες που δεν έχω ούτε χρόνο ούτε όρεξη να ξεδιαλύνω.

Το σπίτι των Ματαλών συνέχιζε να λάμπει σαν ολοφώτιστο καράβι. Γέλια και μουσικές ακούγονταν. Η Χριστίνα έπεσε να κοιμηθεί, αφήνοντας αυτούς τους θορύβους της χαράς να τη ναυουρίσουν.

4

Δυο μέρες μετά η Μπιάνκα Ματαλών χτυπούσε την εξώπορτα στο σπίτι του δεσπότη μαζί με την κόρη της την Αλίν και την εγγονή της. Ο Αλμπέρτο τούς είχε μιλήσει και οι δυο γυναίκες ήθελαν να διαλύσουν μια πιθανή παρεξήγηση για το ότι η νεαρή γειτόνισσά τους δεν είχε προσκληθεί στον χορό τους.

Τέτοιου είδους κοινωνικές αβρότητες ήταν το τελευταίο που απασχολούσε την οικογένεια Παπάζογλου. Η επίσκεψη βρήκε τη Χριστίνα στο δωμάτιο της μητέρας της να προσπαθεί απεγνωσμένα να την πείσει να φάει. Η Σαρακοστή είχε ξεκινήσει κι η

κυρία Ελπινίκη, που δεν είχε χάσει ποτέ καμία νηστεία, αρνιόταν πεισματικά να βάλει στο στόμα της το βραστό που της είχαν ετοιμάσει ύστερα από εντολή του γιατρού της.

«Μαμά! Σας παρακαλώ, γίνεστε παράλογη. Το είπε κι ο θεός. Ασθενής αμαρτίαν ουκ έχει».

«Μην επιμένεις, Χριστίνα μου. Κρέας Σαρακοστή; Πού ακούστηκε; Εδώ μέχρι και την εγκυμοσύνη μου σ' εσένα την έβγαλα νηστεύοντας και το λάδι».

«Το λάδι!» Η κοπέλα σήκωσε τα χέρια της με απελπισία. «Μαμά! Θέλετε να με τρελάνετε; Το λάδι; Μα τι λοιπόν; Προσπαθείτε να...»

Συγκρατήθηκε την τελευταία στιγμή. Η αυτοκτονία, η υπέρτατη αμαρτία της χριστιανικής θρησκείας, ήταν μια κατηγορία που θα τάραζε την πιστή κυρία Ελπινίκη. Κι όμως, η στάση της όλους αυτούς τους μήνες που βρίσκονταν στη Θεσσαλονίκη –ίσως και ακόμα πιο πριν, από την επιβεβαίωση του θανάτου του άντρα της– προς τα εκεί έδειχνε. Είχε αφεθεί η μητέρα της, είχε εγκαταλειφθεί στην αρρώστια της παθητικά, σχεδόν με αγαλλίαση. Σαν να περίμενε μια λύση, την οριστική ξεκούραση από μια ζωή που την έσερνε πια ως ένα δυσβάσταχτο βάρος.

Σκοτισμένη κατέβηκε η Χριστίνα τις σκάλες για να συναντήσει τις επισκέπτριες και άκουσε αφηρημένα τις ευχές τους για γρήγορη ανάρρωση της μητέρας της. Η μόνη στιγμή που χαμογέλασε ήταν όταν η μικρή Νινόν, σπρωγμένη από το χέρι της γιαγιάς της, την πλησίασε ντροπαλά και της έδωσε ένα ροζ τριαντάφυλλο.

«Μερσί, μα πετίτ»,* ευχαρίστησε το κοριτσάκι κι εισέπραξε τη γελαστή διαμαρτυρία της Αλίν.

«Ω! Μιλήστε της στα ελληνικά. Τα ακούει τόσο σπάνια από εμάς στο σπίτι. Και πρέπει να συνηθίζει. Πες παρακαλώ, Νινόν», εγκατέλειψε προσωρινά τα γαλλικά της. Κι όταν είδε πως η κόρη της, τρομαγμένη από την τόση κοινωνικότητα που της ζητούσαν άξαφνα, έτρεξε να κρυφτεί στις δίπλες της φούστας της, γέλασε πάλι καλόκαρδα. «Είναι από τις τριανταφυλλιές του κήπου μας», πληροφόρησε τη Χριστίνα για το λουλούδι που κρατούσε.

Έτοιμη ήταν ν' ανοιχτεί σε μια κουβέντα περί ανθοκομικής

* Merci, ma petite: Ευχαριστώ, μικρή μου.

η φλύαρη Αλίν αλλά η Μπιάνκα, πιάνοντας το βλέμμα του κοριτσιού που στρεφόταν διαρκώς προς την πόρτα, έκανε νόημα στην κόρη της να σωπάσει κι επέσπευσε την αναχώρησή τους.

«Να μεταφέρεις, παιδί μου, τα χαιρετίσματά μου στη μητέρα σου». Είχε σηκωθεί και φορούσε τα γάντια της. Έσφιξε θερμά το χέρι της Χριστίνας και την κοίταξε στα μάτια. «Αν χρειαστείς κάτι, οτιδήποτε, σε παρακαλώ να μη διστάσεις να χτυπήσεις την πόρτα μας. Θα σε βοηθήσω με μεγάλη ευχαρίστηση».

Έτσι, οι δυο γυναίκες δεν είχαν τίποτε σημαντικό να μεταφέρουν στον Αλμπέρτο, ο οποίος ανυπομονούσε στο βραδινό τραπέζι ν' ακούσει τα νέα της επίσκεψής τους. Η καημένη η κυρία Παπάζογλου ήταν τόσο άρρωστη! Να δεις που δε θα την έβγαζε τη χρονιά. Και τι θα γινόταν το παιδί της; Χωρίς πατέρα, χωρίς μητέρα. Τι τραγωδία!

Ένωθε πάνω του καρφωμένα τα μάτια της Αλλέγκρας. Η διαίθησή της, οξυμμένη από την προσωπική της ιστορία, είχε συλλάβει το ενδιαφέρον του αδελφού της για τη χριστιανή γειτόνισσά τους τη στιγμή που ακόμα κι ο ίδιος ήταν παντελώς ανύποπτος για τη φύση του. Δεν ένιωθε όμως καμία συμπάθεια γι' αυτή της την ανακάλυψη. Έσφιγγε τα δόντια και σκεφτόταν ότι όχι, αυτό που δεν επέτρεψαν σ' εκείνη κανέναν στην οικογένεια δε θα το γυόταν. Οι κανόνες ήταν κανόνες. Για όλους!

Έτσι κι αλλιώς όμως, εκείνες τις μέρες τίποτα δεν προσέφερε προσάναμμα στις σκέψεις του αδελφού της. Το ξυπνητήρι πάνω στο κομοδίνο είχε αναλάβει και πάλι τον ρόλο του καθώς η Χριστίνα εγκατέλειψε το πηγαινέλα στο σχολείο της με τα πόδια. Θέλοντας να μη χάνει ούτε λεπτό από το πλευρό της μητέρας της, είχε δεχτεί την πρόταση του θείου της να τη μεταφέρει με το αμάξι του. Καμία ευκαιρία λοιπόν δεν υπήρχε να κάνουν μαζί τα δυο παιδιά τη διαδρομή της επιστροφής. Μόνο κάποια βράδια, τόσο αργά, ώστε ο Αλμπέρτο είχε πέσει ήδη στο κρεβάτι του, έβλεπε μέσα στο σκοτάδι μια ξαφνική λωρίδα φωτός να ξεχύνεται από το παράθυρό του. Σηκωνόταν τότε πάνω, πήγαινε προς τα εκεί και πίσω από τις τραβηγμένες κουρτίνες του απέναντι σπιτιού διέκρινε τη φιγούρα της Χριστίνας που είχε επιστρέψει από το δωμάτιο της άρρωστης για να κοιμηθεί στο δικό της.

Κοιτούσε ο Αλμπέρτο το ρολόι. Πότε μεσάνυχτα, πότε μία η ώρα, πότε ακόμα αργότερα.

*Τόσο λίγη ξεκούραση. Πώς αντέχει;
Κι ένιωθε για το κορίτσι θαυμασμό και συμπόνια.*

«Τέλειωσαν οι Χαιρετισμοί, Αγγλαΐα μου; Κιόλας; Η Χριστίνα μου πώς δε φάνηκε ακόμη;»

«Ο δικός σας φαίνεται πως τα λέει όλα τα γράμματα. Ενώ ο παπα-Γιώργης τρέχει σαν να τον κυνηγάνε. Δε φχαριστιέσαι λειτουργία μ' αυτόν αλλά ξεμπερδεύεις γρήγορα. Πώς είσαι σήμερα, Ελπινίκη μου;»

Η ερώτηση ακουγόταν περιττή. Η άρρωστη πια δεν μπορούσε καλά καλά ούτε καθιστή να σταθεί στο κρεβάτι. Κι η φωνή της έβγαине σιγανά, ψιθυριστά, λες και το να μιλήσει ακόμα ήταν κάτι πολύ δύσκολο.

Αναζήτησε το χέρι της φίλης της κι η Αγγλαΐα έσυρε την καρέκλα κοντά της. Δε γελούσε πια. Κρατούσε το ψεύτικο κέφι της για τις στιγμές που ήταν η Χριστίνα μπροστά.

«Δεν είμαι καλά, Αγγλαΐα μου. Θα φύγω. Και θα φύγω γρήγορα. Το νιώθω».

«Σταμάτα!» της είπε άγρια η γυναίκα.

Η άρρωστη δυνάμωσε το κράτημά της. «Αγγλαΐα! Το ξέρεις κι εσύ. Το βλέπεις πως θα φύγω. Δε με νοιάζει. Αλήθεια σ' το λέω πως για μένα δε με νοιάζει. Η ζωή μας σ' αυτό τον κόσμο είναι προσωρινή. Με περιμένει ο Κύριος. Και το έλεός Του».

Τα μάτια της είχαν φωτιστεί. Σαν να βλέπανε κάτι όμορφο πέρα από τους τοίχους του δωματίου της. Η Αγγλαΐα έπνιξε έναν λυγμό.

«Για τη Χριστίνα μου με νοιάζει μόνο. Που την αφήνω τόσο νέα. Αγγλαΐα! Υποσχέσου! Μάνα της! Σαν μάνα της θα της σταθείς!»

Τα δάκρυα τρέχανε ποτάμι πια στα παχιά μάγουλα της γυναίκας. «Μάνα της, Ελπινίκη! Σ' το ορκίζομαι! Ότι είναι ο Μιχαλάκης μου θα γίνει κι η Χριστίνα σου. Κόρη μου, καλύτερα κι από κόρη μου».

«Να είσαι κοντά της. Να τη συμβουλεύεις. Και μακάρι, Αγγλαΐα μου... μακάρι...»

Ένας βήχας την εμπόδισε να συνεχίσει. Έπιασε η φίλη της ένα ποτήρι νερό από το κομοδίνο και τη βοήθησε να πιει. Έπεσε πάλι αποκαμωμένη στα μαξιλάρια η άρρωστη και τα επόμε-

να λόγια της βγήκαν τόσο χαμηλόφωνα, που η Αγγλαΐα έσκυψε για να τ' ακούσει.

«Μακάρι να δώσει ο Θεός να γίνει πραγματικά κόρη σου. Εσύ να την ντύσεις νύφη κι εσύ να την υποδεχτείς σαν μάνα στο σπιτικό της. Να το ξέρεις. Αν γίνει κάτι τέτοιο, η ψυχή μου θα χαιρέται από εκεί πάνω».

Ρουθούνησε η φίλη της καταπίνοντας τα κλάματά της και κούνησε το κεφάλι συμφωνώντας. «Όνειρό μου είναι, Ελπινίκη. Όχι από τώρα. Από τότε που σ' τον έστειλα στη Σμύρνη. Από τότε...» Δεν μπόρεσε να συνεχίσει. Μούσκευε το χέρι της άρρωστης με τα δάκρυά της.

Ακούστηκε η πόρτα του κήπου να τρίζει.

«Η Χριστίνα», πετάχτηκε πάνω η κυρία Αγγλαΐα σκουπίζοντας το πρόσωπό της.

Έτρεξε στον καθρέφτη κι άρχισε βιαστικά να εξαφανίζει τα σημάδια της ταραχής της.

Το βλέμμα της Ελπινίκης είχε γίνει πολύ γαλήνιο καθώς την κοιτούσε. Χαμογελούσε. «Κοντεύει το Πάσχα, Αγγλαΐα μου. Για σκέψου... Να πεθάνω Μεγαλοβδόμαδο. Τι ευλογία! Όπως Εκείνος».

Πράγματι, η κυρία Ελπινίκη πέθανε στον ύπνο της με την κόρη της δίπλα της, απόγευμα Μεγάλης Πέμπτης, την ώρα που στις εκκλησίες έβγαίνε ο σταυρός.

Η Χριστίνα χαιρόταν που ο θείος Άνθιμος δεν της μιλούσε. Δεν είχε ανάγκη από άλλα λόγια παρηγοριάς εκείνη την ημέρα. Χαιρόταν επίσης που δεν έκλαιγε, δεν είχε δακρύσει καν όταν κατέβασαν στο χώμα την ανιψιά του. Ούτε εκείνη είχε κλάψει. Έκλαιγε η κυρία Αγγλαΐα και τα γοερά δάκρυά της έφταναν και για τους υπόλοιπους. Τέλος, χαιρόταν που ο δεσπότης είχε συντομεύσει την παραμονή όλων όσοι ήρθαν μετά την κηδεία στο σπίτι για τα συλλυπητήρια. Ήταν κουρασμένη και σαν κεραυνόπληκτη. Αισθανόταν λοιπόν ευγνωμοσύνη που ο θείος την έβαλε να καθίσει απέναντί του στο γραφείο του αλλά δεν της μιλούσε.

«Κόρη μου, υπέστης βαρύτατον πλήγμα και θλιβεράν απώλειαν. Ήτο άωρος ο θάνατος της μητρός σου».

«Προσπαθώ να σκέφτομαι ότι εκείνη τώρα είναι ευτυχισμένη. Στον παράδεισο, κοντά στον μπαμπά. Αυτό ήθελε».

Ο δεσπότης κούνησε σοβαρός το κεφάλι. «Ουδείς γνωρίζει εάν

ο Κύριος θα τον κατατάξει μετά δικαίων. Είναι προπέτεια να θεωρούμε εαυτούς άξιους του ελέους Του και μεγάλη αμαρτία να επιθυμούμε τούτο. Η ζωή μάς εδόθη θεία δωρεά ίνα αγωνισθώμεν εν μέσω των ανθρώπων».

«Εσείς το λέτε αυτό, θείε;» ρώτησε παραξενεμένο το κορίτσι.

«Δίδω κι εγώ τον αγώνα μου εν μέσω των ανθρώπων, κόρη μου. Ως ποιμήν. Δεν υπήρξα ευτυχής να δεχτώ το κάλεσμά Του διά τον μοναστικόν βίον. Ολίγοι οι κλητοί προς τούτο. Ελάχιστοι».

Τα νεύρα της, τεντωμένα τόσον καιρό, άρχισαν να χαλαρώνουν. Το πρώτο δάκρυ κύλησε στα μάγουλά της και σε λίγο κι άλλο κι άλλο... Ο θείος Άνθιμος δεν κουνήθηκε από τη θέση του. Τα μάτια του μόνο γίνανε πιο γλυκά.

«Έχεις δίκαιο να θρηνείς. Μην στερείς τον εαυτόν σου της παρηγορίας των δακρύων».

Κράτησε αρκετά λεπτά ο θρήνος του κοριτσιού. Όταν κόπασε κι έστρεψε ξανά τα πρησμένα μάτια της στο πρόσωπο του ιερωμένου, εκείνος συνέχισε.

«Κύριον μέλημά μου αποτελεί η φροντίς σου, κόρη μου. Μέλημα αλλά και ιερά υποχρέωσις έναντι των γονέων σου». Το βλέμμα του βάθυνε. «Επιθυμώ να γνωρίζεις ότι έχεις επιλογάς. Η μήτηρ σου μοι ανέθεσε βεβαίως την κηδεμονίαν σου αλλά το ζεύγος Σεϊτάνη προσεφέρθη να θέσει την οικίαν του και την στοργήν του εις την διάθεσίν σου. Γνωρίζω καλώς ότι η μήτηρ σου ήτο στενώς συνδεδεμένη με την κυρίαν Σεϊτάνη και θα ενέκρινε μίαν τέτοιαν προοπτικήν».

Η Χριστίνα τρόμαξε. «Δε με θέλετε κοντά σας, θείε;»

Ήταν τόσο ειλικρινής η κραυγή της, που ο δεσπότης συγκινήθηκε. Έβγαλε τα γυαλιά του κι αργά τα σκούπισε με το μανίκι του ράσου του. Όταν ξαναμίλησε, η φωνή του ακούστηκε πιο βραχνή. «Κόρη μου! Θα είναι μεγίστη χαρά δι' εμέ εάν αποφασίσεις να συντροφέψεις το γήρας μου. Δεν επιθυμώ όμως να πράξεις τούτο υποκινούμενη από τινά αίσθησιν καθήκοντος. Έχε ελευθέραν την βούλησιν και ελευθέραν την επιλογήν».

Η κοπέλα δε δίστασε ούτε λεπτό. «Μαζί σας, θείε. Ευχαριστώ πολύ την κυρία Αγγαίρα και την οικογένειά της για την ευγενική τους σκέψη και πρόταση, όμως δε θέλω να φύγω από κοντά σας. Και σας υπόσχομαι ότι θα φροντίσω να είμαι όσο λιγότερο βάρος γίνεται».

Ο ιερωμένος κούνησε το χέρι του εμφατικά για να τη σταματήσει. «Ουδέν βάρος. Ευλογίαν Κυρίου θεωρώ την παρουσίαν σου, κόρη μου. Εγώ, ο δι' όρκου δεσμευθείς να αποστερηθώ τας χαράς των τέκνων και της οικογενείας, λαμβάνω, εις την δύσιν του βίου μου, το δώρον της ύπαρξης μιας θυγατρός». Χαμογέλασε σχεδόν με ντροπή. «Δέχομαι την απόφασίν σου με αγαλλίασιν και ζητώ μόνο να ενθυμείσαι ότι οποτεδήποτε η νεότης σου αισθανθεί την ασφυξίαν μιας οικίας όπου το γήρας και η σοβαρότης του λειτουργήματός μου δεν συνάδουν με την ηλικίαν σου και τας δικαίας ορμάς που την συνοδεύουν, αρκεί μία σου λέξη όπως αποδεσμευθείς από την σημερινήν επιλογήν σου».

Η Χριστίνα σηκώθηκε από την καρέκλα όπου καθόταν. «Δεν πρόκειται να μετανιώσω, θείε Άνθιμε, ούτε ν' αναθεωρήσω την απόφασή μου. Το μόνο που με παρηγορεί τη σημερινή μέρα είναι η σκέψη ότι έχω εσάς κι ότι θα μείνω μαζί σας». Πλησίασε και γονάτισε μπροστά του. «Θα πάω να κοιμηθώ τώρα, θείε. Να προσπαθήσω τουλάχιστον. Είμαι εξαντλημένη».

«Να πας, κόρη μου».

Έγειρε το κεφάλι της και του φίλησε το χέρι. «Την ευλογία σας».

Με μια τρυφερή κίνηση της σταύρωσε το μέτωπο. «Ευλογία Κυρίου και έλεος».

Έμειναν για λίγα δευτερόλεπτα ακίνητοι σ' αυτή τη στάση. Το κορίτσι εισέπνεε μ' ανακούφιση το γνώριμο άρωμα του δεσπότη. Ανθόνερο από την παλάμη του και μια υποψία λιβάνι από το ράσο του. Ο ηλικιωμένος άντρας ένιωθε με συγκίνηση κάτω από τα δάχτυλά του το δροσερό δέρμα του μετώπου της. Και παρά τις αντιθέσεις τους, έτσι όπως ήταν κι οι δυο ντυμένοι στα μαύρα, φαινονταν απόλυτα ταιριαστοί, δυο κομμάτια της ίδιας εικόνας.

«Άντε λοιπόν! Κουνήσου».

Αυτό ήταν λοιπόν; Τόσες κουβέντες, τόσος ενθουσιασμός, τόση προσδοκία γι' αυτό; Έρωτας; Έτσι ήταν ο έρωτας; Διαφορετικά τον είχε φανταστεί.

Μήνες τώρα οι φίλοι του, ο Ζακίνος Σίντες κι ο Μάκης Ιωακειμίδης, προσπαθούσαν να τον πείσουν να επισκεφθούν ένα μπορντέλο. Ο Ζακίνος ισχυριζόταν ότι ο ίδιος το είχε κάνει, πολλές φορές μάλιστα. Μάλλον ξιπαζόταν. Τα χέρια του έτρεμαν όσο κι εκείνων την ώρα που περιέμεναν στο καμαράκι.

Η γυναίκα από κάτω του είχε τουλάχιστον τα διπλά του χρόνια. Το πρόσωπό της ήταν άγριο, τα κρέατά της ξεχειλίζουν από παντού. Τον κοιτούσε με βαριεστημάρα.

«Πρέπει να κουνηθείς», του ξανάπε. «Όχι πάνω κάτω, μπρος πίσω. Έλα λοιπόν! Δε θα ξεμερώσουμε εδώ πέρα».

Το ένιωθε ότι το σώμα του κάτι έφαχνε. Τα τελευταία δύο χρόνια η σκέψη τον ταλαιπωρούσε, τα όνειρα, τα βρεγμένα σε-ντόνια τα πρωινά που ντρεπόταν να τα δει η μάνα του και τα κατέβαζε μόνος του στο πλυσταριό προτού περάσει η οικονόμος τους, η Μπενούτα. Και τώρα, αφού είχε γδυθεί μπροστά στη γυναίκα, κάτι προσπαθούσε να του πει το κορμί του, μια εκτόνωση ζητούσε. Ήταν όμως τόσο δύσκολο! Ίσως και να μην μπορούσε. Για φαντάσου εκείνος, ανάμεσα σε τόσους άντρες, να μην μπορούσε...

«Άντε! Παιδί πράμα, πάνω στα ντουζένια σου. Τι κάνεις τόσην ώρα;»

Ένιωθε τη στύση του να μαλακώνει και τον έλουσε κρύος ιδρώτας στη σκέψη ότι δε θα τα κατάφερνε, ότι θα γινόταν ρεζίλι μπροστά της. Μαίρη του είχε πει ότι τη λέγανε. Αλήθεια; Ψέματα; Τρέχα γύρευε. Υπήρχε και μια Ρόζα αλλά δεν τη διάλεξε. Του φάνηκε δική τους και ντράπηκε. Την πήρε ο Μάκης κι ο Ζακίνος έμεινε πίσω, να περιμένει τη σειρά του.

Ένωσε τη γυναίκα να κουνάει τη λεκάνη της πάνω κάτω, μάλλον για να τον διευκολύνει. Το βλέμμα της όμως δεν είχε αλλάξει. Εξακολουθούσε να βγάζει την ίδια κούραση, την ίδια επαγγελματική χαύνωση.

Τον έπιασε πείσμα. Δε θα γινόταν αυτός περίγελος. Δε θα αποτύγχανε στο πέρασμά του στον κόσμο των αντρών. Έκλεισε τα μάτια του για να μην τη βλέπει. Γράπωσε με μανία το στήθος της και άρχισε να παίζει στο μυαλό του, σαν σε κινηματογραφική ταινία, μία μία τις φωτογραφίες που του είχε στείλει καμουφλαρισμένες μέσα σ' ένα δέμα με βιβλία ο ξάδελφός του ο Ματιέ από τη Μασσαλία: μισοντυμένες γυναίκες σε άσεμνες πόζες που κοιτούσαν προκλητικά τον φακό.

Η μία που είχε ανοιχτά τα πόδια, η άλλη που χάιδευε το στήθος της, η τρίτη που κατέβαζε την καλτσοδέτα της και χαμογελούσε με νόημα. Το σώμα του άρχισε να τρέμει ανεξέλεγκτα κι έβγαλε έναν συρτό ήχο, σαν να ρουφούσε τον αέρα. Φώναξε, κά-

τι υγρό και κολλώδες κύλησε από μέσα του κι αυτός σωριάστηκε εξαντλημένος πάνω στο πλούσιο στήθος της Μαίρης.

«Άντε μπράβο!» ήταν η μόνη αντίδρασή της και τον έσπρωξε, μαλακά είναι η αλήθεια, για να σηκωθεί και να πλυθεί.

Στο καμαράκι τον περίμενε ο Μάκης. Είχε τα επάνω κουμπιά του πουκαμίσου του ξεκούμπωτα και ένα χαζό ύφος ευδαιμονίας στο πρόσωπό του. «Υπέροχα; Ε;»

Ο Αλμπέρτο χαμογέλασε κι εκείνος πονηρά. «Σπουδαία!» απάντησε. Πίστευε ότι κι οι δυο λέγανε ψέματα γιατί έτσι έπρεπε να κάνουν.

Η κυρία του σπιτιού, η μαντάμ Άννα, τους ξεπροβόδισε με χαμόγελα. «Να μας ξανάρθετε! Το κορίτσια μου ξέρουν να προσέχουν κάτι ομορφόπαιδα σαν κι εσάς».

Ο Αλμπέρτο κρατήθηκε να μην καγχάσει. Κορίτσι η Μαίρη; Κορίτσι σαράντα Μαΐων, εκτός τα καλοκαίρια. Η μαντάμ Άννα όμως δεν έχασε. Τέτοια που ήταν η ταραχή τους, ούτε που σκέφτηκαν να της κάνουν παζάρι. Κι ο Ζακίνος έλεγε ότι όλοι κάνουν παζάρι. Είναι θέμα τιμής. Να ξέρουν οι πουτάνες ότι δεν μπορούν να τους πιάνουν κορόιδα. Όλα τα ήξερε πια αυτός ο Ζακίνος!

Μπήκε στο σπίτι του σε μια περίεργη κατάσταση. Από τη μια ένοιωθε νικητής στρατηγός σε πόλεμο κι από την άλλη γιατί που περιφερόταν με σιχασιά στη βροχή. Κάθισε στο τραπέζι, κοίταξε τα πρόσωπα των γονιών του και της Αλλέγκρας, κι ήταν σαν να τους έβλεπε πρώτη φορά. Ήταν άντρας τώρα! Έκανε κι αυτός ό,τι έκαναν οι άντρες, ό,τι έκανε ο πατέρας του. Ο πατέρας του με τη μητέρα του; Το πιάτο με τη σούπα μπροστά του του έφερε αναγούλα. Το έσπρωξε πέρα μ' έναν μορφασμό.

«Αλμπερτίτο; Δε σ' αρέσει το φαγητό;» ανησύχησε η κυρία Μπιάνκα.

«Πονάει λίγο το στομάχι μου», βιάστηκε να πει ψέματα, να ζητήσει συγγνώμη και να ανέβει στο δωμάτιό του.

Το παράθυρο της κάμαράς του ήταν ανοιχτό. Η άνοιξη έδινε σιγά σιγά τη θέση της στο καλοκαίρι κι οι νύχτες είχαν γλυκάνει. Έγειρε πάνω στο πρεβάζι και πήρε βαθιά ανάσα. Τι γλυκιά μυρωδιά, Θεέ μου! Αλάτι και τριαντάφυλλο μαζί. Αλάτι από τη θάλασσα και τριαντάφυλλο από τον κήπο. Γλυκιά! Όχι γλυκερή, σαν το άρωμα της Μαίρης, ροδόνερο ανακατεμένο με ιδρώ-

τα. Πάλι του ήρθε η ναυτία που ένιωσε κάτω, στο τραπέζι. Πήρε άλλες δυο βαθιές ανάσες για να την κατευνάσει.

Στο σπίτι του δεσπότη, το παράθυρο της ανιψιάς του ήταν φωτισμένο. Η Χριστίνα μελετούσε, όπως κάθε βράδυ. Η φιγούρα της του είχε γίνει πια γνώριμη, ο τρόπος που καμπούριαζε πάνω στα βιβλία. *Τι λάθος τρόπος να στέκεται ένα κορίτσι! Συγκοπή θα πάθαινε η μαμά. Καλά, η δικιά της δεν τη διορθώνει;* σκέφτηκε για πολλοστή φορά και μετά θυμήθηκε ότι η κοπέλα δεν είχε πια μητέρα κι ότι αυτός είχε πάει στην κηδεία, τον περασμένο μήνα.

Από τότε είχε να τη δει. Στο σχολείο δεν την προλάβαινε. Συνέχιζε να την πηγαиноφέρει η Πακάρ του θείου της. Του είχε μείνει η εικόνα της εκείνη τη μέρα, ντυμένη στα κατάμαυρα, χλωμή και σιωπηλή, περιστοιχισμένη από έναν σωρό κόσμο που περιφερόταν γύρω της βγάζοντας αναστεναγμούς λύπης και κάνοντας άτσαλες κινήσεις συμπόνιας.

Η οικογένεια Ματαλών είχε παραστεί σύσσωμη. Ακόμα κι οι παντρεμένες αδελφές τους με τους άντρες τους. Η κοινωνική θέση του δεσπότη σε συνδυασμό με τη γειννίαση των δύο σπιτιών έκανε τον Ίζο και την Μπιάνκα να θεωρήσουν ότι η παρουσία όλων ήταν επιβεβλημένη. Μόνο η μικρή Νινόν είχε μείνει πίσω, με την νταντά της.

Στάθηκαν όλοι τους σοβαροί αλλά λίγο παράμερα. Έτσι στην εκκλησία, έτσι στο νεκροταφείο, έτσι στο σπίτι. «Με σεβασμό αλλά σιωπηλοί» ήταν το μότο της οικογένειάς τους όταν έρχονταν σε επαφή με άλλες θρησκείες. Το εφάρμοζε χρόνια ολόκληρα ο Ίζο κι ο πατέρας του πριν απ' αυτόν κι ο παππούς του ακόμα νωρίτερα, σε γάμους, κηδείες, ραμαζάνια, μπαϊράμια, όποτε έπρεπε να τιμήσουν με την παρουσία τους συμπολίτη τους, χριστιανό ή μουσουλμάνο.

Τώρα οι μουσουλμάνοι είχαν φύγει, από το πέρασμά τους στην πόλη είχαν μείνει μόνο τα σπίτια τους γύρω από το κάστρο, που ρήμαζαν φιλοξενώντας δυο δυο τις οικογένειες των προσφύγων, και τα τζαμιά τους με γκρεμισμένους τους μιναρέδες, άλλο να έχει γίνει μουσείο, άλλο κινηματογράφος.

Με σεβασμό λοιπόν αλλά σιωπηλοί στέκονταν οι Ματαλών και μερικές ακόμα επιφανείς ισραηλίτικες οικογένειες της πόλης στην κηδεία της ανιψιάς του παπά, που κανέννας τους δεν είχε προλάβει να γνωρίσει – για τότε έφτασε η καημένη η γυ-

ναίκα στην πόλη τους, για τότε πέθανε... Αναστέναζε η κυρία Μπιάνκα, «το δόλιο το κορίτσι» έλεγε στα γαλλικά, κι η κόρη της η Αλίν συμφωνούσε κοιτάζοντας με συμπάθεια τη Χριστίνα. Οι άλλοι απλώς περίμεναν να περάσει η ώρα, να πάνε να συλλυπηθούν, να τελειώνουν με την υποχρέωση. Ο Αλμπέρτο είχε καρφώσει τα μάτια του στις μύτες των παπουτσιών του. Ήταν ο μόνος τρόπος να μην έχει μονίμως το βλέμμα του στραμμένο στην κοπέλα που η θέα της τον τάραζε βαθιά.

«Βαριέσαι, Αλμπερτίτο;» τον είχε ρωτήσει η Αντέλ παρεξηγώντας τη στάση του κι εκείνος είχε μουγκρίσει κάτι που θα μπορούσε να περάσει για κατάφαση.

Μα τώρα, μέσα στη νύχτα που ευωδίαζε, τα μάτια του δεν είχαν λόγο να μην την περιεργαστούν με την ησυχία τους. Την κοιτούσε και σκεφτόταν: *Είμαι άντρας τώρα. Τι ξέρει αυτό το κορίτσι από τη ζωή; Εγώ ξέρω. Γνώρισα το σώμα της γυναίκας. Πώς πέφτεις πάνω της, πώς μπαίνεις μέσα της. Είμαι άντρας. Αυτή είναι απλώς ένα κορίτσι. Άμαθο και σκυμμένο πάνω από τα βιβλία της. Άσε που καμπουριάζει κιόλας.*

Λες και τον άκουσε, η Χριστίνα ανακάθισε στην καρέκλα της. Τέντωσε τα χέρια της πάνω από το κεφάλι και λύγισε προς τα πίσω τη μέση της. Τα μαλλιά της χαμήλωσαν, αγγίξανε σχεδόν το πάτωμα. Ένα λίγωμα του ήρθε του Αλμπέρτο κι η μυρωδιά από τα τριαντάφυλλα έφτασε στα ρουθούνια του πιο βαριά. Τα πόδια του λες κι είχαν καρφωθεί στο πάτωμα. Δεν πρόλαβε λοιπόν να κουνήσει, να πάει λίγο πιο πέρα, όταν είδε την κοπέλα να σηκώνεται και να στρέφεται. Δεν πρόλαβε ή δε θέλησε. Και για πρώτη φορά η Χριστίνα, ρίχνοντας το βλέμμα της προς το παράθυρο, τον είδε να στέκεται στο δικό του.

Δεν είχε καθόλου την αντίδραση που θα περίμενε το αγόρι. Δεν κοκκίνισε ούτε προσποιήθηκε ότι δεν τον κατάλαβε, ούτε έδειξε αμηχανία. Έκπληκτη φάνηκε μόνο και χαμογέλασε λες και τον συναντούσε τυχαία στον δρόμο. Πλησίασε με γοργό βήμα στο παράθυρο, το άνοιξε διάπλατα κι έσκυψε, σαν να ήθελε να του φωνάξει κάτι. Ύστερα σκέφτηκε όμως πως ήταν νύχτα, πως θα έπρεπε να βάλει δύναμη για να την ακούσει κι ίσως αυτό να μην ήταν σωστό. Σήκωσε λοιπόν το χέρι και το κούνησε σαν σε χαιρετισμό. Ευχαριστημένος, ο Αλμπέρτο ανταπέδωσε. Τα χείλη της κοπέλας κουνήθηκαν, σχηματίζοντας ένα «καληνύ-

χτα». «Καληνύχτα» ευχήθηκε κι εκείνος και μόνο τότε η Χριστίνα, με απόλυτη φυσικότητα, τράβηξε την κουρτίνα.

Έπεσε στο κρεβάτι του το αγόρι κι έκλεισε τα μάτια. Προσπάθησε να φέρει στον νου του τη Μαίρη αλλά και μόνο η σκέψη σαν να του προξενούσε ντροπή. *Είμαι άντρας πια*, επανέλαβε αλλά η διαπίστωση δεν τον ευχαριστούσε. Έδωσε εκνευρισμένος μια μπουνιά στο μαξιλάρι του, γύρισε μπρούμυτα και κοιμήθηκε έτσι, με τα ρούχα.

5

Ο Μπενίκο, καθώς το καλοκαίρι πλησίαζε, είχε αντικαταστήσει τα κάστανα με φιστίκια. Πιο ξεκούραστη δουλειά αυτή, χωρίς το άγχος μην του κρωύσει το εμπόρευμα και μείνει απούλητο. Τα απογεύματα την έστηνε στην οδό Φράγκων και περίμενε να σχολάσουν οι υπάλληλοι από τις τράπεζες, τα γραφεία και τις ασφαλιστικές εταιρείες. Ήξερε πως τότε ξεκινούσε η ώρα της βόλτας. Οι περισσότεροι θα σουλατσάριζαν στην παραλία ώσπου να βραδιάσει. Αν ήταν οι μέρες που έπαιρναν τον μισθό τους, μπορεί να κάθονταν και σε κανένα καφενείο. Πιένες έκαναν τα φιστίκια του. Προσεκτικά τοποθετημένα σε χάρτινα σακουλάκια απ' τον κυρ Βιτάλ και παρουσιασμένα με χαμόγελο από τον μικρό Μπενίκο με τα μαύρα μάτια και τα αδύνατα ποδαράκια, λίγοι αντιστέκονταν και προσπερνούσαν χωρίς ν' αγοράσουν. Όταν υπήρχε κοπέλα στην παρέα, η πώληση ήταν σίγουρη. Δυστυχώς όμως οι γυναίκες που εργαζόνταν δεν ήταν πολλές. Ντόπιες μάλιστα, είτε χριστιανές είτε Εβραίες, σχεδόν καμία.

Οι προσφυγικές οικογένειες έστελναν πιο εύκολα τα κορίτσια τους να δουλέψουν. Τα τελευταία πέντε χρόνια είχαν γεμίσει εργάτριες τα εργοστάσια και υπαλλήλους τα μαγαζιά και τα γραφεία. Ο μισθός τους ήταν απαραίτητος στο σπίτι και όσες κοπέλες είχαν φοιτήσει στα σχολεία του τόπου τους είχαν μάθει γερά γράμματα, σωστά ελληνικά, γρήγορους υπολογισμούς στην αριθμητική, χώρα οι ξένες γλώσσες. Έτσι, είχαν γίνει περιζήτητες σε τράπεζες και εταιρείες.

Ξεχνούσαν σιγά σιγά αυτές τον καημό του ξεριζωμού, πόσα χρόνια πια να θρηγούν χαμένες πατρίδες και σκοτωμένους συγ-

γενείς, κορίτσια πάνω στη βράση τους; Αρχιζαν τα φλερτ και τα ειδύλλια με τους συναδέλφους ή τους προϊσταμένους. «Θα μου δίνατε την ευχαρίστηση να σας κεράσω μια πάστα, δεσποινίς;» «Θα μου κάνατε την τιμή να σας συνοδεύσω στον κινηματογράφο;» Οι περιορισμοί από το σπίτι είχαν χαλαρώσει. Ποιος κοιτούσε τώρα, έτσι όπως τους έριξε η μοίρα στον ξένο τόπο, αυστηρότητες και απαγορεύσεις; Τα θηλυκά έπρεπε να παντρευτούν, τα στόματα να λιγοστέψουν. Στήνονταν γάμοι κι αρραβώνες στο άψε σβήσε κι αφρίζαν από το κακό τους οι κλεισμένες στο σπίτι τους γειτονοπούλες. «Για κοίτα πάντως τις παστρικές πώς τους αρπάζουν τους καλούς γαμπρούς! Και χωρίς δεκάρα προίκα, με το πουκάμισο».

Τα ζευγαράκια ήταν η καλύτερη πελατεία του Μπενίκο. Τα κυνηγούσε τα απογεύματα που σχολούσαν από τη δουλειά, τα κυνηγούσε και τα βράδια έξω από τους κινηματογράφους. Μαύρο σκοτάδι ήταν όταν γυρνούσε επιτέλους στο σπίτι του. Μέχρι κι ο Ντάριο είχε επιστρέψει από το εστιατόριο. Στο τραπέζι της κουζίνας η Ρείνα τού είχε αφημένο ένα πιάτο φαγητό, καπακωμένο από ένα δεύτερο, να το κρατάει ζεστό. Έτρωγε κουρασμένα το αγόρι χωρίς ν' ανάψει τη λάμπα, να μην ταράξει τον ύπνο γονιών και αδελφιών που κοιμόνταν στη μέσα κάμαρα.

Ο πρώτος του πελάτης πάντως τις περισσότερες μέρες δεν ήταν ούτε κάποιος υπάλληλος που ήθελε να σουλατσάρει για να ξεσκοτιστεί από τη δουλειά ούτε ένα ζευγαράκι πάνω στα σιροπιάσματα. Καθώς έβγαινε με τον ταβά του από το μαγαζί του κυρ Βιτάλ πετύχαινε στην πλατεία Ελευθερίας ένα μικρό κοριτσάκι που το κρατούσε από το χέρι μια ξερακιανή γυναίκα ντυμένη στα μαύρα. Το κοριτσάκι, γύρω στα τρία του χρόνια, ήταν σαν ζωντανή κούκλα. Ροδομάγουλο, ξανθό, με τα παχουλά του ποδαράκια τυλιγμένα σε ρόδινες κάλτσες κι ένα μικροσκοπικό καπελάκι με βυσσινιές κορδέλες στερεωμένο στις μπούκλες του. Η κυρία δε φαινόταν να είναι η μαμά του. Ο Μπενίκο το είχε ακουστά ότι στα πλούσια σπίτια υπήρχαν γυναίκες που έκαναν αυτή τη δουλειά, να προσέχουν τα παιδιά της οικογένειας, να τα διαβάζουν, να τα πηγαίνουν περίπατο. Για σκέψου! Άλλη γυναίκα να προσέχει τα παιδιά, άλλη να μαγειρεύει, άλλη να κάνει τις δουλειές του σπιτιού. Και η Ρείνα λοιπόν; Που τα έκανε όλα μόνη της; Περίπατο βέβαια δεν είχε πάει ποτέ με τα παι-

διά της. Τι σήμαινε περίπατος ούτε που το ήξερε η οικογένεια Σιμχά. Ο δρόμος δεν ήταν για σουλάτσο. Ήταν ο τόπος όπου οι άντρες βγάζανε το μεροκάματο.

Τη μαυροφόρα κυρία είχε πλησιάσει για πρώτη φορά ο μικρός πλανόδιος. Χειμώνας ακόμη, της είχε προτείνει τα κάστανά του. Με μια απότομη χειρονομία τον είχε αποδιώξει εκείνη και κάτι είχε πει στα εγγλέζικα. Πού το ήξερε ότι ήταν εγγλέζικα ο Μπενίκο; Από το λιμάνι, όπου είχε πάει κάποιες φορές να μηνύσει κάτι βιαστικό στον πατέρα του. Συχνά άραζαν εκεί ξένα πλοία, εμπορικά και στρατιωτικά, κι ο μικρός είχε μάθει να ξεχωρίζει τις στολές, τις φάτσες και τη γλώσσα της κάθε ράτσας.

Το ξανθό κοριτσάκι τον είχε κοιτάξει με απορία. Πρώτα το πρόσωπό του όπου μια μουτζούρα ξεχώριζε, λίγη στάχτη απ' όταν βοηθούσε τον κυρ Βιτάλ να τραβήξουν από τη φουφού τα κάστανα. Μετά έστρεψε το βλέμμα της στο απλωμένο χέρι του κι άξαφνα έβαλε τα κλάματα. Τρόμαξε ο Μπενίκο. Ντράπηκε ότι αυτόν φοβήθηκε, το πρόσωπό του ή τη μουτζούρα του κι ότι θα τον μάλωνε η βλοσυρή κυρία. Έκανε ένα βήμα πίσω αλλά η μικρή δεν τον κοιτούσε πια. Τραβούσε από το χέρι την νταντά της και της έδειχνε εμφατικά τον ταβά του. Εκνευρίστηκε η γυναίκα, έσκυψε και κάτι της είπε. Μετά την τράβηξε από το μανίκι της ζακέτας της να προχωρήσουν. Το κοριτσάκι αντιστεκόταν, δυνάμωσε το κλάμα και συνέχιζε να δείχνει τα κάστανα.

Ο κόσμος γύρω είχε αρχίσει να κοιτάει. Τρεις κομφοντυμένες κυρίες που έβγαιναν από το καφέ του Φλόκα φάνηκε ν' αναγνωρίζουν τη Νινόν και κάτι μουρμούρισαν μεταξύ τους. Θορυβήθηκε η νταντά. Το κοριτσάκι, παρά τη μικρή του ηλικία, ήταν κατά κάποιον τρόπο η εργοδότηριά της. Αρκετά φουρκισμένη έβγαλε ένα πέτσινο πορτοφόλι από την τσάντα της και του αγόρασε δυο χωνιά. Έχωσε το ένα στην παλάμη της μικρής, κράτησε εκείνη το άλλο και φρόντισε γρήγορα ν' απομακρυνθούν. Ο Μπενίκο στάθηκε λίγο και τις κοιτούσε. Το χωνί της Νινόν τραμπαλιζόταν στο χεράκι της. Δυο κάστανα κύλησαν και πέσανε στον δρόμο. Δε φάνηκε να την απασχολεί· γύρισε απλώς το κεφαλάκι της και του χαμογέλασε.

Είχε μείνει με ανοιχτό το στόμα. Του θύμιζε μια μεγάλη κούκλα που χάζευε επί μήνες στη βιτρίνα ενός παιχνιδάδικου της Τσιμισκή. Έμοιαζε με κανονικό παιδί έτσι τεράστια που ήταν,

καθισμένη σε μια ξύλινη καρέκλα. Τα μάγουλά της ήταν από πορσελάνη, βαμμένα με κοκκινάδι, οι μπούκλες της έμοιαζαν με φυσικές κι οι δαντέλες του φορέματός της έπεφταν ολόγυρά της. Ένας βελούδινος φιόγκος ήταν δεμένος γύρω από τον λαιμό της και φορούσε λουστρινένια γοβάκια. Για φαντάσου! Τα μικρά αδέρφια του Μπενίκο κυκλοφορούσαν ξυπόλυτα. Τα παπούτσια η οικογένεια Σιμχά τα θεωρούσε απαραίτητα μόνο σε όσους έβγαιναν να δουλέψουν εκτός σπιτιού.

Από τότε τη μικρή την πετύχαινε σχεδόν καθημερινά. Φαίνεται ότι η πλατεία Ελευθερίας ήταν η τακτική τους βόλτα. Η βλοσυρή νταντά δε διανοείτο πια να μην του αγοράσειπραμάτεια. Η Νινόν τον έβλεπε από μακριά και τέντωνεκατευθείαν το δάχτυλό της. Ποτέ ο Μπενίκο δεν την είχε δει να τρώει από το χωνάκι που η γυναίκα τής έχωνε στο χέρι. Φαίνεται ότι στο κοριτσάκι ακούσε η χαρά της αγοράς. Έφευγε χαμογελαστή, κρατώντας το χάρτινο χωνί ψηλά, σαν τρόπαιο. Τον γοήτευε τον Μπενίκο η εικόνα της. Μια κούκλα στρουμπουλή και ξανθιά και ντυμένη στα μετάξια, που μπορούσε να μιλήσει, να χαμογελάσει, να δείξει με το χέρι της.

Ένα απομεσήμερο ξεχάστηκε. Εκεί που η κυρία έφαχνε μέσα στο πορτοφόλι της τις πεντάρες που άξιζε το εμπόρευσμά του, άπλωσε ασυναίσθητα τα δάχτυλά του και πήγε ν' αγγίξει τις χοντρές μπούκλες της μικρής. Μόλις που ένωσε μια φευγαλέα αίσθηση απαλότητας κι αμέσως η νταντά τον αντιλήφθηκε κι έσπρωξε την προστατευόμενη της προς τα πίσω βάζοντας τις φωνές. Τα έχασε ο Μπενίκο, τα έχασε κι η Νινόν. Κατάλαβε τότε το αγόρι πως το όμορφο κοριτσάκι έμπαινε στον κατάλογο των πραγμάτων που δεν είχε δικαίωμα ν' αγγίξει. Έναν κατάλογο που αντιλαμβανόταν με τη διαίσθησή του και συμπλήρωνε μέρα με τη μέρα. Τελευταία προσθήκη, το ύφασμα για το νυφικό της ξαδέλφης του της Εστελίνας που το είχε αγοράσει με σκληρές αποταμιεύσεις μισθών δύο χρόνων, ξενοδουλεύοντας στο σπίτι του Φερνάντεζ. Στην οικογένεια όλοι το σχολίαζαν και κουτσομπόλευαν την Εστελίνα. «Πλύστρα που παντρεύεται τσαγκάρη! Και θέλει μεταξωτό νυφικό;» Η Εστελίνα όμως το ήθελε, το πλήρωσε σιγά σιγά και το έραβε τα βράδια, κάτω από το φως της λάμπας. Όταν δούλευε το γυαλιστερό ύφασμα έστρωνε στο πάτωμα ένα ξεφτισμένο μα καθαρό σεντόνι, μην πάει κάποια σκόνη ή άλλη βρομιά και

της το λερώσει. Ήταν λοιπόν αμείλικτη με τα μικρά ξαδέλφια και τ' άλλα παιδιά της γειτονιάς που πλησίαζαν, θαμπωμένα από το πρωτόγνωρο θέαμα. Να θαυμάσουν όσο θέλουν, ν' αγγίξουν ποτέ. Ο Ντάριο, που ξεθάρρεψε μια φορά, έφαγε τέτοια ξυλιά στο χέρι, ώστε τον πονούσε δυο μέρες. Απαγορευμένο λοιπόν το νυφικό της Εστελίνας, όπως το καλό κασμιρένιο παλτό του κυρ Βιτάλ, όπως οι ξανθές μπούκλες του μικρού κοριτσιού.

Από τότε μαζεύτηκε ο Μπενίκο. Πλησίαζε την κατσουφιασμένη Αγγλίδα και το κοριτσάκι, που εξακολουθούσε να τον διακρίνει από μακριά και να τον δείχνει με το στρουμπουλό χεράκι της, με σχυμμένο το κεφάλι. Πολλές φορές σκέφτηκε ν' αλλάξει διαδρομή, να μην τις ξανασυναντήσει. Δεν του άρεσε να βλέπει τα ξιτισμένα μούτρα της ξένης, να νιώθει ότι του κάνει ελεημοσύνη ένα μωρό. Και τι άλλο ήταν παρά ελεημοσύνη η επιμονή της να του αγοράζουν; Αφού δεν τα έτρωγε τα κάστανά του, ούτε τα φιστίκια του. Είχε ανάγκη όμως την κάθε πώληση, πόσο μάλλον τις σίγουρες. Και μετά... Ήθελε να του κάνει σεφτέ η ζωντανή κούκλα, ήταν το γούρι του, τελείωσε!

Κι εκείνη τη μέρα τις αναζήτησε με το βλέμμα του ο Μπενίκο, φρεσκοφορτωμένος την πραμάτεια του. Ο Ιούνης προχωρούσε κι η ζέστη κατέβαινε ύπουλα στην πόλη. Εδώ και δέκα λεπτά πήγαινε πέρα δώθε στην παραλία, λίγο ράθυμα, χωρίς να έχει πουλήσει τίποτα, απολαμβάνοντας το αεράκι που ερχόταν από τον Θερμαϊκό. Σιγοςφύριζε κιόλας έναν σκοπό. Φτάνοντας στο ύψος της πλατείας Ελευθερίας έκανε να στρίψει, υπολογίζοντας ότι κάπου τώρα ήταν η ώρα που η νταντά με τη μικρή έκαναν την εμφάνισή τους. Κι όντως, τις είδε από μακριά να καταφθάνουν. Η Νινόν τον αναγνώρισε αμέσως. Ένα χαμόγελο απλώθηκε στο πρόσωπό της και τέντωσε το δάχτυλό της βγάζοντας μια κραυγούλα χαράς. Το αγόρι τάχυνε το βήμα του.

«Μπενίκο! Μπενίκο! Βεν πρόντο!»* Ασθμαίνοντας κατέβαινε την πλατεία ο ξάδελφός του ο Μεντές και φώναζε με όλη τη δύναμη που είχε στα πνευμόνια του. «Μπενίκο! Του πάδρε!»**»

Τινάχτηκε από μόνο του το σώμα του μπροστά. Δε στάθηκε

* Ven pronto: Έλα γρήγορα!

** Tu padre: Ο πατέρας σου!

ν' ακούσει, να ζητήσει εξηγήσεις. Τρεχάτος έφυγε προς τη μεριά του Μεντές που έστριψε απότομα και τον ακολούθησε, φρενάροντας με τα παπούτσια του στο λιθόστρωτο, λες κι ήταν αυτοκίνητο που έβρισκε με ταχύτητα σε γωνία.

Για πότε πέρασε την Τσιμισκή, για πότε μπήκε στη λεωφόρο των Εξοχών, για πότε πλησίασε τον συνοικισμό των Εβραίων με τα χαμόσπιτά του. Έτρεχε, έτρεχε, η γλώσσα είχε κρεμαστεί δυο πήχες έξω από το στόμα του και κρατούσε σφιχτά με τα δυο του χέρια τον ταβά, να μην πέσει το εμπόρευμα στον δρόμο. Ασυνείδητη έργοια πως ο κυρ Βιτάλ θα του έβαζε τις φωνές έτσι και παθαίνανε τίποτα τα φιστίκια, έργοια που ξεπερνούσε ακόμα και τον φόβο πως κάτι τρομερό, κάτι πολύ άσχημο είχε συμβεί για να έρθει να τον αναζητήσει ο ξάδελφός του με τόση βιασύνη.

Έξω από το σπίτι τους είδε κόσμο μαζεμένο, γείτονες και συγγενείς. Τα αδέρφια του, ο Πέπο κι ο Σλόμο, ακόμα κι η μικρή Σουλτάνα, στέκονταν στην πόρτα και φουσούσαν τις μύξες τους. Από μέσα ακουγόταν η μάνα του που στρίγκλιζε.

Απίθωσε επιτέλους ο Μπενίκο τον ταβά του, διπλώθηκε στα δύο να ξαναβρεί την ανάσα του και μπήκε για να δει αυτό που ήδη ήξερε ότι δε θα ήταν για καλό. Ο κόσμος παραμέρισε και τον άφησε.

Στη μέση του δωματίου ήταν ξαπλωμένος κατάχαμα ο Σαμί, με πρόσωπο μπλάβο και με τα ρούχα της δουλειάς του. Η Ρείνα είχε πέσει πάνω του και τραβούσε τα μαλλιά της. Χωρίς να πάρει τα μάτια του από το σύμπλεγμά τους ο Μπενίκο άκουγε, σαν να έρχονταν από πολύ μακριά, σκόρπιες κουβέντες γύρω του. Τα κατάλαβε όλα αμέσως.

Η μέρα ήταν ζεστή, το φορτίο που βγάζανε από το σπανιόλικο πλοίο βαρύ, ο Σαμί είχε πει τις ρακές του λίγο πριν. Μιαν ανάσα μόνο έβγαλε και λύγισε τα γόνατά του εκεί, στη σειρά των αχθοφόρων που κατέβαιναν τη σανιδένια σκάλα. Έτρεξαν πολλοί δίπλα του, ανέλαβε να του ανοίξει το πουκάμισο και να του χτυπήσει το πρόσωπο ο Κρικόρ, ο Αρμένης, που σκάμπαζε λίγο από γιατροσόφια. Ανώφελο. Μ' ένα κάρο τον κουβάλησαν στη Ρείνα, χωρίς καν να μπουν στον κόπο να πάνε πρώτα στον γιατρό.

Από το ποδοβολητό και τη λαχανιασμένη ανάσα στην πλάτη του κατάλαβε ο Μπενίκο ότι ήρθε ο Ντάριο, ειδοποιημένος κι αυτός στη δουλειά του. Κοιτάχτηκαν τα δύο αγόρια, οκτώ στα

εννιά ο μικρός, δώδεκα στα δεκατρία ο μεγάλος. Φόβο κι απελπισία είχε το βλέμμα τους. Και τη γνώση πως η παιδική ηλικία, όσο κι αν στην πραγματικότητα ποτέ τους δεν την έζησαν, έμενε τώρα οριστικά πίσω τους.

Τέλη Ιουλίου έφτασε ο Βενιζέλος στη Θεσσαλονίκη. Οι προσφυγογειτονιές ξεσηκώθηκαν, σαν να είχε κατέβει να τους μιλήσει ο ίδιος ο Θεός. Ποιος τους είχε δώσει την ελπίδα ότι τα μέρη τους, χρόνια στην Τουρκιά, θα γίνονταν επιτέλους ελληνικά; Ποιος τους είχε προσφέρει το θέαμα του ελληνικού στρατού στα χώματά τους; Αυτός ήταν ο εκφραστής των πόθων τους, των ονείρων τους, σ' αυτόν βασιζόνταν για να γιατρέψει, με μια του κουβέντα, τον πόνο της προσφυγιάς. Θα γύριζαν στα σπίτια τους, να δεις που θα το κανόνιζε ο Λευτέρης. Είχε αυτός έναν τρόπο να κανονίζει τα πάντα.

Τους απαισιόδοξους δεν τους άκουγαν. Αυτούς που τόνιζαν ότι πάει αυτό, να το ξεχάσουν, πάνε οι πατρίδες τους, χαθήκανε για πάντα. Δεν το βλέπανε; Δε διαβάζανε εφημερίδες; Τα συμφώνησαν οι μεγάλοι μεταξύ τους, χάθηκε η Ανατολία οριστικά για τους Έλληνες, όπως χάνεται μια κόρη από τη μάνα της. Δε βλέπανε και τα προηγούμενα χρόνια τους μουσουλμάνους που φεύγανε, καραβάνια ολάκερα, από τη Μακεδονία; Στα σπίτια τους δεν είχαν κάτσει; Τα χωράφια τους δεν καλλιεργούσαν; Ε! Και στα δικά τους σπίτια, στα δικά τους χωράφια, κάποιιο άλλοι τώρα χύνανε τον ιδρώτα τους.

Πλήθη κατεβήκανε στον μεγάλο παραλιακό δρόμο με το μισητό όνομα* –του βασιλιά που τους πήρε στον λαιμό του με τους παλαιοελλαδίτες του και τους ανίκανους στρατηγούς του–, έξω από το ξενοδοχείο *Ματζέστικ* απ' όπου θα τους μιλούσε ο αρχηγός.

Κατέβηκε η Τούμπα, κατέβηκε η Αγία Φωτεινή, κατέβηκε η Τριανδρία, ήρθε κόσμος ακόμα κι απ' το Αρσακλί και το Ακ Μπουρνάρ**. Ποδαράτο οι περισσότεροι, γέμισαν οι δρόμοι που οδηγούσαν στο κέντρο της πόλης.

* Η λεωφόρος Νίκης είχε τότε το όνομα λεωφόρος Βασιλέως Κωνσταντίνου.

** Σημερινό Ωραιόκαστρο.

Τη Χριστίνα πέρασαν να την πάρουν οι Σεϊτάνηδες. Ευκαιρία να βγει από το σπίτι, να δει λίγο κόσμο, να φάει ένα παγωτό. Από τον θάνατο της μητέρας της η κοπέλα δεν πήγαινε πουθενά. Σπίτι-σχολείο, σχολείο-σπίτι. Της άρεσε της κυρίας Αγλαΐας η σοβαρότητά της, ο σεβασμός στο πένθος της. Όλα όμως έχουν και τα όριά τους! Α! Όλα κι όλα! Ένα παγωτό θα το έτρωγε μαζί τους. Ποιος θα μπορούσε να πει το παραμικρό; Μια έξοδος παρέα με οικογενειακούς φίλους, με τους γονείς της πες, γιατί το ήξερε βέβαια και ο Σεβασμιότατος κι η ίδια η Χριστίνα πως σαν κόρη τους τη βλέπανε.

Δεν πολυήθελε το κορίτσι. Είχε ξεσυνηθίσει τις βόλτες κι εκείνη τη μέρα είχε να ετοιμάσει ταραμοσαλάτα για τον θείο Άνθιμο. Επί βδομάδες προσπαθούσε να βρει τρόπο να ευχαριστήσει τον ιερωμένο, να του δείξει τη φροντίδα της και την ευγνωμοσύνη της. Δύσκολο έργο με τον ασκητικό και λιτοδίαιτο άντρα. Όλα τα φαγητά τα έτρωγε, το ντύσιμό του του ήταν αδιάφορο, οι ανέσεις δεν τον αφορούσαν. «Κόρη μου, ένα κομμάτι άρτου και μία σιδηρά κλίνη αρκεί. Μην αναλώνεις τον χρόνο σου και τας ενέργειάς σου δι' εμέ. Ασχολήσου με τας μελέτας σου». Έφαχνε και ξαναέφαχνε η Χριστίνα να βρει την αδυναμία του. Και τελικά τη βρήκε στην ταραμοσαλάτα! Έλαμψε το πρόσωπο του δεσπότη όταν του την εμφάνισε στο τραπέζι η ανιψιά του και την τίμησε δεόντως, λέγοντας πως την έκανε το ίδιο καλά με την προγιαγιά της, τη δική του μητέρα, την κόνα Ζωίτσα που είχε αφήσει όνομα στην Πούντα ως μαγειρίσσα.

Χτυπούσε στο γουδί τον ταραμά όταν την ειδοποίησε η κυρα-Ελευθερία, χρόνια στην υπηρεσία του δεσπότη, πως οι Σεϊτάνηδες είχαν φτάσει και τη ζητούσαν. Άκουσε την πρόσκλησή τους και σκέφτηκε αμέσως ν' αρνηθεί. Το δέλεαρ όμως της ομιλίας του Βενιζέλου ήταν πολύ μεγάλο. Ο πατέρας της έκοβε με ευλάβεια τα άρθρα από τις ελληνικές και ξένες εφημερίδες που μιλούσαν γι' αυτόν και τα φυλούσε στο αρχείο του. Η φωτογραφία του βρισκόταν στο γραφείο του, στον ατμόμυλο, αρχικά μέσα σ' ένα συρτάρι και μετά, όταν ο ελληνικός στρατός αποβιβάστηκε στη Σύμωρη, κρεμασμένη στον τοίχο, δίπλα στην εικόνα του Χριστού. Τα χρόνια πριν από την καταστροφή, η Χριστίνα θυμόταν πως πολλά μαγαζιά έκλειναν του Αγίου Ελευθερίου, λες κι ήταν επίσημη γιορτή. Ο αρχηγός! Ο Βενιζέλος! Πώς

να χάσει την ευκαιρία να τον δει και να τον ακούσει από κοντά;

Ο κύριος Σεραφείμ είχε εξασφαλίσει θέσεις μπροστά, κάτω ακριβώς από το μπαλκόνι όπου θα μιλούσε ο πολιτικός. Στριμωξίδι φοβερό κι εκεί. Η καπελαδούρα της κυρίας Αγγλαίας και το μικρό μαύρο ψαθάκι της Χριστίνας με κόπο κρατιόνταν στη θέση τους, όσο και να προσπαθούσαν ο κύριος Σεραφείμ κι ο Μίκης, με αγκωνιές και σπρωξίματα, να απομακρύνουν από γύρω τους το πλήθος που πίεζε.

Βγήκε ο κυβερνήτης στον εξώστη, άρχισε να μιλάει με την καθαρή, σίγουρη φωνή του. Όσο περνούσε η ώρα το χαμόγελο πάγωνε στο πρόσωπο της Χριστίνας. Η συνθήκη της Λωζάννης, έλεγε, τεμάτισε μια για πάντα την έχθρα Ελλάδας-Τουρκίας. Η κυβέρνησή του θα ενέτεινε τις προσπάθειες για την καλύτερη, οριστική εγκατάσταση των προσφύγων στα μέρη που τους είχαν υποδεχτεί. Έπρεπε να συνεργαστούμε με τους γείτονές μας. Να συνδιαλλαγούμε και με τη γειτονική Βουλγαρία και να ικανοποιήσουμε ορισμένες δίκαιες αξιώσεις της.

Έστρεψε το βλέμμα της στον Μίκη. Είχε κατεβάσει τα χέρια του, που πριν χειροκροτούσαν μ' ενθουσιασμό, κι είχε σφίξει τα χείλη του. Δίπλα τους μια ομάδα εργατών κρατούσε ένα πανό που έγραφε *Το Τσινάρ με πίστιν και αφοσίωσιν χαιρετίζει τον μέγαν αρχηγόν Ελευθέριον Βενιζέλον*. Αυτοί ζητωκραύγαζαν κι ανέμιζαν τις τραγιάσκες τους κι όταν ο λόγος τελείωσε. Δεν ήταν βέβαιο ότι είχαν καταλάβει τι είχε ειπωθεί. Καθώς ο κόσμος αραίωνε, η Χριστίνα άκουσε μια γριούλα να ρωτάει στα τούρκικα τη νεότερη γυναίκα που τη στήριζε, κρατώντας την από το μπράτσο: «Είπε πότε θα γυρίσουμε πίσω;»

Η ατμόσφαιρα στον καλοκαιρινό Φλόκα όπου καθίσανε για το παγωτό τους ήταν φορτισμένη. Ο κύριος Σεραφείμ μιλούσε ακατάπαυστα, παίρνοντας το μέρος του Βενιζέλου. Δίκιο είχε! Έπρεπε να σταματήσει πια η φαγωμάρα, να κοιτάξουμε το τώρα, το μέλλον, ν' αφήσουμε τα όνειρα και να νοικοκυρέψουμε τη χώρα.

«Να δώσει και κανένα δάνειο, για! Έτσι κι έχω πίσω μου την μπάνκα να με στηρίζει, σου λέω εγώ για πότε ανοίγουν οι δουλειές και τρώει ψωμί ο κοσμάκης».

Ο Μίκης έβραζε, τα μάγουλά του είχαν αναφοκοκκινίσει κι η κυρία Αγγλαία έστρεψε το βλέμμα της τρομαγμένη από τον έναν στον άλλον, θέλοντας να προλάβει τον καβγά.

«Μας πρόδωσε», είπε μόνο μια στιγμή ο νεαρός.

«Μπρε! Θα κρίνεις εσύ κοτζαμάν Βενιζέλο;»

«Μας πούλησε δυο παράδες», επέμεινε ο γιος του. «Να χαρώ εγώ τον πατριώτη που σκοτωνόμασταν για χάρη του. Χειρότερος από τους βασιλικούς. Κι αυτό με τη Βουλγαρία τι ήταν; Ποια δίκαια αιτήματα έχει; Μήπως μετά τη Σμύρνη ν' αρχίσουμε ν' αποχαιρετάμε και την Καβάλα;»

Ο πατέρας του βρέθηκε σε δύσκολη θέση. Δεν ήξερε από πολιτική, ούτε τον ενδιέφερε. Το εμπόριο να ήταν καλά. Ήταν βενιζελικός γιατί έτσι έπρεπε, έτσι έκαναν όλοι οι Μικρασιάτες. Δεν είχε αμφισβητήσει ή αναλογιστεί την πίστη του αυτή με τον ίδιο τρόπο που δεν είχε ποτέ αναρωτηθεί γιατί πήγαινε κάθε Κυριακή στην εκκλησία και έδινε ένα ποσό στην ενορία του να το κάνει ο ιερέας ό,τι ήθελε, φαΐ για τους φτωχούς, βιβλία για τα παιδιά, ακριβά ράσα για τον εαυτό του.

«Στρώσε συ τον πισινό σου στην καρέκλα να μη χάσεις τη χρονιά σου και μετά έρχεσαι να μας μιλήσεις για το γκουβέρνο».

«Σεραφείμ!» έκανε αγανακτισμένη η γυναίκα του κι έδειξε με το κεφάλι της τη Χριστίνα που δεν έπρεπε ν' ακούει τέτοιες άσεμνες λέξεις.

Χάρηκε εκείνη όταν επιτέλους οι Σεϊτάνηδες την άφησαν στο σπίτι της. Ο θείος Άνθιμος έλειπε, η κυρα-Ελευθερία με κάτι καταγινόταν στην κουζίνα κι έτσι ήταν μόνη της. Είχε μια αίσθηση θλίψης. Απόμακρης όμως κι ίσως λίγο γλυκιάς. Η σημερινή μέρα τής είχε επιβεβαιώσει αυτό που ένιωθε εδώ και χρόνια. Ότι η Σμύρνη απομακρυνόταν, χανόταν μέσα σ' ένα σύθαμπο, μαζί με την παιδική της ηλικία και την εικόνα του πατέρα της. Πάει το σπίτι τους στο Παραλλέλι, το πατρικό της μητέρας της στην Πούντα όπου περνούσε τα καλοκαίρια της. Πάει το Ομήρειο όπου πρωτοκάθισε σε θρανίο, σκορπίσανε οι συμμαθήτριάς της στους πέντε ανέμους. Πάει η Στάσα κι η όμορφη φωνή της, η βόλτα στο Και, η μυρωδιά από κανέλα που γέμιζε τον αέρα.

Άφησε το φαθάκι της στο τραπέζι της εισόδου και βγήκε στον κήπο. Πλησίασε στο τοιχάκι προς τη θάλασσα. Κοίταξε το νερό που έλαμπε μπροστά της, άχνιζε ακόμη από τη ζέστη της ημέρας. Τώρα εδώ είναι το σπίτι μου. Αυτά τα χρώματα πρέπει ν' αγαπήσω. Της φάνηκε τόσο δύσκολο, που την έπιασε το παράπονο. Δάκρυα άρχισαν να κυλάνε στα μάγουλά της.

Από μακριά ακούστηκε ο ήχος μιας μπενζίνας που ερχόταν από τη μεριά της Περαίας. Γέλια και μουσικές ακούγονταν από μέσα και δυνάμωναν όσο πλησίαζε. Σε λίγη ώρα η Χριστίνα μπόρεσε να διακρίνει φιγούρες. Γύρω στα οκτώ άτομα, αγόρια και κορίτσια, γυρνούσαν προφανώς από το μπάνιο τους στη θάλασσα. Μια κοπέλα με αγορίστικο κούρεμα κρατούσε στα γόνατά της μια κιθάρα. Έπαιζε κι οι υπόλοιποι τραγουδούσαν ένα εγγλέζικο τραγούδι.

Μια φωνή ξεχώριζε. Η Χριστίνα τη γνώρισε αμέσως. Ήταν του Αλμπέρτο. Βαθιά, σωστή, φωνή βαρύτονου. Η μορφή του διαγραφόταν ξεκάθαρα στο πορτοκαλί φως του ήλιου που ετοιμαζόταν να δύσει. Όρθιος στο μπροστινό μέρος της μπενζίνας, με τα μπράτσα εκτεθειμένα στον ήλιο κάτω από το καλοκαιρινό του πουκάμισο, είχε καλά στερεωμένο το ένα του πόδι στην κουπαστή και κοιτούσε ίσια μπροστά του. Όταν πλησίασαν αρκετά κι η μηχανή της μπενζίνας γουργούρισε σβήνοντας, έδωσε ένα σάλτο, βούτηξε στα ρηχά νερά μέχρι το ύψος της γάμπας και στάθηκε αμέσως όρθιος. Οι φίλοι του του έδωσαν έναν υφασμάτινο σάκο με τα πράγματά του, τον αποχαιρέτησαν με γέλια, ο Αλμπέρτο έκανε μια με το χέρι του, έσπρωξε την ατμάκατο προς τα μέσα και έμεινε εκεί, μέσα στο νερό, μέχρι που η παρέα του ξεμάκρυνε.

Πέρασε τον σάκο στον ώμο του και βγήκε στη στενή παραλία, σφυρίζοντας έναν εύθυμο σκοπό και πετώντας νερά δεξιά κι αριστερά με τα πηδηχτά βήματά του.

Τα μάτια του είχαν θαμπώσει από τον ήλιο κι αντιλήφθηκε το κορίτσι όταν πια είχε φτάσει πολύ κοντά της. Τα έχασε. Τόσο όμορφη δεν του είχε φανεί ποτέ. Μαυροφόρα και λυγερή και θλιμμένη, σαν ένα αγαλματίδιο Ταναγραίας κόρης που είχε δει χρόνια πριν στο μουσείο του Λούβρου και θέλησε, μικρό αγόρι αυτός, να σπάσει το τζάμι της βιτρίνας και να το κρατήσει στα χέρια του.

«Καλησπέρα», του είπε πρώτη.

«Καλησπέρα», απάντησε κι εκείνος.

«Είχες πάει για μπάνιο;»

«Ναι. Τόση ζέστη σήμερα!»

Άφησε τον σάκο του να πέσει στην άμμο. Η όρασή του είχε καθαρίσει αρκετά ώστε να διακρίνει τα βρεγμένα μάγουλά της. Η Χριστίνα κοιτούσε τα μαλλιά του. Τώρα το καλοκαίρι είχαν

χρυσ αφίσει κι άλλο, έμοιαζαν με ώριμα στάχυα. Το δέρμα του, στο χρώμα του μπρούντζου, γυάλιζε από το αλάτι. Σκέφτηκε πόσο την ξένιζαν αλλά συνάμα την εντυπωσίαζαν τα χρώματά του. Και θυμήθηκε την Άννα Κομνηνή, πώς περιέγραφε στο βιβλίο της τον σταυροφόρο Βοημούνδο που ήρθε στο παλάτι του πατέρα της στην Κωνσταντινούπολη, αλλόδοξος κι άρα μισητός Λατίνος αλλά, άθελά της, θελκτικός μέσα στη διαφορετικότητά του. Το χρώμα κατά το άλλο μεν σώμα λευκότατος, το δε πρόσωπον μετά του λευκού επιρυσούτο. Και η κόμη υπόξανθος... το βλέμμα γλαυκόν και άμα θυμόν και εμβροίθειαν υπόση μαίνον.*

«Εκλαιγες;» τη ρώτησε και παραξενεύτηκε κι ο ίδιος από το θάρρος του.

«Θυμήθηκα την πατρίδα μου», είπε η κοπέλα κι απόρησε πόσο εύκολα της βγήκε η εξομολόγηση.

Την πλησίασε ένα βήμα ακόμα. «Δεν πρέπει να μένεις συνέχεια μόνη σου. Ούτε η μητέρα σου θα το ήθελε αυτό».

Το πουκάμισό του ήταν σκούρο μπλε κι έκανε τα μάτια του να δείχνουν ακόμα πιο γαλανά.

«Θέλεις να πω στη μητέρα μου να μιλήσει στον θείο σου; Να έρχεσαι μαζί μας; Λίγα μπάνια θα σου κάνουν καλό. Η θάλασσα, η άσκηση...»

Κούνησε το κεφάλι της αρνητικά. «Ίσως αργότερα. Να περάσει κάπως ο καιρός. Να φτιάξει η διάθεσή μου».

«Σε δεκαπέντε μέρες φεύγω», μουρμούρισε ο Αλμπέρτο κι η σκέψη τού φάνηκε ξαφνικά δυσάρεστη. «Θα πάω στην Αθήνα, στο Πολυτεχνείο».

«Στην Αθήνα;»

«Ναι. Θα σπουδάσω μηχανολόγος».

«Ωραία επιστήμη».

Σώπασαν.

«Σίγουρα δε θέλεις να σε γνωρίσω στην παρέα μου προτού φύγω; Να βγαίνεις μαζί τους; Είναι καλά παιδιά όλοι τους».

Πάλι το αρνητικό κούνημα του κεφαλιού.

* Το δέρμα του σε όλο το σώμα ήταν κατάλευκο, εκτός από το πρόσωπο, όπου το λευκό ανακατευόταν με το ρόδινο. Τα μαλλιά του χρυσάφισαν... Στο γαλάζιο του βλέμμα καθρεπτιζόταν τόλμη και εξυπνάδα.

«Εντάξει λοιπόν», αποδέχτηκε την κατάσταση το αγόρι και στερέωσε τον σάκο στον ώμο του. «Ίσως σου ζητήσω πληροφορίες για την πρωτεύουσα. Την ξέρω τόσο λίγο».

«Μη νομίζεις πως κι εγώ πρόλαβα να τη μάθω περισσότερο».

Αυτή η κοπέλα έκλινε όλες τις πόρτες γύρω της. Ευγενικά αλλά χωρίς ν' αφήνει ούτε χαραμάδα. Με βαριά καρδιά τη χαιρέτησε κι άνοιξε την πορτούλα που οδηγούσε στον κήπο του σπιτιού του.

Η Χριστίνα έμεινε λίγο ακόμα να κοιτάει τη θάλασσα. Η γλυκόπικρη θλίψη δεν την είχε αφήσει. Έκλαψε λίγο ακόμα και μετά γύρισε στο σπίτι, ν' ασχοληθεί με την ταραμοσαλάτα του θείου Άνθιμου.

Τον Μίκη δεν τον χωρούσε ο τόπος. Είχε βραδιάσει για τα καλά κι αυτός ακόμη τριγυρνούσε στην προκυμαία. Μπήκε σε τρία καφενεία, κάθισε, δεν μπόρεσε να ησυχάσει, βγήκε. Ήταν ταραγμένος μέχρι το μεδούλι του. Όλοι ήταν ανθρωπάκια. Ο πατέρας του... Καλός για να μετράει τα φλουριά στην κάσα του, γεννημένος ραγιάς. Κι ο Βενιζέλος... Ήταν δυνατόν; Ο Βενιζέλος; Με τους φίλους του στη Σμύρνη ξελαρυγγιάζονταν να τραγουδάνε τις μέρες που ο ελληνικός στρατός έκανε την πολυπόθητη απόβαση. Ζήτω, ζήτω η λευτεριά, ζήτω κι ο Λευτέρης. Του Τρύφωνα ο λαιμός είχε κλείσει για μια βδομάδα. Ο Τρύφωνας... Κομμάτια έξω από το σπίτι του από τον τούρκικο όχλο. Κι έλεγε τώρα ο Βενιζέλος να τα ξεχάσουμε όλα και να μη γεννάμε θέματα με τους γείτονές μας;

«Ε όχι, λοιπόν! Όχι!»

Δεν κατάλαβε ότι φώναζε παρά μόνο όταν άκουσε την πειρακτική φωνή του συμφοιτητή του, του Νάσου Κερμετζίδη.

«Ε, Μίκη! Μόνος σου μιλάς;» Τον πλησίασε, πρόθυμος για παρέα.

«Βγήκες να πάρεις αέρα;»

«Ναι. Τώρα που δρόσισε».

«Εγώ είμαι έξω από το πρωί. Πήγα στη συγκέντρωση του Βενιζέλου. Κόσμος, κακό, έσκασα». Για ν' αποδείξει τα λόγια του έδειξε τον λερωμένο από τον ιδρώτα γιακά του.

«Καλά να πάθεις! Ποιος σου 'πε να πας να χτυπάς παλαμάκια στον γέρο;»

Ξαφνιάστηκε ο Μίκης. Δεν είχαν μιλήσει ποτέ τους πολιτικά

αλλά ο Νάσος ήταν Πόντιος, από τη Σαμφούντα. Είχε την αίσθηση ότι όλοι οι πρόσφυγες ήταν βενιζελικοί. «Να σου πω την αλήθεια, απογοητεύτηκα», ομολόγησε.

Ο Νάσος σοβάρεψε. Τον κοίταξε σαν να ήθελε να τον ζυγίσει. Μετά χαμογέλασε. «Μας πούλησαν κανονικά οι πολιτικάντηδες, ε;» βυθομέτρησε τα νερά.

Ο Μίχης έγνεψε καταφατικά.

Το χαμόγελο του άλλου έγινε πιο πλατύ. «Πάμε να σε κεράσω μια μπύρα;»

«Ευχαρίστως. Θέλεις να καθίσουμε στο Ντορέ; Να σε παίξω κι ένα μπιλιάρδο;»

«Άσε. Θα σε πάω εγώ κάπου ωραία. Να γνωρίσεις μερικούς φίλους μου».

Δυο κοπέλες πέρασαν από κοντά τους. Πιασμένες αλαμπρατσέτα, κάτι λέγανε στα ισπανοεβραϊκά μεταξύ τους και ξεκαρδίζονταν.

Του Νάσου το μάτι άστραψε. «Πήξαμε από δαύτους! Μια πόλη γεμάτη. Σαν τις ακρίδες. Κι οι δικοί μας λιώνουν στις παράγκες τους στους συνοικισμούς και παρακαλάνε για ένα μεροκάματο». Γύρισε να δει τι εντύπωση έκαναν τα λόγια του και συνέχισε. «Οι Τούρκοι φύγανε, οι Βούλγαροι λουφάξανε. Μα εμείς, Μίχη, πρέπει ν' αγρυπνούμε. Να μην την ξαναπάθουμε όπως το '22. Φτάνουν όσα χάσαμε. Για τη Μακεδονία χύθηκε τόσο αίμα. Δε θ' αφήσουμε να την απειλήσει κανείς». Χαμογέλασε και πάλι. Τον έπιασε από το μπράτσο. «Πάμε για την μπύρα μας. Θα σ' αρέσουν οι φίλοι μου».

Ο Μίχης Σειτάνης ή Μιχαλάκης Σειτάνογλου ένωσε έναν απροσδιόριστο ενθουσιασμό. Με πόση αυτοπεποίθηση μιλούσε ο Νάσος! Τι ανακούφιση μετά τη σημερινή απογοήτευση!

Τον ακολούθησε πρόθυμα. Καθώς ανηφόριζαν στην Άνω Πόλη, πέρασαν από παρέες προσφύγων που κάθονταν στα καφενεία και σχολίαζαν κι αυτοί τα γεγονότα της ημέρας.

Σε μερικές συντροφικές ο θυμός ξεχειλίζει. Οι πατρίδες που χαθήκανε, το ψωμί που τρώνε λειψό τα παιδιά τους, τα τούρκικα σπίτια και χωράφια που τους υποσχέθηκαν. Πού 'ν' τα; Ούτε στον τόπο τους δε θα έβρισκαν το δίκιο τους; Είδες εδώ στη Σαλονίκη; Τους Εβραίους τούς έχουν καλύτερα από εμάς. Όλα τα μαγαζιά εκείνοι τα κρατάνε. Τσιφούτηδες, σταυρωτήδες, άν-

θρωπο άλλον δεν αφήνουν να προκόψει στο εμπόριο, ν' ανοίξει μαγαζί. Βλέπεις πώς τραβάνε τον πελάτη από το μανίκι; Πώς ξελαρυγγιάζονται διαλαλώντας τηνπραμάτεια τους; Άσε που πίνουν το αίμα του κοσμάκη. Δανείζουν με τόκο, βγάζουν το σπίτι σου στο σφυρί για δυο δραχμές. Να φύγουν, να πάνε στα κομμάτια, στην Παλαιστίνη που λένε ότι είναι η πατρίδα τους ή στην Τουρκιά που τη νοσταλγούν.

Αλλού πάλι, αυτοί που μιλάγανε λέγανε πράγματα πρωτόγνωρα. Για το μεροκάματο και το κεραμίδι πάνω από το κεφάλι τους που κανέννας βουλευτής και κανέννας Βενιζέλος δε θα τους χάριζε. Αυτοί θα τα έπαιρναν, μόνοι τους, με αγώνα. Δεν τους έφταιγε ο Τούρκος. Άλλοι τους πούλησαν, οι διπρόσωποι Εγγλέζοι με τα συμφέροντά τους κι οι δικοί τους που δε σκέφτονται πατρίδες, μόνο να πλουτίζουν. Ήρθε όμως η ώρα να σηκώσουν κεφάλι οι μικροί, να δείξουν τη δύναμή τους. Δεν ακούγανε τι γίνεται τα τελευταία χρόνια στη Ρουσία;

Η νύχτα είχε πέσει βαριά πάνω από τον Θερμαϊκό. Και μέσα στην κουφόβραση του καλοκαιριού, σιγόκαιγαν τα πάθη.

6

Από ένα παράξενο παιχνίδι της τύχης, ο θάνατος του Σαμί δε βύθισε αυτόματα την οικογένειά του στην εξαθλίωση, όπως θα περίμενε κάποιος. Κι αυτό γιατί ξαναθυμήθηκαν την ύπαρξή τους ο ραβίνος κι η ισραηλιτική κοινότητα.

Στέρεα οργανωμένη, με πολλούς πόρους κι ευρύ δίκτυο αλληλοβοήθειας, οι εκπρόσωποί της πέρασαν από το φτωχικό της Ρείνας και της επανέλαβαν την πρόταση να γραφτούν τα αγόρια στην επαγγελματική σχολή της Αλιάνς. Θα είχαν εξασφαλισμένο το καθημερινό τους συσσίτιο και θα μάθαιναν μια τέχνη, ώστε να μπορέσουν σε λίγα χρόνια να φέρουν καλύτερο μεροκάματο στο σπίτι.

Η Ρείνα δέχτηκε. Πάντοτε ήθελε τη μόρφωση για τα παιδιά της, σε αντίθεση με τον Σαμί που, μη έχοντας πάει ο ίδιος ούτε μια μέρα σχολείο, δεν έβλεπε τον λόγο οι γιοι του ν' ακολουθήσουν άλλο δρόμο. Επέστρεψε με χαρά ο Μπενίκο στα θρανία και στο εργαστήριο. Το είχε αποφασίσει, τυπογράφος θα γινόταν, δουλειά που όλοι έλεγαν ότι έβγαζε καλά χρήματα. Μα-

ζί του πήγε κι ο Σλόμο. Ο Ντάριο δε θέλησε. Είχε γλυκαθεί στα δικά του χρήματα, τεμπέλιαζε να μπει σε πρόγραμμα μελέτης.

Η προοπτική λοιπόν για την οικογένεια Σιμχά άφηνε περιθώρια αισιοδοξίας αλλά το παρόν παρέμενε δύσκολο. Πώς θα ζούσαν η Ρείνα με τα δυο μικρά κορίτσια της; Πώς θα τα έφερνε βόλτα η χήρα με τα στοιχειώδη έξοδα του μικρονοικοκυριού της; Εκείνη δε θέλησε να μεταφέρει την ευθύνη στις πλάτες των αγοριών της, ιδίως του Μπενίκο που την κοιτούσε και τα κατάμαυρα μάτια του έμοιαζαν μεγάλου ανθρώπου. Μια γειτόνισσα της υπέδειξε τρόπο να εξασφαλίζει ένα μικρό εισόδημα, χωρίς να χρειάζεται να λείπει από το σπίτι. Παρουσιάστηκε λοιπόν η Ρείνα στο βρεφοκομείο των χριστιανών, τον «Άγιο Στυλιανό», και ζήτησε ν' αναλάβει να θηλάζει ένα από τα μωρά που είχαν εγκαταλειφθεί εκεί πέρα. Την εξέτασε ο γιατρός, έγραψαν τα στοιχεία της στον κατάλόγό τους και της δώσανε το βρέφος, ένα αγοράκι ούτε τριών μηνών, να το πάρει σπίτι της. Μια φορά τη βδομάδα πήγαινε με το μωρό στο ίδρυμα, έβλεπαν τον γιατρό κι εισέπραττε η Ρείνα τον πενιχρό μισθό της που όμως της επέτρεπε να συντηρεί, κουτσά στραβά, την οικογένειά της.

Δεν ήταν εύκολη κατάσταση. Με δυο μωρά στο σπίτι, ένα το δικό της κοριτσάκι, ένα το έχθετο αγόρι, που κλαίγανε όλο το βράδυ, τα άλλα παιδιά γκρινιάζαν, δυσανασχετούσαν. Άσε που το γάλα της, από τις τόσες στενοχώριες και την τόση κούραση, δεν κατέβαινε πλούσιο και δεν επαρκούσε για να χορτάσουν τα παιδιά. Έριχνε το κοριτσάκι της η Ρείνα, το τάιζε με χυλούς από ρύζι και σιμιγδάλι για να κρατάει το γάλα της για το ξένο, που το ζυγίζανε κάθε βδομάδα και που τους έδινε τα απαραίτητα χρήματα. Το αποτέλεσμα ήταν η μικρή της να πεινάει συνέχεια, να διαμαρτύρεται ουρλιάζοντας και τα νεύρα ολωνών να τεντώνουν.

Ο Μπενίκο τα έβλεπε αυτά και ντρεπόταν. Ένιωθε ένοχος που πήγαινε σχολείο κι άφηνε τη μητέρα του και τον Ντάριο να παλεύουν μόνοι τους. Προσπάθησε να κρατήσει κι αυτός τη δουλειά του. Πρότεινε στον κυρ Βιτάλ να έρχεται κατευθείαν μετά το σχολείο και να γυρνάει μέχρι το βράδυ με τα κάστανα και τα φιστίκια. Τον είδε που ξίνισε τα μούτρα του.

«Τι να σε κάνω για τόσο λίγες ώρες, Νίκο;»

«Δίνε μου τα μισά, κυρ Βιτάλ. Δίνε μου ό,τι νομίζεις. Εγώ θα μένω μέχρι αργά, μέχρι όσο μου πεις».

«Και θα βάζω δυο πωλητές στον δρόμο; Έναν για νωρίτερα κι έναν γι' αργότερα; Δε γίνονται αυτά τα πράγματα».

Φαρμακώθηκε ο μικρός. Προσπάθησε να πάει και πιο πέρα, στα άλλα εβραιομάγαζα της αγοράς. Παρηγορητικές κουβέντες εισέπραξε πολλές, ουσιαστική βοήθεια καμία. Άλλοι είχαν ήδη κόσμο να βγάζει τη δουλειά και δε χρειάζονταν παραπάνω, άλλοι προτιμούσαν παιδιά μεγαλύτερα σε ηλικία —«Μα είμαι δυνατός! Μπορώ να τρέχω με τις ώρες στους δρόμους. Ρωτήστε τον κυρ Βιτάλ που έχει το μαγαζί πιο πάνω»—, άκρη δε βρήκε.

Ένας συμμαθητής του στο σχολείο, βλέποντας την απελπισία του, του έριξε μια ιδέα. Ν' αφήσει το μικρεμπόριο και να προσπαθήσει τα τυπογραφεία. Έτσι κι αλλιώς γι' αυτή τη δουλειά εκπαιδευόνταν ένας λόγος παραπάνω να τον προτιμήσουν.

Πήρε γραμμή ο Μπενίκο τις εφημερίδες και τα περιοδικά. Άλλη κρυάδα εκεί πέρα. Ο νόμος απαγόρευε να δουλεύουν σε εργαστήρια παιδιά που δεν είχαν κλείσει τα δώδεκα. Έτσι κι έμπαινε επόπτης εργασίας δεν αστειευόταν στα πρόστιμα. Μην κοιτάς μικροπωλητής... όλοι το είχαν συνηθίσει κι έκαναν τα στραβά μάτια.

Κάθε τόσο έλεγε να τα παρατήσει το αγόρι. Γυρνούσε όμως σπίτι του, άκουγε τα μωρά να κλαίνε, έβλεπε τα ρούχα να σκίζονται, τα παπούτσια να τρυπάνε, τη μικρή Σουλτάνα να τρέμει από το κρύο —κι ας ήταν μόλις Οκτώβρης μήνας— και συνέχιζε με πείσμα το φάξιμο.

Έχοντας ολοκληρώσει τη γύρα των εβραϊκών εφημερίδων, πήρε σβάρνα τα τυπογραφεία που τύπωναν τις ελληνικές. Ένα απόγευμα, την ώρα που το σκοτάδι είχε αρχίσει να πέφτει, τριγυρούσε στον Βαρδάρη. Του είχαν κάνει λόγο για ακόμα ένα εργαστήριο σ' αυτή τη γειτονιά. Έσπρωξε μια σιδερένια πόρτα κι αμέσως άκουσε τον θόρυβο από τα μηχανήματα που δούλευαν, χτυπώντας βαριά τα στοιχεία στο χυτήριο. Κανένας δεν του έδωσε σημασία. Δειλά, ο Μπενίκο πλησίασε τον πιο κοντινό του άντρα και τον τράβηξε ελαφριά από την άκρη της μουτζουρωμένης μπλούζας του.

«Αφεντικό! Χρειάζεστε κανένα παιδί για τα θελήματα; Και τα χέρια μου πιάνουν και τα πόδια μου αντέχουν και τις μηχανές τις ξέρω».

Μόλις που του έριξε εκείνος μια βιαστική ματιά. «Για κοίτα τον πιτσιρίκο πράγματα που γυρεύει», είπε μόνο απαξιωτικά και συνέχισε τη δουλειά του.

Το αγόρι δε θα παρέδιδε έτσι εύκολα τα όπλα. Του ξανατράβηξε το ρούχο. «Δοκίμασέ με, αφεντικό, για μια βδομάδα χωρίς παράδες».

«Όχου! Φόρτωμα μας έγινες. Τράβα στην ευχή του Θεού».

Κι άλλη άρνηση λοιπόν! Έσκυψε το κεφάλι ο Μπενίκο και κίνησε για την πόρτα.

«Για στάσου ένα λεπτό, μικρέ!»

Από το βάθος του εργαστηρίου, ένας άντρας, φαρομάλλης και γεροδεμένος, ξεχώρισε και τον πλησίασε. Τα χέρια του ήταν μαύρα από τα μελάνια και τα σκούπιζε σ' ένα κομμάτι ύφασμα, καταλερωμένο κι αυτό. Στάθηκε μπροστά στο αγόρι και σήκωσε το πιγούνι του για να το κοιτάξει στα μάτια, αφήνοντας μια μεγάλη μουτζούρα στο πάνω μέρος του λαιμού του.

«Πόσων χρονών είσαι;»

«Έντεκα», είπε με θράσος το παιδί.

Ο άντρας κάγχασε. «Αν είσαι έστω και μια μέρα πάνω από δέκα, να μη με λένε Προκόπη». Γύρισε το κεφάλι του Μπενίκο δεξιά κι αριστερά και τον περιεργάστηκε. «Εβραϊόπουλο είσαι;»

Ο μικρός σώπασε, μη ξέροντας τι είναι καλό ν' απαντήσει.

«Εβραϊόπουλο είσαι», κατέληξε ο άλλος. «Έμαθα να σας ξεχωρίζω πια. Σαν πριμαντόνες τα μιλάτε τα ρωμαίικα όλοι σας». Πήγε λίγο παραπέρα, τράβηξε μια καρέκλα, κάθισε και του έκανε νόημα να πλησιάσει. Συνέχιζε να σκουπίζει τα χέρια του στο πανί. «Τις ξέρεις τις μηχανές, είπες; Κι από πού, για να 'χουμε καλό ρώτημα;»

«Από το σχολείο μου», είπε ντροπαλά ο Μπενίκο. «Σπουδάζω τυπογράφος».

Κούνησε ο φαρομάλλης το κεφάλι του, σαν να συμφωνούσε με κάτι. «Είδες οι Οβριοί; Μας βάζουνε τα γυαλιά. Μαθαίνουνε τέχνες στους δικούς τους. Πρακτικά πράγματα».

Από ένα ράφι τράβηξε μια πετσέτα μέσα στην οποία ήταν διπλωμένο ένα καρβέλι ψωμί. Έκοψε ένα μεγάλο κομμάτι και το κράτησε στο χέρι του.

«Πεινάς; Πάρε».

Πάλι ντράπηκε το παιδί κι έμεινε ακίνητο.

«Πάρε, καλέ», έκανε με έμφαση ο άντρας.

«Όχου, μάστορα! Όρεξη που την έχεις», σχολίασε ο τυπογράφος που είχε διώξει τον Μπενίκο.

«Δουλειά σου», τον έκοψε ο Προκόπης.

Ο Μπενίκο κοιτούσε ακόμη αβέβαιος και τον άντρα και το κομμάτι από το καρβέλι.

«Το ξέρει ο πατέρας σου πως γυρεύεις δουλειά σε τυπογραφείο; Το ξέρει ότι εδώ μέσα βγάζουμε όλοι το χτικιό;»

«Ο πατέρας μου έχει πεθάνει».

Το σώμα του Προκόπη έγινε πιο άκαμπτο, σαν κάτι να σφίχτηκε μέσα του. «Να έρθεις αύριο στις πέντε για να δούμε τι πουλιά πιάνεις. Πάρε το φωμί τώρα».

Το αγόρι έκανε δύο βήματα μπρος. Άπλωσε το χέρι του, πήρε το κομμάτι και κούνησε το κεφάλι του για να δείξει ότι κατάλαβε. Ο γεροδεμένος άντρας σηκώθηκε και πήγε να σταθεί ξανά πίσω από τη μηχανή του.

Η ζωή στην Αθήνα στάθηκε για τον Αλμπέρτο τεράστιο βήμα ελευθερίας. Διαρκώς εκπλησσόταν με το πόσο γρήγορα κι εύκολα οι περιορισμοί εξαφανίζονταν από τη ζωή του. Λες και δεν υπήρξαν ποτέ. Κανένας έλεγχος τι ώρα κοιμήθηκε, πότε έφαγε, αν βγήκε, αν γύρισε, ποιες παρέες ήρθαν να τον αναζητήσουν και πότε. Λες και, κατεβαίνοντας νότια, βρέθηκε σ' έναν ηλιόλουστο κόσμο ευδαιμονίας, γλεντιού και ευκαιριών.

Όλα τού άρεσαν. Το φοιτητικό του δωμάτιο με χολ, μπάνιο και μπαλκονάκι που έπιανε τον δεύτερο όροφο του σπιτιού της κυρίας Ασπασίας Βουκελάτου, χήρας ταγματάρχη του πυροβολικού, στο τέρμα της οδού Ιπποκράτους, τα μαθήματα στο Πολυτεχνείο, οι αττικές liaκάδες που καλά κρατούσαν ακόμα και μέσα στον Νοέμβρη, οι συμφοιτητές του και τα αυτοσχέδια γλεντάκια σε ταβέρνες της περιοχής των Εξαρχείων.

Δεν αισθανόταν νοσταλγία για τη Θεσσαλονίκη. Ήξερε ότι ήταν εκεί, μια μέρα ταξίδι με το τρένο, γνώριμα μέρη και γνώριμοι άνθρωποι. Γκρίνιαζαν οι δικοί του ότι δεν έγραφε συχνά. Τι να γράφει; Τα Χριστούγεννα θ' ανέβαινε και θα τους έβλεπε.

Ένας κάποιος δεσμός με την οικογένειά του ήταν οι επισκέψεις του στο σπίτι των Κοέν. Ο κύριος Σαμπετάι Κοέν, που όλοι τον φώναζαν Σάββα, μεγαλοϋφασματέμπορος στην οδό Ερμού, καταγόταν από τη Θεσσαλονίκη κι ήταν φίλος του πατέρα του. Τον υποδέχτηκαν λοιπόν με μεγάλη χαρά, του άνοιξαν διάπλατα το σπίτι τους.

Πήγαινε εκεί τις Παρασκευές το βράδυ ο Αλμπέρτο, την ώρα που παραδοσιακά οι Εβραίοι γιορτάζουν το Σαμπάτ. Οι Ματαλών δεν ήταν ιδιαίτερα θρησκευόμενοι αλλά οι Κοέν δεν ήταν καθόλου. Ούτε η καθιερωμένη προσευχή γινόταν, ούτε κεριά άναβαν στο τραπέζι. Έμενε μόνο η ατμόσφαιρα ενός εορταστικού τραπέζιού, λίγο πιο κεφάτου και πολυτελούς από τις υπόλοιπες μέρες.

Απόρησε στην αρχή ο Αλμπέρτο. Του φαινόταν τόσο ίδιοι με τους χριστιανούς γείτονές τους οι Κοέν, τόσο Αθηναίοι, τα ελληνικά τους χωρίς προφορά και χωρίς λάθη.

«Ωραία που μιλάς πάντως», σχολίασε μια μέρα στη Ρίτα Κοέν, τη μεγάλη κόρη.

«Τι ωραία;» γέλασε εκείνη. «Όπως όλος ο κόσμος μιλάω».

«Εγώ δεν τα ξέρω τόσο καλά», ομολόγησε με ντροπή εκείνος. «Μια χρονιά μόνο πρόλαβα να τα διδαχθώ κανονικά στο σχολείο».

«Θα δεις πόσο γρήγορα θα λυθεί η γλώσσα σου τώρα που τα μιλάς κάθε μέρα και παρακολουθείς και τα μαθήματα στο Πολυτεχνείο», τον παρηγόρησε η Ρίτα. «Βλέπεις, σ' εμάς εδώ είναι η βασική μας γλώσσα, η πρώτη που μαθαίνουμε από παιδιά. Κι η μητέρα μου στη Χαλκίδα ελληνικά μιλούσε στο σπίτι της. Παλλαιοελλαδίτες σωστοί», γέλασε.

Ο Αλμπέρτο δεν τον ήξερε τον όρο. Πολλά μάθαινε από τη Ρίτα και τα περισσότερα τον εντυπωσίαζαν. Μόλις δύο χρόνια μεγαλύτερή του, φοιτήτρια στη Σχολή Καλών Τεχνών, είχε ελευθερίες και συναναστροφές που δεν τις είχε συναντήσει σε άλλο κορίτσι του κύκλου του.

Υποφιαζόταν ότι οι Κοέν τον καλόβλεπαν για γαμπρό. Ιδανικά για τη Ρίτα. Η μικρή, η Μπέτυ, ήταν μόλις έντεκα χρόνων. Πολλές περιποιήσεις του έκαναν και προσέτρεπαν την κόρη τους να τον ξεναγήσει στην Αθήνα, να τον βάλει στις παρέες της, να κάνουν συντροφιά.

Το πράγμα θα τον έφερνε σε αμηχανία, αν η κοπέλα δεν είχε φροντίσει να του ξεκαθαρίσει το τοπίο από την πρώτη τους έξοδο. Είχε περάσει να την πάρει από το σπίτι της για να τη συνοδεύσει στη γιορτή ενός συμφοιτητή της. Τον οδήγησε σε μια μονοκατοικία στην αρχή της Συγγρού και, ήδη από τον δρόμο που περπατούσαν, άναψε τσιγάρο.

«Θέλεις;» του πρότεινε κι ο Αλμπέρτο δέχτηκε για να κρύψει το ξάφνιασμά του.

Η Ρίτα φύσηξε τον καπνό στον αέρα κι οι κοντές της μπούκλες τινάχτηκαν πέρα δώθε. «Κοίτα, Αλμπέρτο», του είπε σταράτα. «Για να μείνουμε καλοί φίλοι και να μην παρεξηγηθούμε, οι γονείς μου μάλλον άλλα πράγματα περιμένουν από την παρέα μεταξύ μας. Αυτό όμως δεν μπορεί να γίνει, πρέπει να το ξέρεις. Αγαπώ άλλον και θα τον συναντήσεις μάλιστα απόψε».

Τα έχασε με την ειλικρίνειά της. «Ούτε που μου πέρασε από το μυαλό τέτοια ιδέα», έσπευσε να τη διαβεβαιώσει.

«Ωραία», κατέληξε η κοπέλα. «Χαίρομαι που το ξεκαθαρίσαμε». Γέλασε λιγάκι και τον έπιασε χαϊδευτικά αλαμπρατσέτα. «Ομολογώ ότι σε πήρα επιτούτου μαζί μου», του είπε τσαχπίνικα. «Τρώγεται ο Μίλτος από τότε που έμαθε ότι κατέφθασε γαμπρός από τη Θεσσαλονίκη και τραπεζώνεται στο σπίτι μας. Να σε γνωρίσει επιτέλους να ησυχάσει».

«Μίλτο τον λένε;» ρώτησε το αγόρι που πήγαινε από έκπληξη σε έκπληξη.

«Ναι, Μίλτο. Είναι κι αυτός στη σχολή μου, τελειόφοιτος».

«Χριστιανός;»

Η Ρίτα έκανε μια αστεία γκριμάτσα. «Σου φαίνεται περίεργο; Μην κοιτάς εσείς εκεί πάνω. Είστε πολλοί. Όλο και κάποιον δικό μας θα βρεις να ταιριάζεις. Στην Αθήνα είμαστε μια χούφτα άνθρωποι. Και στο κάτω κάτω, δεν μπορείς να διατάξεις την καρδιά σου, έτσι δεν είναι;»

Ένα ρεύμα αέρα τους χτύπησε καθώς περνούσαν μπροστά από το άγαλμα του λόρδου Βύρωνα στο Ζάππειο κι η κοπέλα ανασήκωσε τον γιακά του παλτού της.

«Κι αν θελήσετε να παντρευτείτε, τι θα κάνεις; Θα βαπτιστείς;»

Η Ρίτα έσμιξε τα φρύδια της σαν να της ήταν δυσάρεστη η σκέψη. «Μη μου βάζεις σκοτούρες», του είπε μουτρωμένη. «Όχου τώρα! Γάμοι! Πού ξέρεις; Μπορεί να μην παντρευτώ ποτέ μου. Δε μ' ενθουσιάζει η ιδέα ούτως ή άλλως».

Κι έτσι η Ρίτα, με τις ιδέες της, με τον Μίλτο που του γνώρισε και με τις παρέες στις οποίες τον έβαλε, γκρέμιζε σιγά σιγά ένα σωρό βεβαιότητες και συνήθειες που ο ίδιος δεν είχε ποτέ σκεφτεί να αμφισβητήσει.

«Θείε, θα ήθελα να συνεχίσω τις σπουδές μου. Στο πανεπιστήμιο».

Η δήλωση ήρθε ξαφνικά, την ώρα του φρούτου. Ο δεσπότης ξαφνιασθηκε λίγο. Όχι τόσο από το περιεχόμενο της πρότασης, όσο από το γεγονός ότι σπανίως η Χριστίνα εξέφραζε έτσι καθαρά τις επιθυμίες της. Το μαχαίρι με το οποίο καθάριζε το μήλο του έμεινε μετέωρο στον αέρα.

«Διδασκάλισσα;» ρώτησε.

«Όχι», απάντησε, πιο διστακτικά τώρα, η ανιψιά του. «Νομίζω ότι με ελκύει η ιατρική».

Αυτό τον εξέπληξε περισσότερο. Άφησε στο πιάτο του το μισοκαθαρισμένο φρούτο και άπλωσε τα χέρια του μπροστά. Έμεινε λίγο σιωπηλός να σκέφτεται.

Η ιδέα δεν του ήταν ξένη. Κατά έναν περίεργο τρόπο μάλιστα, του ήταν εξαιρετικά οικεία. Πενήντα χρόνια ντυμένος στο ράσο, ενταγμένος στο δυναμικό του Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης, είχε γυρίσει πάμπολλες πόλεις του υπόδουλου ελληνισμού, αρχικά ως αρχιμανδρίτης και κατόπιν ως μητροπολίτης. Σ' αυτές τις θέσεις, όπου το θρησκευτικό μπερδεύοταν και συνήθως ταυτιζόταν με το εθνικό, θεωρούνταν δεδομένη η στενή συνεργασία των κληρικών με τις κοινότητες και τους θεσμούς τους. Είχε γνωρίσει λοιπόν πάμπολλες δασκάλες, διευθύντριες σχολείων, οικοτροφείων, προέδρους ορφανοτροφείων, γυναίκες σπουδαγμένες που και επάγγελμα είχαν και συνδιαλέγονταν ισότιμα με τους άντρες συνομιλητές τους. Στη συντριπτική τους πλειονότητα μάλιστα δεν είχαν δημιουργήσει οικογένεια. Ως προς αυτό έμοιαζαν με την άλλη κατηγορία των γυναικών που ήξερε και εκτιμούσε, τις δυναμικές ηγούμενες των διαφόρων μοναστηριών που είχαν βρεθεί στη δικαιοδοσία του.

Συνεπώς η εικόνα μιας γυναίκας με μόρφωση και άποψη ήταν για τον Άνθιμο πολύ πιο γνώριμη από αυτήν της νοικοκυράς, συζύγου και μητέρας. Δεν έβλεπε τίποτα κακό στο να σπουδάσει η ανιψιά του και, αν του έκανε κάποιος την ερώτηση, θα συνειδητοποιούσε ότι το θεωρούσε σχεδόν βέβαιο. Απλώς η επιστήμη που του ανακοίνωνε τον ξένιζε αρκετά.

«Ιερότατον λειτούργημα αλλά ολίγον τι ασυνήθιστον διά τας κορασίδας. Επιπλέον, αι σπουδαί είναι μακροχρόνιαι και επίποναι».

Η Χριστίνα ήταν προετοιμασμένη για χειρότερη αντίδραση. Είχε έτοιμα λοιπόν τα επιχειρήματά της κι άρχισε να τα παρουσιάζει με ζέση. «Θεΐε, οι φοιτήτριες στην Ιατρική Σχολή πληθαί-

νουν κάθε χρονιά. Δεν είναι λίγες μάλιστα αυτές που ασκούν και το επάγγελμα. Θυμάστε; Εσείς ο ίδιος μου μιλήσατε για τη γιατρό Παναγιωτάτου που γνωρίσατε στο λοιμοκαθαρτήριο της Αλεξάνδρειας».

«Κόρη μου!» αναφώνησε ο δεσπότης. «Λοιμοκαθαρτήριο! Συλλογίσου! Συλλογίσου τους κινδύνους και τας απειλάς...»

«Υπάρχουν τόσες ειδικότητες, θείε», συνέχισε φουριόζα η Χριστίνα. «Υπάρχουν παιδίατροι, γυναικολόγοι, μικροβιολόγοι. Οι κίνδυνοι είναι ελάχιστοι, το αντικείμενο συναρπαστικό κι ο σκοπός, σεις ο ίδιος το ομολογήσατε, ιερός, ι-ε-ρό-τα-τος». Τόνισε την τελευταία λέξη και σταμάτησε.

Ο Άνθιμος πρώτη φορά βρισκόταν σε τέτοια θέση, αυτή του κηδεμόνα. Η Χριστίνα μέχρι τώρα δεν του είχε δώσει καμία έγνοια και καμία αφορμή. Όλα κυλούσαν σαν το νεράκι στη συμβίωσή τους. Πήγαινε στο σχολείο της, μελετούσε πολύ, ασχολόταν λίγο και με το σπίτι, έβγαινε σπανιότατα, συνήθως με τους Σεϊτάνηδες, κι ούτε γι' αυτές τις εξόδους έδειχνε ιδιαίτερο ενθουσιασμό. Παρέες δεν είχε. Οι ελάχιστες συμμαθήτριάς της που είχε τύχει να συναντήσει έδειχναν σοβαρότατα κορίτσια και όταν του συστήθηκαν αναγνώρισε στα ονόματά τους γνωστές κι αξιοσέβαστες οικογένειες. Η προοπτική των σπουδών λοιπόν και μάλιστα σε άλλη πόλη, μια και το νεοσυσταθέν Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης δε διέθετε Ιατρική Σχολή, δεν του προξενούσε κανέναν φόβο για τη διαγωγή της ανιψιάς του. Ως προς αυτό της είχε τυφλή εμπιστοσύνη.

Την άλλη ανησυχία πάλι που θα είχε ένας γονιός, κυρίως μια μητέρα, ότι τα διαβάσματα κουράζουν τα κορίτσια, τα μαραίνουν πριν από την ώρα τους κι απομακρύνουν τους υποψήφιους γαμπρούς, ο Άνθιμος, με τις επιλογές που είχε κάνει στη δική του ζωή, δεν μπορούσε καν να τη βάλει με τον νου του.

Η περισυλλογή του δεν κράτησε πολύ. «Καλώς», είπε και ξανάπιασε το μήλο του. «Η πρόθεσίς σου σε τιμά κι η επιθυμία σου με βρίσκει απολύτως σύμφωνον».

Έβγαλε φωνή χαράς η Χριστίνα, πετάχτηκε από την καρέκλα της και ρίχτηκε στην αγκαλιά του. Ασυνήθιστος σε κάτι τέτοια, αμήχανος αλλά κατά βάθος ευχαριστημένος, της έδωσε δυο χαϊδευτικά χτυπήματα στην πλάτη και την έσπρωξε μακριά του. Φίλησε το χέρι του το κορίτσι κι αποσύρθηκε από το δωμάτιο κα-

θώς η κυρα-Ελευθερία έμπαινε μέσα για να μαζέψει το τραπέζι. Μέχρι το βράδυ, θείος κι ανιψιά θα κλείνονταν στα γραφεία τους, σκυμμένοι κι οι δυο πάνω από τα χαρτιά τους.

Η Χριστίνα ανέβηκε στην κάμαρά της αλλά δε στρώθηκε αμέσως στο διάβασμα. Εκείνο το απόγευμα περίμενε τη Ρούλα. Σε τρεις μέρες είχαν επαναληπτικό διαγώνισμα μαθηματικών κι η συμμαθήτριά της δεν ήταν πολύ δυνατή, σε αντίθεση με τη Χριστίνα που έπαιρνε πάντοτε τους καλύτερους βαθμούς. Η πρώτη λοιπόν ζήτησε τη βοήθεια της δεύτερης και κανόνισαν να συναντηθούν δυο απογεύματα για να λύσουν μαζί μερικές ασκήσεις.

Η προοπτική ήταν ευχάριστη για τη Χριστίνα. Χαιρόταν τη συντροφιά των ανθρώπων, έστω κι αν δεν την αποζητούσε. Η Ρούλα μάλιστα της ήταν πιο συμπαθής από άλλες κοπέλες της τάξης τους. Μη έχοντας πολλές συνάψεις με καμιά, δεν είχε ούτε κι έχθρες, και θα δυσκολευόταν να εξηγήσει τι της άρεσε στη Ρούλα και τι την απωθούσε στην... στη Λιλή ας πούμε. Το αίσθημα όμως, έστω κι αξεδιάλυτο, ήταν παρόν και την έκανε ν' ακούσει με χαρά το κουδούνι της εξώπορτας.

Η Ρούλα ανέβηκε κρατώντας στο χέρι της την ομπρέλα της που έσταζε. «Πού να την ακουμπήσω;» είπε αντί για χαιρετισμό. «Στάζει από παντού, φοβάμαι μήπως σου λερώσω».

«Βάλ' τη στη γωνία», απάντησε η Χριστίνα που τα θέματα του νοικοκυριού την απασχολούσαν μετρίως. «Βρέχει; Δεν το κατάλαβα».

«Τώρα άρχισε. Κι έχει και αέρα. Κοίτα με!» Άνοιξε τα χέρια της κι έδειξε το βρεγμένο πανωφόρι της και τα μαλλιά της που είχαν μουσκέψει στις άκρες.

«Θα πουντιάζεις», θορυβήθηκε η Χριστίνα. Έφυγε τρέχοντας προς το μπάνιο και γύρισε κρατώντας μια χνουδωτή πετσέτα.

Η Ρούλα άρχισε να τρίβει τις μπούκλες της με μανία. «Θα κατσαρώσουν και θα γίνουν μια αηδία», γκρίνιαξε.

«Είσαι υπερβολική. Τα μαλλιά σου είναι πολύ όμορφα, είτε τα 'χεις κατσαρά είτε ίσια».

Όντως η Ρούλα ήταν μια ιδιαίτερα καλοκαμωμένη κοπέλα. Λίγο κοντή, με καμπύλες, αφεγάδιαστο δέρμα, απαλά καστανά μαλλιά και τεράστια μάτια, δεν είχε ωστόσο πολλές ευκαιρίες να θαυμάζεται για την εμφάνισή της. Η μητέρα της τη μεγάλωνε αυστηρά, χωρίς να την αφήνει να ξαναίγεται σε συντροφίες παρά μόνο με

τα ξαδέλφια της και μερικές επιλεγμένες φιλενάδες. Η ανιψιά του μητροπολίτη είχε εγκριθεί με συνοπτικές διαδικασίες.

«Μίλησες στον θείο σου;» ρώτησε τη συμμαθήτριά της. Η Χριστίνα τής είχε αναφέρει την επιθυμία της για την ιατρική και το σχέδιο της είχε φανεί τόσο φιλόδοξο, που περίμενε με μεγάλη περιέργεια την αντίδραση του δεσπότη, την οποία προεξοφλούσε αρνητική.

«Ναι. Του φάνηκε λίγο παράξενη η επιλογή της σχολής αλλά δεν έχει αντίρρηση».

Από την έκπληξή της η Ρούλα σταμάτησε να τρίβει τα μαλλιά της κι έμεινε να την κοιτάει με ανοιχτό το στόμα. «Δηλαδή συμφωνεί;»

«Ναι».

«Μα... Αυτό σημαίνει ότι θα πας στην Αθήνα του χρόνου».

«Αν περάσω τις εξετάσεις».

«Είσαι τυχερή εσύ». Η φωνή της κοπέλας είχε μια δόση ζήλιας. «Ο θείος σου σε αφήνει να αποφασίζεις μόνη σου. Δεν είναι το ίδιο με τους γονείς. Εκείνοι όλο ψειρίζουν κι απαγορεύουν».

«Ας τους είχα τους δικούς μου κι ας ψείριζαν», απάντησε ήρεμα η Χριστίνα.

Κατακοκκίνισε η Ρούλα. «Με συγχωρείς, Χριστίνα». Της έπιασε γρήγορα το χέρι. «Δεν κατάλαβα... Δεν ήθελα...»

«Το ξέρω ότι δεν ήθελες. Έλα! Ας ξεκινήσουμε γιατί θα έρθει να σε πάρει η μητέρα σου και δε θα έχουμε προλάβει ούτε μια άσκηση».

Όντως, σαράντα λεπτά αργότερα, η Χριστίνα προσπαθούσε ακόμη να κάνει τη φίλη της να δει ένα κρυμμένο τρίγωνο μέσα στο πολύγωνο που έδινε τη λύση στο πρόβλημα.

«Δεν το καταλαβαίνω», αναφώνησε με απελπισία η συμμαθήτριά της που κρατούσε το κεφάλι της στα δυο της χέρια. «Πού το βλέπεις; Πώς το βλέπεις;»

«Είναι απλό. Να, κοίτα!»

Άρχισε πάλι να της εξηγεί την πορεία του συλλογισμού της. Είχε απεριόριστη υπομονή. Μπορούσε να πει και να ξαναπει το ίδιο πράγμα χωρίς ν' αφήσει να διαφανεί ίχνος δυσαρέσκειας.

«Αχ ναι! Το κατάλαβα», είπε τελικά η Ρούλα με υπερβολικό ενθουσιασμό.

Ακριβώς εξαιτίας του ύφους της, η Χριστίνα δεν την πίστε-

φε. «Είσαι σίγουρη; Δηλαδή, αν σου ζητήσω να το κάνεις τώρα μόνη σου, μπορείς;»

«Όχι», ομολόγησε με συντριβή η κοπέλα.

Βάλανε κι οι δύο τα γέλια.

«Τελικά, αν κάποιος είναι να πάει στην Ιατρική, σίγουρα είσαι εσύ», παραδέχτηκε η Ρούλα. «Είσαι τόσο έξυπνη με τα μαθήματα». Της χαμογέλασε, λίγο απολογητικά για το προηγούμενο σχόλιό της. «Δε ζηλεύω τη σχολή. Ακούγεται τόσο δύσκολη, που και να με πλήρωνες δε θα ήθελα να την παρακολουθήσω. Άσε τα αίματα! Άσε τα πτώματα στο ανατομείο! Μπρρρρ!» Τίναξε τους ώμους της για να δείξει την ανατριχίλα της. «Ζηλεύω όμως την ευκαιρία που έχεις», συνέχισε. «Ξέρεις τι θα έδινα για να φύγω κι εγώ από τη Θεσσαλονίκη; Να ζήσω μερικά χρόνια μόνη μου; Τρέμω στην ιδέα ότι θα τελειώσω το σχολείο και θα μείνω στο σπίτι με τη μαμά. Να ράβω φορέματα, να τη συνοδεύω σ' επισκέψεις και να περιμένω τον γαμπρό».

«Γιατί δεν τους προτείνεις να σ' αφήσουν να σπουδάσεις κι εσύ; Δε νομίζω ότι οι γονείς σου θα είχαν αντίρρηση».

«Ίσως όχι για κάτι σχετικά συνηθισμένο. Δασκάλα ας πούμε. Ή στη Φιλοσοφική. Ένα χαρτί παραπάνω να συνοδέψει την προίκα μου. Στη Θεσσαλονίκη σίγουρα. Ούτε συζήτηση να μ' αφήσουν να μείνω σε άλλη πόλη».

«Ίσως», παραδέχτηκε η Χριστίνα. «Μπορεί να παραμείνεις στο πατρικό σου αλλά σίγουρα θ' αποκτήσεις μια ζωή έξω από αυτό. Χωρίς, όπως λες, να περνάς τη μέρα σου ράβοντας φουστάνια και συνοδεύοντας τη μαμά σου στις επισκέψεις της».

Η Ρούλα φαινόταν να μην έχει σκεφτεί αυτό το ενδεχόμενο και μόλις τώρα η συμμαθήτριά της να της έδειχνε πως υπήρχε μια διέξοδος, όχι η τέλεια αλλά πάντως μια διέξοδος.

«Είσαι σπουδαίο κορίτσι, Χριστίνα», της είπε με θέρμη. «Και τόσο σοφή. Σε μεγάλωσαν μάλλον τα όσα πέρασες».

«Μάλλον». Έσκυψε πάνω από το τετράδιό της κι άρχισε ν' αντιγράφει την επόμενη άσκηση. Τα μάτια της είχαν σκοτεινιάσει και δεν ήθελε να τη δει η Ρούλα έτσι.

Εκείνη σηκώθηκε για να ξεμουδιάσει και πλησίασε στο παράθυρο. «Το σπίτι των Ματαλών είναι αυτό απέναντι;»

«Ναι».

«Την ξέρεις την οικογένεια;»

«Λίγο. Η κυρία Μπιάνκα είναι πολύ ευγενική. Ήρθε κάποιες φορές μετά τον θάνατο της μαμάς να ρωτήσει αν χρειάζομαι κάτι. Ξέρω και τη μια κόρη, την Αλίν. Κι αυτή είναι πολύ γλυκιά».

«Η τρίτη, η Αλλέγκρα, δεν είναι στρυφνή;» Η Ρούλα διψούσε για κουτσομπολιό που το προτιμούσε σαφώς από τη γεωμετρία. «Κλασική γεροντοκόρη. Στα ύψη έχουν ανεβάσει την προίκα της οι γονείς της και πουθενά γαμπρός».

«Δεν είναι και τόσο μεγάλη», προσπάθησε να κόψει την κουβέντα η Χριστίνα.

«Όχι μεγάλη;» έκανε σοκαρισμένη η Ρούλα. «Μα θα πλησιάζει τα τριάντα». Κοίταξε ξανά έξω από το παράθυρο. «Ο γιος πάντως είναι πολύ όμορφος. Κάνει παρέα με τον ξάδελφό μου, τον Μάκη». Αναστέναξε βαθιά. «Πολύ όμορφος!» ξαναείπε. «Στις εβραιοπούλες κάνει πάταγο. Όλες ονειρεύονται να τις προσέξει. Και χριστιανές, μη νομίζεις. Απλώς δεν το ομολογούν».

Η Χριστίνα δε μιλούσε κι η Ρούλα συνέχιζε τον μονόλογο.

«Τώρα βέβαια είναι στην Αθήνα. Ποιος ξέρει; Μπορεί να τον τυλίξει εκεί καμιά. Μπορεί μέχρι και να δεχτεί να γίνει εβραία. Ξέρεις πόσα τέτοια προηγούμενα υπάρχουν εδώ; Η γυναίκα του Φερνάντεζ ας πούμε. Χριστιανή ήταν, Ελβετίδα προτεστάντισσα. Το ίδιο κι η γυναίκα του Ματαράσο που έχει το μεγάλο εμπορικό στην Τσιμισκή. Δικιά μας κιόλας, Ρωμιά από την Κωνσταντινούπολη. Γιατί να μη συμβεί και με τον Αλμπέρτο αυτό; Όποια τον πάρει θα ζήσει στα πούπουλα. Και θα έχει τέτοιον άντρα. Με τέτοια μάτια...»

Σαν να κατάλαβε τι έλεγε και ντράπηκε. Επέστρεψε στο τραπέζι με τα τετράδια. Η Χριστίνα είχε τελειώσει την αντιγραφή. Κρατούσε τον χάρακα και πίεζε το μολύβι πάνω στο χαρτί.

«Για να δω!» έκανε κεφάτα η Ρούλα κι έπιασε το βιβλίο. «Έστω τυχούσα γωνία ΧΟΥ και εσωτερικόν της σημείον Σ. Θεωρούμε τυχούσα ευθεία διερχομένη του σημείου Σ... Χριστίνα! Η ευθεία πρέπει να περνάει πάνω από το Σ, όχι πάνω από το Ο».

Κατάπληκτη εκείνη έριξε μια ματιά στο σχήμα που είχε αντιγράψει. Ήταν λάθος.

«Σ' έπιασα κι εσένα αφηρημένη μια φορά», γέλασε η Ρούλα. «Μα πού είχες το μυαλό σου;»

Η Χριστίνα συνέχιζε να κοιτάει το τετράδιο, αδυνατώντας να δώσει κάποια εξήγηση.

Η Χριστίνα Παπάζογλου και ο Αλμπέρτο Ματαλών συναντιούνται στη Θεσσαλονίκη το 1927. Είναι γείτονες και πηγαίνουν στο ίδιο σχολείο. Αυτά είναι και τα μοναδικά πράγματα που τους ενώνουν. Εκείνη είναι ανιψιά του μητροπολίτη της πόλης κι εκείνος γιος μιας εύπορης εβραϊκής οικογένειας.

Ο έρωτας που θα γεννηθεί μεταξύ τους μοιάζει καταδικασμένος. Στη Θεσσαλονίκη του μεσοπολέμου –ένα μωσαϊκό προσφύγων, φτωχολογιάς, αλλά και μιας πλούσιας, ανθηρής ισραηλιτικής κοινότητας– οι κανόνες της κοινωνίας και της θρησκείας δεν αφήνουν άλλο περιθώριο στο ζευγάρι παρά να ακολουθήσει διαφορετικούς δρόμους.

Από τη Θεσσαλονίκη στην Αθήνα κι από κει στη μακρινή Βιέννη, ο Αλμπέρτο και η Χριστίνα γίνονται μάρτυρες των ταραγμένων στιγμών πριν από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Κι όταν αυτός ξεσπάει, ό,τι ως τότε θεωρούνταν δεδομένο ανατρέπεται μέσα στη λαίλαπα των γεγονότων. Η Χριστίνα, ο Αλμπέρτο, ο Μπενίκο, η Νινόν, η Ρούλα και ο Αστέρης θα κληθούν να αναμετρηθούν με τον εαυτό τους και τις πεποιθήσεις τους, αλλά και με όσα, σε πείσμα των καιρών, ποτέ δεν απαρνήθηκαν.

*Ένα βιβλίο για μια πόλη, δυο κοινότητες
και τους ανθρώπους που βρίσκονται αντιμέτωποι
με τον εαυτό τους και την Ιστορία.*

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ

www.psichogios.gr

ISBN: 978-618-01-1671-7

9 786180 116717

ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ: 18320

Ε Σ Ε Ι Σ Κ Ι Ε Μ Ε Ι Σ Π Α Ν Τ Α Σ ' Ε Π Α Φ Η